אישים באגרות הראי"ה

רבי משה בן נחמן (הרמב"ן)

מגדולי ראשוני ספרד, פוסק, פרשן ומקובל, שעלה לארץ ישראל בסוף ימיו · ד'תתקנ"ד–ה'ל' בקירוב (1194–1270)

10 אגרות

דברי הרב קוק ודברי הרב שלמה אבינר, ונוסח האגרות המלא

igrot.shlomo-aviner.net

בקצרה

רבי משה בן נחמן נולד בגירונה שבקטלוניה בשנת ד'תתקנ"ד (1194). היה מגדולי ראשוני ספרד: פוסק, פרשן המקרא והתלמוד, משורר ומקובל. בשנת ה'כ"ז (1267) עלה לארץ ישראל, ובירושלים תיאר את מצבה העגום, ארגן בה קהילה ובנה בית כנסת. נפטר בארץ ישראל בסביבות שנת ה'ל' (1270).

הרב קוק על הרמב"ן

בשנת תרס"ח (1908) כתב הרב קוק לרבני אגודת "כנסיה של תורה" בירושלים, בלשון הקרובה לתיאורו של הרמב"ן את חורבן ירושלים, ש"כל המקודש מחברו היי שמם מחברו בימי הרמב"ן ז"ל", ושעכשיו חוט של חסד הולך ונמשך, ונשמת כנסת ישראל עומדת להתנער בארץ (כרך א', אגרת צו).

בפולמוס על היתר המכירה (ראו בפרשת שמיטת תר"ע והיתר המכירה) בשנת השמיטה הביא הרב קוק את דברי הרמב"ן כמה פעמים: למהרש"ם כתב ש"השגותיו של הרמב"ן על הרז"ה שערי תירוצים לא ננעלו בפניהן" (כרך א', אגרת רז); לרב משה קליירס כתב שחזרתו של הראב"ד, שעליה כתב הרמב"ן, אינה ברורה (כרך א', אגרת שכג); ולרידב"ז (ראו בפרשת הרידב"ז והרב קוק - מחלוקת השמיטה באהבה) השיב בסיוון תרע"ג (1913), בעניין הזמירה בכרמים, על פי "עדות אביהם של ישראל הרמב"ן ז"ל" על משמעות המילה זמירה (כרך ב', אגרת תקנה).

בעניין לימוד הקבלה הביא הרב קוק לרב אברהם רבונסקי את דברי הרמב"ן בהקדמת פירושו לתורה על הסכנה שבסברה בסתרי התורה (כרך ב', אגרת תיד), ולרב יהודה לייב זלצר את לשון הרמב"ן שהקבלה נמסרת "מפי מקובל חכם לאוזן מקובל מבין" (כרך ב', אגרת תרב).

דברי הרמב"ן נזכרים גם באגרות תורניות: לרב אברהם בנימין קלוגר (כרך א', אגרת מח), בהסכמה לקונטרס 'תקוות אהרן' (כרך ב', אגרת תסט), לבנו הרצי"ה על קדושת תשמישי מצווה, שלפי הרמב"ן היא "קדושה של כבוד" (כרך ג', אגרת תתקכו), ולרב שמריה מנשה אדלר על טעם האיסורים השייכים לבעלי חיים לפי פירוש הרמב"ן לתורה (כרך ד', אגרת ארעז).

הרב שלמה אבינר על הרמב"ן

הרב קוק כינה את הרמב"ן "אביהם של ישראל" (כרך ב', אגרת תקנה), והרצי"ה הרבה מאוד לצטט את דבריו בהוספותיו לספר המצוות, שנצטווינו לרשת את הארץ ולא להניח אותה ביד אומה אחרת או לשממה. לדברי הרצי"ה, "זולתנו מן האומות" פירושו שהמצווה מוטלת עלינו כאומה, ולכן יש בה ציווי על ריבונות ישראל בארצו, ולא רק על ישיבה של יחידים בה. (מקור: מתוך ספרי הרב)

האגרות

כרך א', אגרת מח: בט"ז בטבת תרס"ז, מיפו, לרב אברהם בנימין קלוגר: שיטת הרמב"ן בבקיאות בבדיקה.

"כי קמאי דלא כרמב"ן"

כרך א', אגרת צו: בשנת תרס"ח, מיפו, לרבני "כנסיה של תורה": ירושלים בימי הרמב"ן ועכשיו.

"כל המקודש מחברו הי' שמם מחברו בימי הרמב"ן ז"ל"

כרך א', אגרת רז: בט' בתמוז תרס"ט, מיפו, למהרש"ם: השגות הרמב"ן על בעל המאור בעניין השמיטה.

"והשגותיו של הרמב"ן על הרז"ה שערי תירוצים לא ננעלו בפניהן"

כרך א', אגרת שכג: בט"ז במנחם אב תר"ע, מרחובות, לרב משה קליירס: חזרת הראב"ד שכתב עליה הרמב"ן.

"והראב"ד, שעליו כתב הרמב"ן שחזר בו, אין חזרתו ברורה כלל"

כרך ב', אגרת תיד: בכ"ו בשבט תרע"ב, מיפו, לרב אברהם רבונסקי: דברי הרמב"ן בהקדמת פירושו לתורה.

"כד' הרמב"ן ז"ל בהקדמת נמוקי-תורה שלו"

כרך ב', אגרת תסט: בי"א בכסלו תרע"ג, מיפו, הסכמה לקונטרס 'תקוות אהרן': שיטות הרמב"ן.

"שי' הרמב"ן בנימוקי תורה סותרת היא ודאי את שיטתו"

כרך ב', אגרת תקנה: בכ"ד בסיוון תרע"ג, מיפו, לרידב"ז: עדות הרמב"ן על הזמירה.

"ע"פ עדות אביהם של ישראל הרמב"ן ז"ל"

כרך ב', אגרת תרב: בכ"ח באלול תרע"ג, מיפו, לרב יהודה לייב זלצר: הקבלה נמסרת מפה לאוזן.

"מפי מקובל חכם לאוזן מקובל מבין"

כרך ג', אגרת תתקכו: בי' בכסלו תרע"ט, לבנו הרצי"ה: קדושה של כבוד בתשמישי מצווה.

"כבר הסביר זה הרמב"ן, הובא בר"ן מגילה"

כרך ד', אגרת ארעז: בכ"ג בטבת תרפ"ה, לרב שמריה מנשה אדלר: טעם האיסורים השייכים לבעלי חיים.

"אבל כבר כתב הרמב"ן בנימוקי תורה"

ראו גם

הרמב"ם. (הרמב"ם)

על הרמב"ן (המכלול). (הרמב"ן)

נוסח האגרות – עם ביאור

10 האגרות שבהן נזכר הרמב"ין, לפי סדר הכרכים, כל אחת עם התמצית שלה. הביאור משולב בתוך נוסח האגרות: בסוגריים מרובעים, באות קטנה ועל רקע תכלת. הוא אינו חלק מלשון האגרת

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת מח

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ט"ז טבת תרס"ז - יפו **נמען:** הרב אברהם בנימין קלוגר

הרב קוק שמח בהדפסת הקונטרס "פרי עץ הדר" של אביו של הנמען (ר' שלמה קלוגר) על האתרוגים. הרב קוק מעיר שהטענה "אין אנו בקיאים בבדיקה" אינה כלל מוחלט, ומביא דוגמאות שבהן אנו סומכים על בדיקה גם היום. בכל זאת יש מקום לקיים את דבריו מסיבות אחרות.

עיקרי הדברים

- כשרות אתרוגים.
- "אין אנו בקיאים" - עיון הלכתי.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ט"ז טבת תרס"ז[4].

לכבוד הרב הגאון המפורסם סוע"ה[5] תפארת ישראל מוהר"א[6] בנימין קלוגר [הרב אברהם בנימין קלוגר, בנו של רבי שלמה קלוגר] שליט"א[7].

שוי"ר[8]. מכתב כ"ג[9] שי'[10] הגיעני. והנה כפי הנראה שידפיסו את הקונט' פרי עה"ד[11], [קונטרס "פרי עץ הדר", שבו קובצו דברי גדולי ישראל על פסול האתרוג המורכב] להפיצו בישראל לעורר את האהבה למצוה כתיקונה וכמאמרה, שא"א[12] בימינו שתצא לאור כ"א[13] ע"י[14] עבודת אחינו ב"י[15] באה"ק[16] ת"ו. אמנם אין צורך שישלח כ"ג את הקונט' שתח"י[17], שכבר השיגו אותו פה אצל בעה"ב[18] אחד. והנני מתענג עתה בקריאתו ב"ה. אמנם תמיהני מ"ש[19] כבוד אביו מאוה"ג[20] ז"ל[21], דל"ס[22] אסימנים מטעם אין אנו בקיאים בבדיקה. דזה אינו כלל מוחלט, ומצינו כמה דברים שג"א[23] בקיאים בהם, וריאה שנימוחה גם עתה יש לסמוך כד' הפוסקים, וכה"ג[24] טובא. ועוד אפילו גבי דמים, דמדינא דגמ' כבר פסקו בקיאין, מ"מ[25] גבי דם מכה כיון שיש להבחין זה לעו"ז[26] כ'[27] קמאי דלא כרמב"ן[28], ואנו סומכין גם עכשו. וכן מש"כ[29], דמשו"ה[30] עוף טהור א"נ[31] כ"א במסורת ג"כ[32] תמוה, דשם טעמא הוא משום דחיישינן לשיטת הגאונים, דסימן דאינו דורס צריך שיהי'[33] עם כלם, וחיישינן דידרוס, וכעובדא דהוי, ואכמ"ל[34]. אך אין משיבין את הארי החי [על פי גיטין פג] ז"ע[35], ויש מקום לקיים ד"ח[36], וגם שהדברים נסמכים בעוד כמה אשלי רברבי, בסוגיות ובסברות ברורות, והחלטת קמאי דקמאי רובן ככולם.

והנני חותם בברכה ואה"ר[37], כנה"י[38] ונפש דוש"ת[39] מהררי קודש,

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרס"ז - השנה תרס"ז (1906/1907)
5. סוע"ה - סיני ועוקר הרים

6. מוהר"א – מורנו הרב רבי שם שמתחיל באות א (כגון אברהם / אליהו / אהרן / אליעזר) – הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
7. שליט"א – שיחיה לאורך ימים טובים אמן
8. שוי"ר – שלום וישע רב
9. כ"ג – כבוד גאונו
10. שי' – שיחיה
11. עה"ד – עץ הדר
12. שא"א – שאי אפשר
13. כ"א – כי אם
14. ע"י – על ידי
15. ב"י – בני ישראל
16. באה"ק – בארץ הקודש
17. שתח"י – שתחת ידי
18. בעה"ב – בעלי הבתים
19. מ"ש – מה שכתב
20. מאוה"ג – מאור הגדול
21. ז"ל – זכרונו לברכה
22. דל"ס – דלא סגי (שאי אפשר בלעדיו)
23. שג"א – שגם אנו
24. וכה"ג – וכהאי גוונא
25. מ"מ – מכל מקום
26. לעו"ז – לעומת זה
27. כ' – כבוד
28. כרמב"ן – כרבי משה בן נחמן
29. מש"כ – מה שכתב
30. דמשו"ה – דמשום הכי
31. א"נ – אדון נכבד (בפתיחת מכתב); בהלכה: אינו נאכל
32. ג"כ – גם כן
33. שיהי' – שיהיה
34. ואכמ"ל – ואין כאן מקום להאריך
35. זי"ע – זכותו יגן עלינו
36. ד"ח – דברי חכמים
37. ואה"ר – ואהבה רבה
38. כנה"י – כנפשו היקרה
39. דוש"ת – דורש שלומו ותורתו

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת צו

תמצית האגרת

תאריך ומקום: (תרס"ח) - יפו **נמען:** רבני אגודת 'כנסיה של תורה' בירושלים

הרב קוק שמח על ייסוד הכנסייה ומתנצל שאינו יכול לשלוח חידושי תורה. הרב קוק מעיר בקצרה בעניין מתנות עניים בזמן הזה. עיקר האגרת הוא קריאה לחכמי ארץ ישראל לשאוף לגדולות ולהעמיד את 'תורת ארץ ישראל' במקומה הראוי. בארץ ישראל שופעת רוח הקודש מן הכלל אל הפרט, ואילו בחוץ לארץ הלימוד עולה מן הפרטים. אין לחכמי הארץ לחקות את פלפולי חוץ לארץ. עליהם לשלב יראה, אמונה ומוסר עם עומק ההלכה, ולשמור על בריאותם ועל שמחתם, יחד עם השתתפות בצער הכלל.

עיקרי הדברים

- ההבדל בין תורת ארץ ישראל לתורת חוץ לארץ (ירושלמי ובבלי).
- תיקון חטא המרגלים בסיפור שבחה של הארץ.
- חכמי ארץ ישראל לא יחקו את פלפולי חוץ לארץ.
- שמירת הבריאות והשמחה בעבודת ה'.
- המלצה ללמוד את המאמר 'דעת אלקים' ב'עקבי הצאן'.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3]. [תרס"ח[4]].

בני ציון היקרים הרבנים הגדולים אוהבי שם ד' ויראיו בשכל טוב. אגדת קודש כנסי' של תורה [אגודת תלמידי חכמים בירושלים, שהקימה "כנסייה של תורה" לעיון בהלכה] ' בעה"ק[5] ירושת"ו[6].

עתרת שלו'[7] וברכה.

רק מפני כבודכם הגדול הנני פונה עכשו מכל המניעות, אשר יסובוני, לכתב לכם דברים אחדים. כי זולת זה אי-אפשר לי כלל בימים הללו, מריבוי טרדותי, לכתב אם מעט ואם הרבה. אבל רק לכתב מפני הכבוד, להראות את שמחת לבבי בכנוסכם הטהור, יעלה כעת בידי, אבל למלא חפצכם, מה שבאתם על דברי תורה לתהות על קנקני [לבדוק את ערכי (על פי בבא קמא קיא)] הריק, אי אפשר לי: מן המוכן כתוב אין בידי מאומה בענין זה, ובכלל אינני כותב כמעט מאומה בעניני פלפול וחדוש זה כמה, כי-אם במקום הכרח גדול. רק הנני מרגיש חובה קדושה לעיין, כפי היכלת, מעט בהלכה זו, שאתם עסוקים בה, ולהודיע לכם את אשר אתבונן בזה, אבל זה א"א[8] לי כעת בשום אופן, ובפרט בענין חיוב מתנ"ע[9] [ובפרט בעניין חיוב במתנות עניים (לקט, שכחה ופאה) בזמן הזה] עכשו במה שנהגו להיתר ע"פ[10] איזה סמוכין, דאף אם יתברר לחיוב רחוק שיתקבלו הדברים, ומוטב וכו'[11], ובפרט שחששא גדולה יש, שעניי הנכרים או המתרוששים מהם יהנו מזה עכ"פ[12] יותר מעניי ישראל, ע"כ[13] למעשה כי פקדתם את חלק זה, הנעזב עד כה.

אבל, יקירי לבבי, אמצא ישר להעיר אתכם, אם כי טרם אדע מהות כנסתכם ותוכן ערכם של החברים בפרטיות, מ"מ[14] כגון זה צריך למודעי, כי אם בימינו אלה הנכם מיסדים כנסי' של ת"ח[15] בעיה"ק[16], שעיני כל ישראל אלי', תראו להשתדל לבקש דוקא גדולות ונשגבות. דורנו הוא כולו דור שואף, ואם

השאיפה הריקנית של החורבא והתהו מגבהת עצמה עד מרומי רמים, כמה צריך שיגבה לב דורשי ד' הנגשים אל הקודש. המבוקש, לכה"פ[17], צריך שיהי'[18] לקדש שם שמים ושם ישראל, בקידוש שם ירושלים בחפץ גדול להראות לכל העולם נצחונה וגדולתה של תורת א"י[19], שלדאבוננו העמוק עומדת היא בשפל, תחת שהיא יכולה ומוכרחת לשבת על גפי מרומי קרת [משלי ט, ג] לעיני כל ישראל ונגד כל הגוים אשר ברא ד' בארץ. ועתה הוא עת לדרש את ד', [הושע י, יב] ההכרח מרומם אותנו למדרגות גדולות.

הבדל עצום ונשגב בין תורת א"י לתורת חו"ל[20]. באי"י[21] שפע רוח הקדש מתפרץ לחול על כל ת"ח שמבקש ללמוד תורה לשמה, וק"ו[22] על קיבוץ של ת"ח, והרוח הכללי, השופע בנועם והולך ומתפשט, הוא הרודד את הפרטים, הוא המרחיב את ההלכות, הכל מלמעלה למטה. מה שא"כ[23] בחו"ל[24]. רוח כללי קדוש א"א לשאוף באויר טמא ועל אדמה טמאה. אלא כל פרט ופרט מן התורה מעלה איזה ניצוץ, איזו הארה, להתקרב אל רוח אלקים חיים, השוכן על עמו פה בארץ חיים. "על הגאולה זה תלמוד ירושלמי ועל התמורה זה תלמוד בבלי" [זוהר חדש, רות] (זוהר חדש רות). הידיעה הזאת היא מאירה נתיבות גם על מהות הלמוד בכלל, גם על סדריו, גם על סדר העבודה השלמה הראוי' לבחירי יחידי סגולת ת"ח במקום אורו של עולם, גם על עצם תכנם של עצמיות הסברות, ההויות, החדושים והפלפולים. "עתידין בכ"נ[25] ובמ"ד[26] שבחו"ל[27] שיקבעו באי"י". [מגילה כט] אנחנו יכולים להמשיך טל אורות של אויר ארץ חמדה באופן כ"כ[28] נוזל ושופע, באופן כ"כ מעדן ומקדש כל רוח ונפש וכל קרב וכליות, עד שילך עמנו אור הבבלי להתאחד עם התלמוד הירושלמי ויחדיו יאירו באור שבעתים. ואל זה אנחנו צריכים לשאוף. לא לעזות יחשב לנו, כי "חביבה כת קטנה שבא"י[29] מסנהדרי גדולה שבחו"ל". יסוד הגלות והשפלות הנמשך בעולם בא רק ממה שאין מודיעים את א"י, את ערכה וחכמתה, ואין מתקנים את חטא המרגלים שהוציאו דבה על הארץ, בתשובת המשקל: להגיד ולבשר בעולם כלו הודה והדרה, קדושתה וכבודה, והלואי שנזכה אחרי כל ההפלגות כולן, מצדנו, להביע אף חלק אחד מרבבה מחמדת ארץ חמדה ומהדרת אור תורתה ועלוי אור חכמתה ורוח הקדש המתנוסס בקרבה. מובן שבכל דבר שבקדושה, וכמ"כ[30] בחול, ישנן מעלות ומדרגות. ו"כ"א נכוה מחופתו של חברו". אבל זה המין של האור והעדן של הקדושה הנמצא באי"י לת"ח[31] מבקשי ד', איננו נמצא כלל בחו"ל. ואנכי הנני בזה יודע ועד, כפי קטני.

יסוד הפלפול והחידוש שבא"י, אפילו בהלכה, בנוי הוא בעיקרו מעצם עומק היסוד הרוחני של חפץ אדון כל עולמים יתעלה שמו, הנמצא בכללותה של תורה ומזהיר ומנהיר בכל מצוה והלכה, בסעיפיה וסעיפי סעיפיה, עד שהדברים שמחים כנתינתם מסיני. בחו"ל צריך לעולל במחשכים [ע"י[32]] התיבות של התולדות, לדמות רק מהן מלתא למלתא, והנקודה התוכית, המיוסדת במעמקי קדש העליון, אי-אפשר לתפוס. מובן הדבר, שע"י[33] עזיבה, ע"י מיעוט ידיעת הערך העצמי, ע"י השפלה של הגבירה נגד שפחתה, ושהיא עוד מלובשת בתואר של מין יראת שמים, מה שהוא למרות עיני כבודו ב"ה, ע"י מה שנותנים בזה למרמס את כבוד ארץ חמדה ומקום הדום רגליו יתברך עדי עד, - הדברים נעשים עמומים; ות"ח[34] שבא"י חוזרים להיות שפופים ושפלים, ועוזבים את חילם, וסוברים שלא נוצרו כי-אם למגרם גרמי אצל חכמי חו"ל ולחקות פלפולים נמוכים, הבאים מתוך מחשכים, ובזה באמת כחם של חכמי א"י

חלוש, מפני שהם [נוצרו] לגדולות מאלה, אבל כשהם מעמידים עצמם על כנם הרם, אז הם מוצאים הכל, ו"בכלל מאתים מנה". ערך חכמת היראה, האמונה והעבודה, הרחבת המוסר וחכמת החיים, עם עמקה של תורה וגדולתה באורח גאוני אמתי, הוא מפולג ומחולק מחו"ל[35], ומוכרח להיות מפולג. ביסורים גדולים עומדים ת"ח וצדיקים שבחו"ל, המבקשים לאחד מקצעות נפרדים לפי [הרגיל], והכל מפני שאין ההארה העליונה של האחדות האלקית מאירה שמה. פה נודה, אחים, ונברך את שם כבוד ד' אלקי ישראל, אשר העמידנו בקרן אורה, הכל אפשר, ולא רק אפשר כי-אם מוכרח: כשמבקשים את הטוב העליון המוכן להדרש בציון, מוצאים הכל. [וכשמסתפקים] פה בדרכים נמוכים, שהם ראוים רק ליושבי חשכת ארץ מאפלי', אין מוצאים אפילו את השיעור המועט. גם הבדל גדול יש בין הזמנים: בימינו עת לחננה הוא. אל ימעט ואל יקטן בעינינו ערך ההתישבות הגדולה, לפי ערך השנים הקודמות, של עם ד' על אדמת הקדש. אות ומופת הוא לנו על צעדי מלאך הברית ההולך וקרב, ע"כ בלב מלא קדושה ואורה, גדולה ושמחה, צריכים אנו לגשת לעסוק בתורה לשמה על אדמת הקדש. ולדרוש] אנו חייבים את המעלה היותר עליונה, שיגיעו מעשינו למעשי אבותינו א"י ויעקב, [לגלוי] אלי' זכ"ל[36] ולתחה"מ[37], שבכל דבר בזה ישנן מדרגות לאלפים ולרבי רבבות, עד שנעלה למעלה כ"כ גדולה שמתפלשת ג"כ[38] עד עולם המעשה, יקיצו וירננו שוכני עפר בפועל ממש בב"א[39].

עסקו נא, ידידי האהובים, בכל יום ויום בענינים כאלה, שיוציאו אל הפועל את רוממות רוחכם ועז הקדושה העליונה החבוי' בנשמתכם, השואפת טל חיים טל אורות מהררי קודש. אפילו יום אחד אל תעזבו את רוחכם הבהיר להכהות. הרבו אור [צח] בגבורה ובמנוחה מדי יום ביומו. ואם גם יהי'[40] כבד מעט הדרך בתחלה אל תרגזו ואל תחפזו, אם רק תהיו לאנשים מהרה יגלה ויראה עליכם מסתר לבבכם אור [העליון], ורוח ד' מלאה שמחה, ענוה וגבורה, תלבשכם ותרומם אתכם, כי ברית כרותה היא ב"ה: "אתה מבקש לראות את השכינה בעוה"ז[41] - עסוק בתורה באי"י".

כל המקודש מחברו הי'[42] שמם מחברו בימי הרמב"ן[43] ז"ל[44]. עכשו ב"ה חוט של חסד הולך ונמשך, ואנחנו צריכים להיות נכונים לקבלו ולאמצו באתערותא דילן. הנשמה של כנסת ישראל עומדת להתנער בארץ חמדה, ואנו צריכים להוסיף לה אומץ [ועז רובם] של בני תורה שבא"י הרוסים הם וצריכים הם טפול ואמוץ, חיים של שמירת [הבריאות], שהיא מחוברת ג"כ עם עבודת ד' באמת בזהירות וזריזות, שמחת [הנפש] וצהלת הרוח, עם נתינת חלק הגון בעתו ובזמנו להרגש הצער העליון, צער העולם כלו וצערה של כנס"י[45], מחמת סיתום המאורות העליונים ומיעוט שפעם, על לב כל בשר ועל המון גוים וממלכות בארץ מתחת ועל שריהם ומנהליהם ממעל, שרק ת"ח שבא"י מסוגלים להרגיש יפה את המרירות העמוקה ולשא [דע] להושע תשועת עולמים בפדות גוי קדוש ואלקיו ב"ה. המרירות הזאת, [כשהרוח] מלא אורה מתהפכת גם היא לעונג ישרים מכשרת לקרבת ד', לטהרה [ולקדושה], לאהבת תורה ויראת שמים מרוצפת באהבת ישראל ואהבת הבריות, העושה את האדם נחמד למטה ואהוב למעלה.

יסודות כאלה הנם בודאי כבר ערוכים ושמורים בלבבכם הטהור, ואינכם צריכים לדידי ולמטלעתי בזה. מ"מ לא יכלתי להתאפק מלכתב דברי אלה המעטים אל אזנים שומעות ולבבות נדיבות שכמותכם,

מחמדי לבבי, ומה מאוד אשמח אם תשימו [עין] לפרקים אל דברי המעטים הנדפסים, ואף שאין בהם צדדי חדוש מרובים לאנשי [מעלה] מ"מ הם טובים לעורר את הלב אפי'[46] כמה וכמה פעמים; ביחוד מאמר "דעת אלקים" ב"עקבי הצאן" ראוי לחזרה כמה פעמים.

והשי"ת[47] יאיר עלינו באורו ויאמץ חילכם בתורה וירומם [קרנכם] למעלה למעלה, לתפארת עם ד' ונחלתו, כנה"ר[48] ונפש דוש"ת[49] באה"ר[50], מצפה רוממות קרן ירושלים ושמחת בני' בוניה ב"ב[51],

הק' אברהם יצחק ה"ק הנ"ל

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרס"ח - השנה תרס"ח (1907/1908)
5. בעה"ק - בעיר הקודש
6. ירושת"ו - ירושלים תבנה ותכונן
7. שלו' - שלום
8. א"א - אי אפשר
9. מתנ"ע - מתנות עניים
10. ע"פ - על פי
11. וכו' - וכולי (וכן הלאה)
12. עכ"פ - על כל פנים
13. ע"כ - על כן
14. מ"מ - מכל מקום
15. ת"ח - תלמידי חכמים
16. בעיה"ק - בעיר הקודש
17. לכה"פ - לכל הפחות
18. שיהי' - שיהיה
19. א"י - ארץ ישראל
20. חו"ל - חוץ לארץ
21. בא"י - בארץ ישראל
22. וק"ו - וקל וחומר
23. שא"כ - שאם כן
24. בחו"ל - בחוץ לארץ
25. בכ"נ - בתי כנסיות
26. ובמ"ד - ובמאן דאמר
27. שבחו"ל - שבחוץ לארץ
28. כ"כ - כל כך
29. שבא"י - שבארץ ישראל
30. וכמ"כ - וכמו כן
31. לת"ח - לתלמידי חכמים
32. ע"י - על ידי
33. שע"י - שעל ידי
34. ות"ח - ותלמידי חכמים
35. מחו"ל - מחוץ לארץ
36. זכ"ל - זכרונו לברכה
37. ולתחה"מ - ולתחיית המתים

38. ג"כ - גם כן
39. בב"א - במהרה בימינו אמן
40. יהי' - יהיה
41. בעוה"ז - בעולם הזה
42. הי' - היה
43. הרמב"ן - רבי משה בן נחמן
44. ז"ל - זכרונו לברכה
45. כנס"י - כנסת ישראל
46. אפי' - אפילו
47. והשי"ת - והשם יתברך
48. כנה"ר - כנפשו הרמה
49. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו
50. באה"ר - באהבה רבה
51. ב"ב - בני ביתו

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת רז

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ט' תמוז תרס"ט - יפו **נמען:** הגאון ר' שלום מרדכי שבדרון (המהרש"ם), אב בית דין ברז'אן

הרב קוק מסביר להמהרש"ם שלא התיר דבר חדש. בשמיטה הקודמת היה הרב קוק בעצה אחת עם חותנו האדר"ת: מרחוק נטו שניהם לדעת האוסרים, אבל כשבא האדר"ת לארץ ראה שהדבר אי אפשרי. גם המנוח רבי נפתלי הירץ, רב יפו, הורה כך בשמיטות הקודמות. בלי היתר ייחרב הישוב, והפורקים ינצלו זאת לביטול כל המצוות התלויות בארץ. הרב קוק תיאר את דרך האמצע: מלאכות דרבנן בידי ישראל, ומלאכות דאורייתא בידי נכרים, וחרישה בשעת הדחק. כך הסכים גם הגאון ר' יהושע לייב מבריסק. הרב קוק מזכיר את הספק במניין השמיטה (כפתור ופרח). (סיום המכתב חסר.)

עיקרי הדברים

- ההיתר אינו חידוש - כך נהגו בשמיטות הקודמות.
- הסכנה בלי היתר: חורבן הישוב ופריקת עול.
- דרך האמצע במלאכות.
- הספק במניין השמיטה.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], ט' תמוז תרס"ט[4].

שלו'[5] וברכה מקודש לכבוד הרב הגאון האמיתי מאיר עיני חכמים פה"ד[6] מו"ה[7] שלו' מרדכי [הרב שלום מרדכי שבדרון (מהרש"ם), רבה של בריז'אן בגליציה] שליט"א[8] הגאבד"ק[9] ברעזאן יצ"ו[10].

אחדשה"ט[11] באה"ר[12],

גיה"ק[13] דהדר"ג[14] ע"ד[15] השמיטה הגיעני כעת. ואבאר בזה בקצרה תוכן הענין למען ידע כתר"ה[16] את הדבר בפרטיות.

ראשית דבר לא התרתי חלילה שום דבר חדש בכלל, וק"ו[17] שלא הלכתי בזה אפילו פסיעה אחת נגד דעתו של כמ"ח הגז"ל[18], [חותנו של הרב קוק, האדר"ת] שבשמיטה העברה, [שמיטת תרס"ג] נבדל לחטו"א[19], היינו בעצה אחת בזה ודברנו במכתבים ביסוד הענין בעוד שהייתי בחו"ל[20]. ואגיד לכ"ג קושט דברי אמת, שכתב אלי אז, שאף שבעת שהי'[21] בחו"ל, והי'[22] רחוק ממקום המעשה ולא ידע את גודל הדוחק וחרבן הישוב וסכנת נפשות התלוי בענין השמיטה אם לא נעשה כפי איזה דרך של היתר, ויותר מזה חורבן היהדות ופריקת עול התורה בכלל שיצמח מזה ח"ו[23], כי הפוקרים רוצים דוקא, שיצאו הרבנים באיסור, ויהי'[24] להם מזה נצחון גדול, ויראו לכל שאם ישמעו להרבנים תחרב הארץ וישמו השדות והכרמים, ויתפסקו כל חיבורי המסחרים מהיינות ותפוחי הזהב וכל יתר יבול הארץ, שכל חיי הישוב ממש תלויים בהם, ויוכלו עי"ז[25] להרים קרן בגאוה לפרוק מעליהם את העול של כל המצות התלויות בארץ, שהננו עומדים בעה"י[26] על המשמר בכל עז לחזקם ולהקימם כתרומ"ע[27] וכלאים וכיו"ב[28], - עכ"פ[29] מרחוק כששמע את טענת האוסרים והמתירים היתה דעתו וכן דעתי אז נוטה להאוסרים.

והוינן נקטין בדעתין טובא על המתירים. אמנם כאשר בא לארץ, וראה הכל בעיניו שהוא ממש דבר שאי אפשר הוא כלל להעלות על הדעת, שלא יעשה שום תיקון על ענין קיום השמיטה, עד אשר ירחם ד' את עמו ולא יהיו עוד תלויים בעניני מסחרים של חו"ל[30]. ולא לחסדי נדיבים, כי"א[31] ישבעו מפרי אדמת הקודש אכול ושבע, ושנה הששית תעשה את תבואתה לשלש השנים, [על פי ויקרא כה, כא] כדבר ד' אשר נאמן. אף שהלב כואב הרבה על כל מה שאנחנו זקוקים לזה מ"מ[32] ההכרח לא יגונה, והננו מוכרחים להכנס בפרצה דחוקה, ולסמוך על דרכי היתר שיש להם סמוכין שכבר נתבררו ע"י[33] כל העוסקים בזה, עד אשר אין מה לחדש בפרטיהם דבר כמעט. וכן עבד עובדא והסכים, ע"י הרב המנוח ר"נ הירץ [הרב נפתלי הירץ הלוי, רבה של יפו לפני הרב קוק] ז"ל[34] שהי' רב פעה"ק[35], אז על סדרי ההיתר, שהיו נהוגים ובאים בשמיטות שעברו, ע"פ[36] הוראת הגאונים, שהיו מהם מחמירים ומהם מקילים. המחמירים הורו להתיר, אחר המכירה לזמן, לישמעאל, דוקא את העבודות דרבנן ע"י ישראל, ואת העבודות שהן מה"ת[37] שיעשו ע"י נכרים דוקא, והמקילים הקילו גם את ארבע המלאכות שהן מה"ת ע"י ישראל, כשהדבר נדחק וא"א[38] ע"י נכרים. והוא ז"ל הלך בדרך המיצוע, והסכים להתיר אך המלאכות דרבנן ע"י ישראל היכא דא"א[39], ואת המלאכות שהן מה"ת יעשו ע"י נכרים, רק בחרישה כשהי'[40] שעה"ד[41] צדד להתיר ע"י ישראל, מפני המחלוקת הידועה בדברי הראשונים, אם חרישה היא מאיסורי תורה בשביעית באיסורי עשה או רק מד"ס[42] ככל התולדות. וכתב לי אז בשם הרב רנ"ה ז"ל הנ"ל[43], שהי' איש צדיק וישר וגדול בתורה ומקושר מאד להגאון ר' יהושע ליב מבריסק זצ"ל[44][45], שכן הסכים על ידו בשביעית שלפני פנינו הגאון הרי"ל[46] הנ"ל ז"ל, אחרי רואו את גודל הלחץ והאי-אפשריות שיש בזה. וכן נעשה בשופי בשמיטות שעברו, אמנם בכל פעם הי'[47] בהסכמה שהיא רק הוראת שעה. ובצפייתנו הננו מצפים לישועת ד' על עמו ונחלתו, שלא נצטרך לבא לידי מדה זו להפקיע מאתנו חובת קדושת שביעית ולהכנס בהיתר נדחק שכמותו.

ואנכי הצעיר, אשר מאת ד' היתה זאת, שהוטלה עלי משא עבודת הקודש של הישוב, כאשר שמתי אל לבי כי יקרבו הימים ושאלת השמיטה תהי'[48], וראיתי שאם לא יעשה שום תיקון לא יהיו בני הישוב בכללותם זקוקים כלל להוראת חכמים, כי ההיתר אשר נתפשט זה שלש שמיטות קנה לו זכות אזרח, וגדולה חזקה, ורבים הם בני תורה בכל מושבה, שיודעים את כל מה שנאמר בזה ועל מה אדני ההיתר הטבעו בלא פרסום גדול, ועם זה הנני מתאמץ בעה"י לפעול אצל כל יחיד ויחיד הבא לידי, למעט בעבודות בכל מה דאפשר, שלא תשתכח תורת שביעית, ויהי' רשומה ניכר עלינו על אדמת הק'[49]. והנה בעצם הענין, שבשעה"ד[50] נורא כזה, שממש בכללותו יש בו סכנת נפשות, שנכון לגבב קולות ולסמוך אפילו על יחידים, הוא דבר פשוט שא"צ[51] לפנים. ואפילו אם היו נוהגים כהרז"ה[52] לבדו, ע"פ דעתו, שבזה"ז[53] אחר שנתבטל מנין יובלות אין כאן שביעית אפילו מדרבנן, והיו אומרים כדאי הוא הרז"ה[54] לסמוך עליו בשעה"ד[55], ובפרט שהוא ז"ל לא הי' יחיד בדבר כי"א כת חכמים היו שהיו סוברים כן, כדמוכח לשון הר"נ[56] בגיטין שם, בודאי לא הי' יכולת בידינו למחות בהם. והשגותיו של הרמב"ן[57] על הרז"ה שערי תירוצים לא ננעלו בפניהן. ואם לא הי' הענין כ"כ[58] נוגע לפקו"נ[59] ומניעת חרבן אה"ק[60] והגברת ידם של פריצי עמנו, שהם חפצים דוקא שיצא הדבר ע"פ הרבנים באיסור, ואז יראו איך אין שומעין לרבני הדור, ויהיו מונים אותנו שרבני דור העבר הגאונים המפורסמים ז"ל ידעו יותר לדאוג

בעד הישוב מגדולי דור זה, ויהי' להם קרנים לנגח את הכל, - אם לא הי' כ"ז[61] הי' בודאי ראוי לפני להתרחק כמטחוי קשת מכל הענין, ולא להכנים ראש בין ההרים. אבל מאחר שהדבר אי אפשר, ולאגד את הדעות קשה מאד, ביחוד במכתבים ממרחקים, שיסוד הכל תלוי בידיעה בפנימיות במצב הישוב החמרי והרוחני, ע"כ[62] הננו מוכרחים לצדד כל הצדדים כדי לעשות את הענין באופן השומר את יסוד הישוב וקדושת תוה"ק[63] וכבודה, ונתינת מקום לפקוח על כל דרכי התורה והמצוה באה"ק[64] לזמן ההוה ולהבא בעה"י. גם בעיקר יסוד מניעת הספק בשנת השמיטה, ודאי א"א[65] לומר שאין לצרפה כלל במקום נדחק כנ"ד, שאע"פ[66] שכתב הרמב"ם[67], שקבלת הגאונים מכרעת מ"מ הלא דעתו בעצם איננה כן, ואיך לא תעלה דעתו ז"ל אפילו לספק. ובעל כפתור ופרח, שהי' מבאי הארץ, העיד שהיו נוהגים בימיו בארץ ישראל עצמה ספק, והיו מי שעושים כשנה זו ואחרים בשנה אחרת, אלא שחיזק את הידים שיעשה כל אחד כמנהגו, וכתב בפנ"א[68] ושאינו זורע בשמיטה שלו אע"פ[69] שחבירו זורע אין ואל ישנה אדם מפני המחלוקת, וכתב עוד הר"ם[70] כבר אמר (על חשבון הגאונים), ועל זה אנו סומכים ולפי חשבון זה אנו מונים. (חסר הסיום)

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרס"ט - השנה תרס"ט (1908/1909)
5. שלו' - שלום
6. פה"ד - פאר הדור
7. מו"ה - מורנו הרב
8. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
9. הגאבד"ק - הגאון אב בית דין קהילת
10. יצ"ו - ישמרה צורה ויחייה
11. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
12. באה"ר - באהבה רבה
13. גיה"ק - גלילי ידיו הקדושים (מכתבו)
14. דהדר"ג - דהדרת גאונו
15. ע"ד - על דבר
16. כתר"ה - כבוד תורתו רום הדרתו
17. וק"ו - וקל וחומר
18. הגז"ל - הגאון זכרונו לברכה
19. לחטו"א - לחיים טובים ולשלום
20. בחו"ל - בחוץ לארץ
21. שהי' - שהיה
22. והי' - והיה
23. ח"ו - חס ושלום
24. ויהי' - ויהיה
25. ע"ז - על ידי זה
26. בעה"י - בעזרת השם יתברך
27. כתרומ"ע - כתרומות ומעשרות
28. וכיו"ב - וכיוצא בזה
29. עכ"פ - על כל פנים
30. חו"ל - חוץ לארץ

31. כ"א - כי אם
32. מ"מ - מכל מקום
33. ע"י - על ידי
34. ז"ל - זכרונו לברכה
35. פעה"ק - פה עיר הקודש
36. ע"פ - על פי
37. מה"ת - מן התורה
38. וא"א - ואי אפשר
39. דא"א - דאי אפשר
40. כשהי' - כשהיה
41. שעה"ד - שעת הדחק
42. מד"ס - מדברי סופרים
43. הנ"ל - הנזכר לעיל
44. ר' - רבי
45. זצ"ל - זכר צדיק לברכה
46. הרי"ל - הרב רבי שמות שמתחילים באותיות י, ל (למשל: יעקב + לוי) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
47. הי' - היה
48. תהי' - תהיה
49. הק' - הקטן
50. שבשעה"ד - שבשעת הדחק
51. שא"צ - שאין צריך
52. כהרז"ה - כהרב רבי שמות שמתחילים באותיות ז, ה (למשל: זאב + הלל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
53. שבזה"ז - שבזמן הזה
54. הרז"ה - הרב רבי שמות שמתחילים באותיות ז, ה (למשל: זאב + הלל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
55. בשעה"ד - בשעת הדחק
56. הר"נ - הרב רבי שם שמתחיל באות נ (כגון נתן / נחום / נפתלי / נחמן) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
57. הרמב"ן - רבי משה בן נחמן
58. כ"כ - כל כך
59. לפקו"נ - לפיקוח נפש
60. אה"ק - ארץ הקודש
61. כ"ז - כל זה
62. ע"כ - על כן
63. תוה"ק - תורתנו הקדושה
64. באה"ק - בארץ הקודש
65. א"א - אי אפשר
66. שאע"פ - שאף על פי
67. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
68. בפנ"א - דורש פענוח
69. אע"פ - אף על פי
70. הר"ם - הרב רבי שם שמתחיל באות ם (כגון ם) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם

אגרות הראי"ה – כרך א' – אגרת שכג

תמצית האגרת

תאריך ומקום: ט"ז מנחם אב תר"ע - רחובות **נמען:** הגאון ר' משה קלייריס, אב בית דין טבריה

המכירה שעשה הרב קוק חלה גם על מושבות יק"א והברון ועל חברת 'גאולה'. במושבות הגליל סמך על הרב טודרוס מראש פינה. אין לבטל קולא שהורו הזקנים כל עוד לא עמד בית דין ובטלה (ירושלמי). עוד צירופים להקל: שיטת הרז"ה וסיעתו שאין שמיטה כלל בזמן הזה, ספק מניין השנים (כפתור ופרח), ו'ארנונא' (הלכות ארץ ישראל המיוחסות לטור).

עיקרי הדברים

- היקף המכירה.
- אין לבטל קולא של זקנים.
- צירופי היתר: הרז"ה, ספק המניין, ארנונא.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], רחובות ת"ו[2], ט"ז מנ"א[3] תרע"ן.

שלו'[4] וברכה לכ'[5] ידיני"ע[6], הרב הגאון המפורסם לשו"ת[7] סוע"ה[8] אוצר תוי"ר[9] מו"ה[10] משה קליערס [הרב משה קליערס, רבה של טבריה] שליט"א[11], הגאב"ד[12] דעה"ק[13] טבריא והגליל ת-ו.

אדשה"ט[14] באה"ר[15].

מכתב כתר"ה[16] היקר הגיעני, בהיותי יושב פה במושבה רחובות ת"ו. והנה כח המכירה שעשיתי הוא עולה ג"כ[17] על כל המושבות של יק"א[18] והברון, וחברת "גאולה" ג"כ בכלל ע"פ[19] הרשאות ראשי המנהלים כראוי. ולדעתי אין להרעיש עולם ע"ז[20] בענין שביעית בזה"ז[21], שכ"כ[22] רבו בו הצדדים להקל, במקום דחק והפסד ותיקון הישוב. ובאמת במושבות הסמוכות עשיתי ג"כ הרשאות מיוחדות, שבאו עה"ח[23] ג"כ האכרים הפרטיים כולם, ואפי'[24] אותם שהם תחת רשות הברון ויק"א[25], לרווחא דמילתא. אך על המושבות הגליליות כתב לי ידידי הרה"ג[26] ר'[27] טודרוס הכהן [ראו (כרך א', אגרת ר)] נ"י[28] מראש פינה, שהוא הוחזק כבר לעשות את תיקון המכירה שלהם ע"פ ההוראה המוסכמת מאז, כמובן שסמכתי עליו, וכפי הנראה עשה בלא הרשאות מיוחדות מהפרטיים, מפני שכן הי'[29] המנהג בשמיטות שקדמו, באותן השייכות להברון ושתחת יק"א, שנמכרו ע"פ הפקידות. וכמובן אין להרהר אחר מה שכבר הורו זקנים, שאפי'[30] קולא שהונהגה מפני טעם, שעבר הטעם, ג"כ אין מבטלים אותה כ"ז[31] שלא עמד ב"ד[32] ובטלה, כהא דירושלמי פי במ"ד, [ירושלמי שבת, פרק במה מדליקין] אהא דטבילת פתילה בשמן שריפה לבת ישראל, שהותרה בשעת משלחת זאבים, ולא עמד ב"ד אחר ובטלה, וק"ו[33] כ"ז שהטעם נוהג. ונהי שמי שאינו מוכרח, ויכול להשתמט מהורות בזה, אין לנו למושכו בעל כרחו, אבל לערער על מה שנעשה ודאי אין כדאי.

וכבר כתבתי לכמה גדולים, שבזמן הזה אם יסמכו על דעת הרז"ה[34] וסיעתו, [רבי זרחיה הלוי, בעל "המאור"] שלא הי' היחיד בדבר, כמבואר מלשון הר"ן[35] בגיטין [פירוש הר"ן על הרי"ף, גיטין לו] במקומו שהיו כמה חכמים

בעלי דעה זו, שבזה"ז[36] שאין יובל, אפי'[37] מדרבנן, מצד ביטול בי"ד[38] הגדול, אין שמיטה נוהגת כלל אפי' מדרבנן, אין כח בידנו למחות בידם כעת שנתרבה הדחק למעלה ראש בענין זה ע"י[39] התרבות הישוב החדש. והראב"ד[40], שעליו כתב הרמב"ן[41] שחזר בו, אין חזרתו ברורה כלל, וכמו שכתבתי קצת מזה במבוא לשה"א[42]. [המבוא לספרו של הרב קוק "שבת הארץ"] ויותר מזה הוכחתי לעצמי, ולא רציתי להעלות על הכתב ברבים, שלא להחליש הענין משום כבוד אלי' הסתר דבר. נוסף ע"ז אין אנו יכולים לבטל לגמרי הספק של מנין השנים, שלא הי' אצל הראשונים, שכ"א החזיק בשיטה ברורה שלו, ואנו לא נדע כ"כ[43] ברור למי מקדושים נפנה. ואע"פ[44] שהוסכם להתנהג כמנהג הגאונים, אין המנהג מברר את הספק לגמרי, שבימי בעל "כפתור ופרח" [רבי אשתורי הפרחי, חוקר ארץ ישראל במאה ה-14] היו מסופקים, וקצתם היו נוהגים בשנה זו וקצתם בשנה אחרת, הרי שלא הי' בידם מנהג קבוע לגמרי ונפסקה בזה הקבלה. וכבר הזכיר המבי"ט[45] ג"כ צירוף זה, של ספק השנים. וחוץ מזה נוסף לנו מה שכתב בה' א"י[46] המיוחס להטור, שכשיש ארנונא אין קדושת שביעית כלל על הארץ מדינא, וחזי לאצטרופי לכל הנ"ל[47] בשעה"ד[48]. ע"כ[49] לע"ד[50] ראוי להרגיע ישראל, ובצירוף המכירה הנהוגה שלא לערער כלל וכלל, ולכה"פ[51] להעלים עין, ודי הטוב יכפר בעד כי כל כונתנו היא לש"ש לטובת ענייי עם ד' וטובת ישוב אה"ק[52]. והנני בזה ידי"ע[53] דוש"ת[54] באה"ר,

הק' אברהם יצחק ה"ק

הס' אכתב לשלח לכ"ג ידי"נ[55] שליט"א, וא"צ[56] לכל תשלומין, וקבלת אדם חשוב נתינה היא, ובפרט שקבלתי ממר שי'[57] את ספרו היקר.

ידי"ע הנ"ל

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. ת"ו - תבנה ותכונן
3. מנ"א - מנחם אב
4. שלו' - שלום
5. לכ' - לכבוד
6. ידינ"ע - ידיד נפשי עוז
7. לשו"ת - לשם ולתפארת
8. סוע"ה - סיני ועוקר הרים
9. תוי"ר - תורה ויראה
10. מו"ה - מורנו הרב
11. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
12. הגאב"ד - הגאון אב בית דין
13. דעה"ק - דעיר הקודש
14. אדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
15. באה"ר - באהבה רבה
16. כתר"ה - כבוד תורתו רום הדרתו
17. ג"כ - גם כן
18. יק"א - יק"א (חברת ההתיישבות היהודית)
19. ע"פ - על פי
20. ע"ז - על זה

21. בזה"ז - בזמן הזה
22. שכ"כ - שכל כך
23. עה"ח - על החתום
24. ואפי' - ואפילו
25. ויק"א - ו + יק"א: יק"א (חברת ההתיישבות היהודית)
26. הרה"ג - הרב הגאון
27. ר' - רבי
28. נ"י - נרו יאיר
29. הי' - היה
30. שאפי' - שאפילו
31. כ"ז - כל זה
32. ב"ד - בית דין
33. וק"ו - וקל וחומר
34. הרז"ה - הרב רבי שמות שמתחילים באותיות ז, ה (למשל: זאב + הלל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
35. הר"ן - רבנו נסים
36. שבזה"ז - שבזמן הזה
37. אפי' - אפילו
38. בי"ד - בית דין
39. ע"י - על ידי
40. והראב"ד - ורבי אברהם בן דוד
41. הרמב"ן - רבי משה בן נחמן
42. לשה"א - לשבת הארץ (ספרו של הרב)
43. כ"כ - כל כך
44. ואע"פ - ואף על פי
45. המבי"ט - רבי משה מטראני
46. א"י - ארץ ישראל
47. הנ"ל - הנזכר לעיל
48. בשעה"ד - בשעת הדחק
49. ע"כ - על כן
50. לע"ד - לעניות דעתי
51. ולכה"פ - ולכל הפחות
52. אה"ק - ארץ הקודש
53. ידי"ע - ידידו עוז
54. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו
55. ידי"נ - ידיד נפשי
56. וא"צ - ואין צריך
57. שי' - שיחיה

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תיד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ו שבט תרע"ב - יפו **נמען:** הגאון ר' אברהם רבונסקי, אב בית דין דוברובנה

בעניין אגודת המקובלים 'שער השמים' בירושלים: אין בכך חידוש. חבורת 'בית אל' של הספרדים לומדת קבלה ומתפללת בכוונות הרש"ש יותר ממאה שנה, והרמ"ע מפאנו לימד את 'הפרדס' בישיבה. לפי בעל 'שערי אורה', 'מעשה בראשית ומעשה מרכבה' שנאסרו הם השימוש המעשי בשמות, ולא העיון. גם הבעל שם טוב ובעל התניא לימדו קבלה לתלמידים רבים. מעמדם של ה'נסתרות' משתנה עם התפשטות הרעיונות. ראוי לתמוך בלומדים אלה, כמו בכל לומדי התורה.

עיקרי הדברים

- לימוד קבלה בחבורה - לא חידוש.
- 'מעשה בראשית' - השימוש המעשי.
- הבעל שם טוב ובעל התניא.
- השתנות ה'נסתרות' עם הזמן.
- תמיכה בלומדי הקבלה.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ו שבט תרע"ב[4].

שלו[5] רב לכבוד ידי"נ[6] הרב הגאון המובהק סוע"ה[7] אוצר תוי"ר[8] טהורה מוהר"ר[9] אברהם ראבונסקי [רב העיירה דוברובנה] שליט"א[10], הגאבד"ק[11] דובראוונא יצ"ו[12].

אחדשה"ט[13] באה"ר[14],

מכתב קודש דמר הדר"ג[15] הגיעני בעתו, ואחרתי עד כה מפני הטרדא מהשיב מפני הכבוד, ואת הדר"ג הסליחה.

ע"ד[16] אגודת "שער השמים" [ישיבת המקובלים "שער השמים" בירושלים, שנוסדה בתרס"ו ללימוד קבלה ברבים] בעה"ק[17] ירושת"ו[18], הנה בעצם אין זה דבר חדש, כי זה יותר ממאה שנה קיימת חבורה כזאת מחכמי הספרדים, בשם "בית-אל", [ישיבת המקובלים "בית אל" בעיר העתיקה בירושלים] שנוהגין ללמוד חכמת הקבלה, ביחוד כתבי האריז"ל[19] בכינופיא, [בציבור (ארמית)] ולהתפלל ע"פ[20] סדרי-הכוונות שסדר המקובל מוהרר"ש[21] שרעבי [הכוונות בתפילה שסידר רבי שלום שרעבי, הרש"ש] זי"ל[22]. גם כבר הי'[23] לעולמים שהתירו פרושים ללמוד חכמת-הקבלה ברבים, והרמ"ע[24] מפאנו [רבי מנחם עזריה מפאנו] זי"ל מעיד על עצמו בספריו, שלמד בישיבה את ספר ה"פרדס" להרמ"ק[25] ["פרדס רימונים" לרבי משה קורדובירו] זי"ל לפני הפרק שהגיעו לידו כתבי האריז"ל, ונראה שאח"כ[26] קבע לימוד בהם. ועיקר הדבר נראה שסמכו ע"ד בעל "שערי אורה" [רבי יוסף ג'יקטיליה] שמבאר "מעשה-בראשית ומעשה-מרכבה" [הנושאים שנאמר עליהם "אין דורשין במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה ביחיד" (חגיגה יא)] דוקא על שימושי השמות למעשה, שהיו נוהגים בימים הקדמונים לעסוק בהם העולים בעליית הכניסה

לפרדס, והיו משתמשים בגילוי מלאכים ונשמות בדרך חזיון הקרוב לנבואה, וע"ז[27] באו, לדעתם, כל האזהרות הנוראות.

אבל עצם דברי החכמה הם כמו לימוד דברי האגדה ומוסר בבינה יותר עמוקה מהדרך הפשוט לכל, ואין זה בכלל מע"ב ומע"מ[28] כלל לענין האיסור. ודיוקו של בעל "שערי אורה" הוא נכון: מדנקיט תמיד בלשון "מעשה", "מע"ב ומע"מ" ש"מ דבדרך השימוש המעשי מיירי, וכה"ג[29] דעסקי בספר יצירה וברו גברא או עג"ת[30]. [וברא אדם (סנהדרין סה) או עגלא תילתא, עגל משובח שבראו חכמים בספר יצירה (סנהדרין סז)] ומ"מ[31] גם מוסר-השכל ואורח-לימוד כזה, בפרט כונת התפלה על פיהם, צריך הוא ג"כ[32] הכנה ראויה עכ"פ[33] במדות טובות ויראת-שמים טהורה וקבועה.

אבל לא נפלאת ולא רחוקה, ללמוד ביחד ע"פ הכתוב בספרים הנאמנים, בצירוף הידיעות הקדומות שקלטו כבר המתעסקים בזה איזו שנים בחשק אהבת קדושה ויראת ד. ותמיהני מש"כ[34] כתר"ה[35], שהבעש"ט[36] [רבי ישראל בעל שם טוב, מייסד החסידות] לא גילה עניני הקבלה להמון העם, - והדבר מפורסם שהוא ז"ל היי אומר, שלימוד הקבלה ע"פ הספרים אין זה בכלל נסתר כלל, ואם אולי לא היי חפץ לדבר בזה בפני ההמון הפשוט, אבל לפני קיבוץ של ת"ח[37] הלא גילה הרבה מאד ומפורסם הדבר שהיו לו עשיריות תלמידים שלמדו אצלו, ובודאי לא היי מעכב מללמדם דרכי-הקבלה לפי שיטתו גם בהיותם מקובצים, ולא חש משום הא ד"אין דורשין", משום דגם הוא ז"ל כשיטת בעל ש"א הנ"ל[38] ס"ל[39], דאין זה הלימוד שבדרך הבנה שכלית בכלל מע"ב ומע"מ. ותמיהני ביותר ממש"כ[40] כת"ר[41], שגם הגאון בעל ה"תניא" [רבי שניאור זלמן מלאדי, מייסד חסידות חב"ד] ז"ל לא פרסם את הענינים הנסתרים לפני המון עם, אלא למי שנחשב בעיניו: וכי אלה יחידי-הסגולה היושבים לפני ד' בהר הקודש בירושלים אינם אנשים נחשבים שראוי להוציאם מכלל המון העם?. ואם התירו בעלי-החסידות לעסוק בהסברים ברזי עולם הללו, מה שהסברא בהם באמת מסוכנת כדי הרמב"ן[42] ז"ל בהקדמת נמוקי-תורה [כדברי הרמב"ן בהקדמת פירושו לתורה] שלו, ק"ו[43] שאין קפידא לאותם שרוח ד' שבקרבם תשאם לעסוק בלימודים הללו ע"פ ההקדמות המקובלות, עם ידיעתם שהכל הוא בדרך חדת-חכמים, [חידות חכמים (משלי א, ו)] והדברים רמוזים למפלאות תמים-דעים, שמסוגלים להוסיף קדושה ויראת רוממות כבוד אל ב"ה להוגים בהם בלב תמים וחשק פנימי.

ובודאי שאין זה יסוד ראוי להאמר שישתנה דין המשנה בשינוי הזמנים מצד עקבתא דמשיחא, אבל זה פשוט שערך המדרגות של הענינים הנקראים בשם "נסתרות" הולך הוא ומשתנה ע"פ הפרסומים שהרעיונות הכמוסים הולכים ומתפשטים בין הלומדים הרגילים, וכשאנו רואים בדברי הגאונים, למשל בפירוש ר"נ גאון [רבנו נסים גאון] ז"ל על דברי חז"ל[44]:

אמר לו הקב"ה[45] למשה: החייתני בדבריך [ברכות לב]", חשבו אז גם הסבר פשוט בעניני הגיון באלהות, לענין נסתר, ואח"כ[46] נתפשטו כמה ידיעות גנוזות, עד שחדלו דברים כאלה מלהיות כמוסים. והרמב"ם[47] במו"נ[48] לא השביע בהקדמתו כ"א[49] למי שיפרש דבר שלא ביארו כבר חכמי ישראל, אבל מה שכבר כתוב בספר חדל להיות נסתר. ונראה שזהו טעם ההיתר שנהגו לדרוש בעריות בלא שום הגבלה

כלל, - ואולי על זה באמת ראוי להתעורר ולגדור, - וחוץ מהרמב"ם" לא הביאו הפוסקים כלל דין סת"מ[50] זו לענין אין דורשים בסתרי עריות בשלשה.

ולענין התפילה ע"פ הכוונות, אין פלא אם גאון-עולם כהחת"ס[51] ז"ל, שהיה טרוד בטרדת ישיבה ועול הציבור והעולם והשבת תשובות לקצוי ארץ, כתב על עצמו שלא יוכל להתפלל ע"פ כונת האריז"ל בתמידות. גם הגאון בעל "או"ת" ז"ל התנצל לפני הגאון ר'[52] ליב ז"ל בעל ספר "הפרדס" על ההכרח שלו לקצר בסידור הכונות, שמוכרח היה לזה מפני טרדת הישיבה והציבור, ומ"מ היה מכוין ע"פ סדרי האריז"ל אלא בסדר מקוצר. ומ"מ יוכל להיות, שאנשים שאינם כלל במעלת הגאונים הללו בתורה אם הם קובעים עצמם, ע"פ נטיית-לבם, להיות עיקר עסק שלהם באלה הלימודים ובדרכי התפילה והעבודה שבלב, שיוכלו להתפלל כל אחד ע"פ השגת לבבו בסדרי-הכונות, שכבר הוברר ונסדרו יפה ע"פ הגרש"ש[53] ז"ל ויתר בעלי הקבלה והעבודה האחרונים, ו"אחר כוונת הלב הן הן הדברים". גם פשוט הדבר, שראוי לתן ערך גדול לקדושת המקום ואויר הטהור של א"י[54] בכלל ושל העיר אשר בחר ד' בפרט ו"חביבה כת קטנה שבא"י[55] וכו'".

ומה שהעיר כת"ר[56] בדבר התמיכה, - כיון שכבר נהגו לדרוש תמיכה בעד כל העוסקים בתורה, ובפרט בעד היושבים באה"ק[57], למה יגרע חלקם של העוסקים במקצע קדוש זה. ואם אלה הלומדים לומדים בלאו-הכי בישיבות, הנה ידוע שאין משכורות הישיבות מספיקות גם לצרכי החיים ההכרחיים, ובאלה יחידי-הסגולה מגמת-היסוד הלא היא שיהיו קבועים בקדושה ולא יצטרכו לשוט כלל אחרי פרנסתם, ויהיו שתולים בחצרות ד' בדבקות הרעיון בקדושת האהבה והיראה, המושפעת מתוך הלימוד ברזי-קודש והעסק ברגשי-הטוהר המתגלים בתוך תפילת ישרים, וראויים הם להיות נתמכים מאחינו שבגולה.

ולא אכחד מכת"ר[58] ידי"נ שי'[59], שמזדמנים לפעמים שדברים שיש להם מגמות נכבדות מתקלקלים אח"כ[60], ע"י[61] מה שא"א[62] להשמר מהתערבות אנשים שאינם כדאים לכך וע"ז אני חושש תמיד בכל ענין היותר מקודש, אבל בכלל אי-אפשר, לדעתי, להרחיק ולהזניח את אלה הדברים ההולכים בנתיב הסלול כבר ונהוג מימי קדם בין הספרדים בירושת"ו[63] כנ"ל[64], ויש מקום לכמה דעות שונות זו מזו וע"ז נאמר: "ברוך חכם הרזים"

והנני בזה ידי"ע[65] דוש"ת[66] באה"ר קשור באהבתו הטהורה.

הק' אברהם יצחק ה"ק

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"ב - השנה תרע"ב (1911/1912)
5. שלו' - שלום
6. ידי"נ - ידיד נפשי
7. סוע"ה - סיני ועוקר הרים
8. תוי"ר - תורה ויראה

9. מוהר"ר - מורנו הרב רבי
10. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
11. הגאבד"ק - הגאון אב בית דין קהילת
12. יצ"ו - ישמרה צורה ויחייה
13. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
14. באה"ר - באהבה רבה
15. הדר"ג - הדרת גאונו
16. ע"ד - על דבר
17. בעה"ק - בעיר הקודש
18. ירושת"ו - ירושלים תבנה ותכונן
19. האריז"ל - האר"י זכרונו לברכה
20. ע"פ - על פי
21. מוהרר"ש - מורנו הרב רבי שם שמתחיל באות ש (כגון שמואל / שלמה / שמעון / שמחה / שאול) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
22. ז"ל - זכרונו לברכה
23. הי' - היה
24. והרמ"ע - והרב רבי שמות שמתחילים באותיות מ, ע (למשל: משה + עזריאל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
25. להרמ"ק - לרבי משה קורדובירו
26. שאח"כ - שאחר כך
27. וע"ז - ועל זה
28. ומע"מ - ומעשה מרכבה
29. וכה"ג - וכהאי גוונא
30. עג"ת - עגלא תילתא
31. ומ"מ - ומכל מקום
32. ג"כ - גם כן
33. עכ"פ - על כל פנים
34. מש"כ - מה שכתב
35. כתר"ה - כבוד תורתו רום הדרתו
36. שהבעש"ט - שהבעל שם טוב
37. ת"ח - תלמידי חכמים
38. הנ"ל - הנזכר לעיל
39. ס"ל - סבירא ליה
40. ממש"כ - ממה שכתב
41. כת"ר - כבוד תורתו
42. הרמב"ן - רבי משה בן נחמן
43. ק"ו - קל וחומר
44. חז"ל - חכמינו זכרונם לברכה
45. הקב"ה - הקדוש ברוך הוא
46. ואח"כ - ואחר כך
47. והרמב"ם - ורבי משה בן מימון
48. במו"נ - במורה נבוכים
49. כ"א - כי אם
50. סת"מ - ספרי תורה, תפילין ומזוזות
51. כהחת"ס - כהחתם סופר
52. ר' - רבי
53. הגרש"ש - הגאון רבי שמות שמתחילים באותיות ש, ש (למשל: שמואל + שמואל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
54. א"י - ארץ ישראל

55. שבא"י - שבארץ ישראל
56. כת"ר - כבוד תורתו
57. באה"ק - בארץ הקודש
58. מכת"ר - מכבוד תורתו
59. שי' - שיחיה
60. אח"כ - אחר כך
61. ע"י - על ידי
62. שא"א - שאי אפשר
63. בירושת"ו - בירושלים תבנה ותכונן
64. כנ"ל - כנזכר לעיל
65. ידי"ע - ידידו עוז
66. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תסט

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"א כסלו תרע"ג - יפו **נמען:** הסכמה לקונטרס 'תקוות אהרן' של הרב אהרן הכהן אורלנסקי

הרב קוק נותן הסכמה לבן, ר' אברהם יעקב, שמוציא לאור את כתבי אביו, רב פתח תקווה במשך 27 שנה מראשית המושבה. האב היה עניו, 'נחבא אל הכלים', גדול בתורה, ונינו של ר' נחמן מאורלא. בנספח הלכתי: 'כפר אונו' אינו אונו עצמה, ולכן אין לחשוש לדין עיר מוקפת חומה. גם יש דיון ב'חזקת סבראי' בשחיטה.

עיקרי הדברים

- הסכמה ל'תקוות אהרן'.
- שבח לרב אורלנסקי.
- הלכה: כפר אונו ומגילה.
- חזקת סברא בשחיטה.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], י"א כסלו תרע"ג[4]. [י"א בכסלו תרע"ג (1912)]

מצאתי לי חוב נעים לחזק ידי עושי מצוה, בן יכבד אב, בכבודה של תורה, הוא ניהו ידידי הרב החו"ב[5] מו"ה[6] אברהם יעקב הכהן שליט"א[7], בן כבוד ידי"נ[8] הרב הגאון אוצר תורה ויראת שמים מוהר"ר[9] אהרן הכהן אורלאנסקי [רבה של פתח תקוה מראשית המושבה] זצ"ל[10], ששמש בכתר הרבנות במושבה הנכבדה ויקרה פתח-תקוה ת"ו באה"ק[11] ז"ך[12] שנים, מעת הוחל יסוד בנין המושבה, שהי'[13] הוא ז"ל[14] מראשי העולים, מאהבת ארץ חמדה וחבת בנינה, עד אשר נבנה רחוב וחרוץ, [דניאל ט, כה] בחסדי צור ישראל על עמו, ותהי המושבה הזאת לפנת יקרת בישוב אה"ק[15], לשמחת לבב כל השמחים אלי גיל בבנין ד'. [על פי איוב ג, כב] והנה מאז עלותי אל הקודש, ומשא עם ד' אשר על אדמת הקודש, בהישוב הקדוש, עלה עלי, והמושבה הנכבדה הזאת הקשורה עם הישוב הכללי, וביחוד אשר ביהודה, בקשרים רבים ועניינים שונים, בחיי התורה וחיי המעשה, בקודש ובחול, נתקרבו עניניה לרוחי ולבי, ודין גרמא [וזה גרם (ארמית)] לחבת קודש בין הרב הגאון המנוח מוהר"א[16] הכהן הנ"ל[17] זצ"ל ובינינו נבדל לחיים טו"א[18], ותכנתי את רוחו הטהורה ואת גדולת מעלתו בתורה וביראה, ובכל מדה יקרה, ומרוב ענוה היה הוא ז"ל נחבא אל הכלים [על פי שמואל א י, כב] וגריס באורייתא תדירא, ועובד באמונה עבודת הקודש של המושבה הקדושה הנ"ל, ולא שם לבו להעלות על הספר חידושים ופלפולים, אף כי היה ידיו רב לו, לשא ולתן בהלכה כאחד הגדולים אשר בארץ אנשי השם, בחריפות ובקיאות גדולה, שבאה לו מרוב עמל ושקידת תוה"ק[19] ביראת ד' כל היום.

אמנם כעת כאשר נגנז ארון הקודש, ויאסף אל עמו כבוד הרב הנ"ל ז"ל, שם אל לבו בנו ידידי הנ"ל שליט"א להציב יד וזכרון לכבוד אביו הרב הגאון, ולהוציא מעט כתבי קודש, אשר במקרים שונים נרשמו ממנו ז"ל בכתי"ק[20], ואמרתי לפעלא טבא ישר חילי, כי כדאי וראוי הוא הרב הגאון המנוח ז"ל, מצד עצמו ומעלתו, ומצד קדושת אבותיו הקדושים נוחי נפש ז"ל, שהיה נין ונכד להרב הגאון החסיד

מו"ה נחמן מאורלא זצ"ל, הנזכר בספר "אגדת אזב", שהספידו הגאון המחבר זצ"ל, והיה אחד ממחברי הספר הנחמד הנודע לתהלה "שבת אחים" זי"ע[21] ועכ"י[22], ובפרט מצד עבודתו לרבים על שדי ישובנו הקדוש בארץ חמדת עולמים תובב"א[23], להציב לו ציון וזכרון דברי קודש ע"י[24] דברי תורה הישרים אשר יצאו מעטו. ואקוה בצדק, שכל אוהבי תורה, ומחבבי שכלול ארצנו הקדושה ובנינה, ישמחו לקראת החוברת היקרה הזאת, הנקובה בשם "תקות אהרן" [שם הקונטרס רומז לפתח תקוה, מקום כהונת המחבר, ולשמו, אהרן] ע"ש[25] מקום כבוד המחבר ושמו היקר ז"ל. וברכת ד' על עמו ואדמת קדשו, וגבול נחלתו, תחול על כל מכבדי הרב המחבר ז"ל, בחבבם את דבריו, כנפשם היפה ונפש חותם בברכה לכבוד התורה והוגיה, וכבוד שיבת בצרון ותקות גאולי ד' לארץ צבי קודש ד' אשר אהב סלה, הקשורה עם עבודת הרב המחבר ז"ל ותולדות ימי חייו באה"ק ת"ו,

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

עבד לעם קדוש על אדמת הקודש פעה"ק[26] יפו והמושבות תובב"א

לסי' ה' (בקונט' "תקות אהרן"). י"ל[27] שהשם כפר אונו מורה שאינה אונו גופה, וכחילוק שבין כפר-לודים ללוד בריש גיטין, [גיטין ב] וכה"ג[28] במכות י' ע"א[29] גבי חברון ופרוורהא. ומי יודע כמה התפשטו הכפרים הסמוכים לאונו, עד שנחוש משום סמוך לכפר-אונו. וחוץ מזה העיר כבר בטו"א[30] דע"כ[31] תרי אונו היו, חד דיהודה וחד דשאר ארצות, ע"פ[32] סוגיא דערכין ל"ב א', ולרבא אונו דבנימין לאו מוקפת חומה היא ודידן דהיא סמוכה ללוד דבנימין היא, כדפירש"י[33] בסוגיין דמגילה ד' א', וראוי לומר דהלכה כרבא לגבי רי"בל[34], דהא בתרא הוא, ובפרט דשם אביי ורבא הוא דפליגי בזה, וראוי להיות הלכה כרבא.

אמנם מה שהעיר כת"ר[35] מד' ברכ"י[36], ["ברכי יוסף" לחיד"א] לפשט הירושלמי משמע דדוקא בגוף הכרך אין קורין כשחרב מישראל וישבו בו נכרים, אבל מחו"ל[37] קורין. אך לפי' א' בביאורי הגר"א[38] סי'[39] תרפ"ז[40] מסיק דהוא בתמיהא, אבל לפי פירושו גם בו קורין כשאין בו ישראל. אמנם לשי' כמה מרבוואתא, דס"ל[41] דכשחרב מעשרה בטלנים נידון ככפר, משמע דלגמרי דינו ככפר, ואין לחייב גם סמוך ונראה.

ס' ו', בדוחק י"ל דקאי על אידיהם שנמשך כמה ימים, כמו קלנדא וסטרנורא, [חגים רומיים (קלנדס וסטורנליה), הנזכרים במסכת עבודה זרה (ח)] דרק יום העקרי אסור, ושאר אידיהם גופא מותר, לת"ק דלא דייק לאחר אידיהם מותר, דמשמע מיניי' הא אידיהם גופייהו אסור על כל אידיהם. ויש לזה סיוע קצת מדהגמ"י[42] [מדברי "הגהות מיימוניות" על הרמב"ם] (פ"ט דע"ז ה"א אות ב'). והוא נגד ד' הרמב"ם[43] שם ה"ג. יעי' בכ"מ[44]. ["כסף משנה" על הרמב"ם] ובלי"מ[45] שם ["לחם משנה" על הרמב"ם] מטי לה מ"הן בלא אידיהן", וע' ד' ו' ע"א אלא קלנדא כו'[46], ואם נצרף לזה ד' הגהמ"י[47] הנ"ל י"ל לאידך גיסא, דלת"ק[48] הן בלא אידיהן, ולא חשיב האיד כולו ליום אחד, א"כ[49] י"ל דדוקא יום ראשון כלול בלפני אידיהם, ואידך רק נפקי הם מכלל שלאחר אידיהם, וחכמים דמפרשי בהדיא לאחר אידיהם מותר. איכא למשמע שאידיהם עצמם כל הימים אסורים, ולת"ק[50] דלית ביה דיוק זה בדבריו י"ל דכל דמפיק מכללא דלפני מותר, ורק יום

הראשון הוא בכלל לפני, ולא יומי אחריני, - אמרתי זה להציל משגיאה גמורה גם חכם מגדולי דורותינו כהרב ת"י ז"ל. שגם ע"ז[51] נאמר "אם לקיים דברי חכמים, הן".

סי' ז. מלשון הרמב"ם (פ"י[52] ממע"ש[53] ונט"ר[54] הי"ח) "הרי שהבריך בד בארץ וצמח, והבריך בד כו' ואפילו הן מאה", שהוא לקוח ממשנתנו דהבריכה שנה אחר שנה, וכמ"ש[55] בכ"מ שם, וכדמסיים שם "ואם נפסק עיקר ראשון מונה לכל משעה שנפסק", משמע דאפילו עברו שנים רבות, ואפילו מאה שנים, מונה משעה שנפסק, ולא מהני מה שעברו שני ערלה לפני העקירה, דלעולם לשיטת הפוסקים העקירה חשיבה נטיעה חדשה, ולשון הירושלמי, על המשנה דאילן שנעקר, מכיון שיש כמחט של מיתוי דבר בריא שיש לו שלש שנים, לשיטת הפוסקים דעכ"פ[56] לפני שלש שנים ודאי מונים משעת עקירה, אי-אפשר לומר שניתן שיעור זה לומר, דאחר שלש לא נידון משעת עקירה בו, וה"ה[57] בבריכה, שהרי בירושלמי שם בעי אם שליש מחט שנה, שני שלישים שתי שנים, ולמאי נפ"מ[58] הרי בשתי שנים ודאי מונים מהעקירה, א"ו[59] מוכרח כפי' המפרשים, דהכונה היא מעת נטיעת האילן הוי שלש שנים, והוא סימן שעברו על האילן שני ערלה, כדי לפרש לשון "פטור" דמתניתין דמשמע שמותר מיד, ודחיק הירושלמי לאוקמי כשאין ידוע אם עברו שני ערלה על האילן שיעור השורש מוכיח, ואינו דומה כלל להבריכה, דשם ע"י העקירה של האילן חשיב לדידן כנטיעה חדשה, וכאן עיקר הטעם הוא מפני שיכול לחיות מהשורש חשיב שלא נעקר כלל, ולא נשתנה מעמדו מכפי מה שקדם, כלשון הרמב"ם שם בהלכה י"ב, שמפרש מפני שיכול לחיות, ודרך אגב הוי סימן לזקנת האילן גופיה.

ואע"פ[60] שהלשון נדחק קצת, מוכרחין לפרש כן לשי' הפוסקים, וע"פ[61] הצעת הסוגיא דירושלמי בהאיבעיא דחזקיה משליש או שני שלישים כמש"כ[62].

אמנם לשיטת הגר"א ודאי רווחא שמעתתא דהירושלמי, ונראה דלבד הכרעת הסברא מתוך הירושלמי נאיד רבינו ז"ל משיטת הפוסקים, ומגיה במשנה "משעה שנברכה", ולדידיה מה שנשאר השורש הוא דין אחד עם הבריכה, ועקירת האילן ופסיקת הבריכה ענין אחד היא, וטעם של "שורש כמחט של מיתון" הוא מפני שעברו שלש שנים מעת התחלת השורש, ומונין ממנו, וה"ה כשעברה שנה או שתים, מונים ג"כ[63] משעת התחלת השורש, ומשו"ה[64] בעי חזקיה אם נאמר דשליש מחט הוי שנה, ושני שלישים שתי שנים, ונמנה לפי חשבון. ולפ"ז[65] יהי'[66] לדעת הגר"א לעולם משעה שנברכה, ולדעת הפוסקים משעת עקירה, ובין למר ובין למר אין הבדל בין היתה ההפסקה של הבריכה, או העקירה של האילן, לפני שלש או לאחר שלש, כ"א[67] מה שלדעת הגר"א הוא לפי חשבון הבריכה והתחלת השורש. ולבנות על דקדוק של הר"ש[68] לבד קשה לע"ד[69], די"ל[70] שנמשך אחר לשון המשנה, "שנה אחר שנה", ע"כ[71] אומר "שנה או שנתים", והמשנה בעצמה בהוה דברה.

אבל ה"ה מאה כלשון הרמב"ם. וכן בתה"ד[72] דיבר כפי ההוה והנהוג בעבודת הכרמים.

סי' ח " צ"ל[73] סי' שס"ד ס"ב במקום סי' שס"ב. ובודאי הכונה שהדלתות. הן קבועות אלא שהן מתקפלות בהחדר ואפשר לפושטן ולנעול בהן. אבל בודאי אם יהיו דלתות מונחות בחדר, שלא באופן

קבוע ומוכן לנעול, לא מהני מידי. וראוי להעיר ע"ז, דלא תיפוק מינה חורבא במקומות שאינם בני תורה.

סי' ט. בקושית רע"א, לשי' רמב"ן[74] הנודעה דזיתים וענבים לאכילה-פטורים מה"ת[75] איך תורמין זיתי שמן על זיתי כבש, הא הוי מהחיוב על הפטור, וכן זיתי כבש על זיתי שמן איך הוי בדיעבד תרומה, הא הוי מהפי' עה"ח[76], י"ל עפ"ד[77] המרדכי פ"ב דמגילה סי' תשצ"ח, דמחויב דרבנן כשיש אפשרות שיבא באיזה פעם לחיוב דאורייתא, מוציא יד"ח[78] המחויב מה"ת, ומשו"ה לדעתו סומא מוציא פקח יד"ח במצות של תורה, גם לרבי יהודה, משום דחייב לסברתו עכ"פ[79] מדרבנן. ויש אפשרות שיבא לידי חיוב תורה, אם יתפתח, ובכה"ג[80] מהני להוציא גם חיוב של תורה, וי"ל[81] דההי"נ[82] לענין לתרום מחיוב דרבנן על חיוב של תורה, כה"ג[83] שאפשר לו להתחייב מה"ת כשימלך לעשות מהן יין ושמן, ואע"ג[84] דאז יהי' פטור משום דלא נגמרה מלאכתן, אבל ע"ז הרי רבי קרא דהויא תרומה מה"ת, כדי הר"ש מהא דהקדימו בשבלין, א"כ חשוב חייב מה"ת, לפטור חיוב גמור של תורה.

סי' יוד. שי'[85] הרמב"ן[86] בנימוקי תורה סותרת היא ודאי את שיטתו בשיטה. מקו' דבב"מ[87]. והראי'[88] מירושלמי דחלה לפ"ד[89] המפרשים, דפירוש זיתי מסיק היינו שעומדים לשמן כרוב זיתים, ומשום דלא נגמרה מלאכתם היא דהוי טבל דרבנן, אבל בעומדים לאכילה י"ל דכו"ע[90] מודו דהוי חיוב של תורה. ונראה דסוגית הירושלמי הכריחה הראי'[91] משום שיש בידו להמלך ולחשוב לעשותם יין ושמן הראוי שתבטל מחשבת גמר מלאכה דידי', כמו שמתבטלת לר"י אליבא דירושלמי ע"י מעשה של עירוב תבן אחר מירוח, א"כ יש תקנה בזה לעשות טבל דרבנן ויבטל ברוב, ולא מצינו איסור ביטול איסור לכתחילה כשהוא רק במחשבה בעלמא. ומשו"ה הוכרח לומר דמיירי בשמן שכבר נתחייב מה"ת.

סי' יא. יש לעיין איך הצבר יכלל בכלל אילן סרק, הרי הוא עושה פירות חשובים לאכילה כידוע. ומדדייק רשב"ג[92] בתוספתא "אילן סרק לסייג", מבואר שאילן מאכל אסור גם לדידי', וק"ו[93] לדידן דס"ל כרבנן, דאפילו בסרק אין היתר. ובאו"ח[94] סי' ר"ג ס"ד מדובר ע"ד[95] פירות של אילני סרק, וכ"מ[96] קצת בירושלמי סוטה (פ"ח ה"ה), מיהו כתב ט"ז שם, שהוא דוקא כשגרועים ביותר ואינם ראויים להאכל חיים בלא בשול, ומשמע באמת שאפילו כשיש בו פירות חשובים מ"מ[97] כשעיקרו אינו בשביל פריו נקרא עדיין בשם אילן סרק, והוא כדברי הרב המחבר ז"ל.

סי' יב. האגדה של "הביאו כפרה עלי" [חולין ס: מאמר חז"ל על מיעוט הירח, ששעיר ראש חודש בא "כפרה עלי"] אסור לחשבה כפשוטה, כ"א ע"ד משל וסוד. והקושי שבפשוטה אינו מפני שאין מוצאין בצורה החיצונה שלה ענין על מה שתהי הכפרה נצרכת, שהרי הלבנה טענה "בשביל שאמרתי לפניך דבר הגון אמעט את עצמי", והיא טענה הוגנת, שהרי אנו רואין שהסכימה דעתו של הקב"ה[98] להנחה זו, דאין ראוי לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד". וא"כ[99] אין צורך בענין אחר של הצרכת כפרה. גם אין שייך לומר לגבי טעות עע"י[100], דלדידהו אין אלקות כשהם שנים, שהרי זהו עיקר יצרא דע"ז וטעותם, שאיוו לאלהות הרבה, "ומספר עריך היו אלהיך יהודה, [ירמיהו ב, כח] "וכ"מ שפקרו המינים תשובתם בצדם" [סנהדרין לח] היינו מלשון רבים האמור בתורה, שזהו כל יסוד פיקורם.

אך לא שייך כלל לומר לגבי הקב"ה שום ענין של חסרון שלמות ח"ו[101], ואיך שייך כפרה, ומי הוא המכפר, וכל מעשיו בצדק ובחכמה, ולתכלית הטוב. וע"כ[102] האגדה הזאת מצוה לפרסם שאינה כפשוטה, כ"א כלולות בה מחשבות נעלות מסוד ד' ליראיו, והדברים מעוטפים בלבוש עב כדי להעלים האור הגדול שיש בדעות הנשגבות הללו, שרק יחידים בדורות ראויים לחשוב בהם, וכבוד אלקים הסתר דבר. [משלי כה, ב]

סי' יג. עיקר הדבר הרי מיוחס להגר"א[103], כמו שהעיר כ"ת[104] מהגהות הרצה"ח[105]. [הגהות ר' צבי הירש חיות על הש"ס] אבל מה שמבליט כ"כ[106] בעל החידוש ז"ל, "ואין שום חילוק בזה משבת לנזיקין, ולא נצטרך לחילוק של התוספות, כי למה לנו לעשות חילוקים בזה מנזיקין לענין שבת", יל"ה[107] דאי אפשר לומר כן בהחלט. שהרי עכ"פ בענין שבת איכא למ"ד ע"י הדחק לא שמה אכילה, יהיה ריו"ח[108] או ר"ל, לפי שינויי הפירושים והגירסאות, ואילו בב"ק[109] י"ט ב' שם הוא סתמא דברייתא באין חולק, דפרה שאכלה שעורים וחמור שאכל כרשינין וכו'[110] משלמין נ"ש[111], פשוט דהוא אליבא דכו"ע ומוכרח הדבר לחלק בין הנושאים. והמשנה עצמה מוכיחה כן, מדיוק "אכלה כסות או כלים", דמשמע דוקא הוא דלאו אורחא כלל לאכול אפילו בשעת הדחק, ולישנא דרב פפא בגמ'[112] שם דייק דיש חילוק, דלא אמר בפשיטות ש"מ אכילה ע"י הדחק לא שמה אכילה, אלא כל מידי דלאו אורחה ואכלה ליה ע"י הדחק, וה"ט[113] כיון שאכלה ש"מ שהיא רעבה ובשעת רעבון אורחה בכך, אבל בסתם לא חשבינן לעומד לכך ע"י אכילת הדחק דלא שכיח כ"כ, למ"ד אכילה ע"י הדחק לא שמה אכילה. וכ"כ[114] הרשב"א[115] בחידושי ב"ק[116], וז"ל[117] אפילו למ"ד בפרק כלל גדול לא שמה אכילה, ה"מ[118] לענין הוצאה, ובעינן מידי דחשיב ומצנעי ליה לאכילה, אבל כל דלא אכלי ליה אלא ע"י הדחק לא מצנעי ליה, דל"ח אכילה, אבל מ"מ אי אכליה לאו משונה הוא, ע"כ.

וי"פ[119] כונתו, דאכילתו ראיה היא על רעבונו, היוצא מדרך הרגיל, ואז היא דרך אכילה. והגי' ר'[120] הושעיה היא ג"כ גירסת הר"ח[121], ובירושלמי הדבר מבורר דכו"ע הכי ס"ל[122], דלא מצינו חולק שם אהוציא תבן לגדי כמלא פי גדי, והיינו ג"כ מטעם אכילה ע"י הדחק.

ומשו"ה פסק הרמב"ם הכי לדינא, ומסתברא דברישא דברייתא שם הגי' הנכונה היא ג"כ "עצה לפרה כמלא פי פרה", ממש כבסוגיין. ועיקר דברי הגדולים שמישבים הסוגיא ב"עיקר חסר מן הספר" קשים, ולאו מרן הגר"א חתים עלה. ולהיפך דרך הש"ס[123] בכמה דוכתי כה"ג, דאמרינן על הנמשך מהלשון המתבטל - "להד"מ", [לא היו דברים מעולם] ולא צריכין כלל להעמיד העובדא דלצפרא הדר ביה אליבא דרבין' וכמבואר בד' תוס'[124] בכורות ד' ד' ע"ב[125] ד"ה[126] אלא, ובב"ת[127] קנ"ד ב' ד"ה ברם, ובגי' הש"ס נרשם נדה ל"ד וצ"ל[128] כ"ד, ובתוס'[129] שם ד"ה אמר, דהא דקאמר איתיביה ריו"ח לר"ל להד"מ[130]. הרי האמת יורה דרכו, שכך הוא הסיגנון של חילופי שמועות, וכר"כ[131] ור"א שבועות כ"ו א'. ואיך נאמר שע"ז[132] ייסד הרמב"ם את יסוד פסקו, נגד המפורש, לחדש בדברי רבין מה שלא אמר, ואין עושין כן בשום עדות בעולם. א"ו כמש"כ בטעמא וכד' הרב המגיד,,[ומש"כ[133] "הכסף משנה" הוא טעות, דהמ"מ[134] אמר הכי, והיא גירסתו כגירסת הגאונים המובאה בר"ח, וירושלמי מסייע ליה], וכמש"כ[135],

וכה"ג בע"ז כ"ב ע"א, דמסיק על סידור שו"ט[136] דגמ' שם "להד"מ". אמנם בר"ה ט"ו ע"ב "תמיהני אם השיבה ר"ל תשובה זו", מקשה בפשיטות "הא אותבה", ול"א להד"מ, נראה דמשני כה"ג רק במקום דא"א[137] בשינויא אחרינא. ומ"מ[138] אין זה סותר את הכלל שלא לחדש מה שחסר מהספר, וכדהתו' הנ"ל.ועוד כמה דוכתי. ובפרט די"ל דרבין העיד עדותו רק על המסקנא האחרונה דצפרא, או אולי היתה עוד חזרה להיפך ור"ד לא קבלה, וכה"ג דביצה כ"ד ב' בעובדא דרב ולוי.

לסי' יד. בפס"ד[139] כתבתי אז בנ"ד[140] י, שאם דד"מ[141] הוא שמהקרקע העקורה צריכים לשלם כמו מהכרמים הנטועים, הלא אין בזה שאלה שהם צריכים לעשות כדד"מ[142], אבל אם הדד"מ[143] הוא רק שלא לעקור לכתחילה, ואם נעקר הדין לשלם כפי מס הבור, אז לא מהניא כלל הטענה של אוקי גברא בחריקאיך, שהרי העקירה היתה טובה כללית, ואין זה ענין לשותפין שחלק אחד בלא דעת חבירו. ונדון תה"ד[144] הוא רק במס של שעה שיכול השר להטיל כרצונו, ואין ע"ז חק, וכ"ה נדון דהחו"י[145] ענין פרטי דרך תקנה שאין ללמוד ממנה.

לסי' טו. לא היתה כוונתי לסמוך ע"ז כ"א בתור סניף לצדדים אחרים, ולא ע"ד האחרונים. וידעתי שאפי'[146] מכמה מדברי הראשונים נראה שאין לחלק בזה, רק שתליתי את הדבר בחילופי גירסאות, שבגירסא שלפנינו בתוספתא, כלאים פ"ב הט"ז, נכרי שהרכיב הפרסק ע"ג עובש, אע"פ[147] שאין ישראל רשאי לעשות כן, נוטל הימנו וחוזר ונוטע במקום אחר, ולא כתוב "נוטל הימנו יחור", וגירסא זו של "חוזר ונוטע" יכולה להתפרש שנוטל את האילן המורכב הימנו מן הנכרי שהרכיבו, וחוזר ונוטע במקום אחר, והיינו שנאמר שאין איסור כלאי אילן כ"א בפעולת ההרכבה בעצמה, וכיון שכבר הורכב אין בו איסור, והנטיעה דומה אח"כ[148] לזריעת כלאים, דלדידן אינה נוהגת באילנות, ובסיפא בכלאי זרעים, "הרכיב תרד ע"ג ירבח, אע"פ שאין ישראל רשאי לעשות כן נוטל הימנו זרע וזורע במקום אחר", והיינו שבזרעים יש איסור לא רק בהרכבה כ"א גם בזריעה, ע"כ רק הזרע שנולד אח"כ מותר ליקח ולזרע, ולא את הגוף המורכב.

אמנם לפי הגירסא המוגהת ע"פ ההגהות, וכ"ה בירושלמי, וכ"ה גי' הרמב"ם, גם ברישא "נוטל ממנו יחור", ודאי אסור לעולם כ"א לקחת יחור, והאיסור נמשך אע"פ שנעשה גוף אחד. וי"ל דתליא מילתא ג"כ באיסור קיום בכלאי אילן, שנחלקו בזה הראשונים.

לסי' טז. ראוי לדעת, שהגאון בעל "בית אליקום" לא צדד בהיתר המורכבים להרכיב ח"ו לכתחילה, ואדרבא כל דבריו סובבים ככל דברי הפוסקים שאתרוג ע"ג לימון הוא כלאים, ולא נחלק ע"ז שום אחד מבעלי הוראה המפורסמים, רק ביראה גדולה, צדד אולי יש להתיר לברך בשעה"ד[149], כשא"א[150] להשיג אתרוג כשר, על המורכב ג"כ. וזה פשוט, שהרי יש פוסקים מתירין לברך על כל הפסולים בשעה"ד. וחלילה ללמוד מזה שום צד קולא.

לדברי הרב ר"ש[151] פיינשטיין נ"י[152]. לקושית הגדולים חולין י"ב, דילמא משום דאין שחיטה לעוף מה"ת מקילה הברייתא במצא תרנגולת שחוטה, י"ל דדייק מהלשון "חזקתו שחוט", משמע שברור לנו שהוא שחוט. א"כ הויא דוגמא דדף ד' ע"ב לעיל "ותיהוי נמי ר"ש, מי קתני שאני אומר החליפו. מפני

שמחליפין קתני, דודאי מחליפין, ומה בדרבנן ל"ש[153] היתירא וא"א[154], בדאורייתא לא כ"ש". וה"נ[155] י"ל שמה מדרבנן הדבר ברור אצלנו שלא נמצא מי שאינו מומחה שיקל ראש לשחוט, עד שחזקתו שחוט, שהוא כמו "שאני אומר שנשחט" ולא אמר מותרת סתם, בדאורייתא בודאי חזקתו קיימת. (שו"ר[156] שבסו"ד[157] העיר מהלי "חזקתו שחוט" מטעם אחר). ולא ידעתי איך יש להשוות את נוסח התוספתא עם נוסח הש"ס, שהרי בתוס'[158] איתא "הולכים אחר הרוב" ואין מכאן שום ראי'[159] לרו"מ[160] אצל שחיטה מומ"ה[161], אלא דהולכין אחר הרוב המבורר. ומלשון התוספתא י "השוחט שני חצאין בעוף, שחיטתו פסולה", י"ל דש"מ דשחיטה לעוף מה"ת, דבדרבנן ודאי צריך להיות מחצה ע"מ[162] כרוב, כעירובין ד' ה' ע"ב ר"א אמר אפ"ת[163] במבוי שמנה, מה נפשך אי עומד נפיש כו' אי פרוץ נפיש כו' מאי אמרת דשוו תרוייהו כהדדי הוי ספק דדבריהם, וספק דדבריהם להקל, ועי' בתוס' שם ד"ה וספק, משמע דעכ"פ כשיש שני צדדים בכה"ג[164] ג"כ מותר בספק דדבריהם, וא"כ בשני חצאין הרי יש כאן כמין ס"ס[165] שמא הוא רוב, ואת"ל[166] מיעוט או מחצה מכיון שמא השני רוב, וכה"ג לא מצינו מדרבנן גזירה, דילמא לא אתי למיעבד פלגא, כדי כ"ח ב' בחולין.

גם דבלא"ה[167] נראה דזהו רק למ"ד יש שחיטה לעוף מה"ת, דאל"כ[168] הו"ל[169] גזל"ג[170], אבל בשני חצאין משכח"ל[171] רק למ"ד דיש שחיטה לעוף מה"ת.

ובענין הלשון "חזקתו שחוט" אם הוא ממש ודאי, משמע מדהתוס' פסחים ד' ע"ב ד"ה לאו, דלא בכל דוכתי שוה, שחזקתו בדוק מ"מ צריך לשאלו כדאיתיה במתא, וגבי טבל הטעם הוא משום דשלח מורה שהוא מתוקן, וא"כ הי'[172] מקום לחלק בין דאורייתא לדרבנן, מצד הסברא. וכה"ג מצינו חילוק בחזקת סברא דחזקה שליח עושה שליחותו, דלר"נ[173] מחלקינן בעירובין ל"ב א' בין של תורה לשל סופרים, אע"ג[174] דהיא חזקה של סברא. וחילא דידי הוא רק מדלא אמר "מותרת", ואמר "חזקתו שחוט", משמע דהדבר ברור מטעם חזקה שאין אדם מעיז לשחוט כשאינו מומחה, וטעם העזה כל שהוא יותר חמור הויא חזקה יותר גדולה, כה"ג דודאי מחליפין א, שהוא ג"כ משום יראת החטא, ואם יראים מחטא קל ק"ו[175] מחמור, וה"נ בהעזה וזכר לדבר בכתובות כ"ד ב' ה"מ תרומה דעון מיתה, אבל נ"כ[176] דאיסור עשה לא. ומשפט ההפכים אחד. ומ"מ בכללות הדבר ודאי חזקת סברא עדיפא טובא. ובס' נחלת דוד החזיק בענין ודאות של חזקת סברא הרבה בשם הגר"ח[177] מוואלאזין ז"ל, [רבי חיים מוולוז'ין] וכתב על הכלל שם "והדברים האלה המה לטוטפות בין עיני, [על פי דברים ו, ח] כי ממקור חיים יצאו". ומ"מ יש בזה כמה חילוקין, ועניני חזקות דקידושין ד"פ[178] ע"א הן ג"כ קצת דומין לזה, ומ"מ יש בהם חילוקין, על איזה דבר סומכין ועל מה אין סומכין.

והדברים עתיקין.

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"ג - השנה תרע"ג (1912/1913)
5. החו"ב - החריף ובקי
6. מו"ה - מורנו הרב

7. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
8. ידי"נ - ידיד נפשי
9. מוהר"ר - מורנו הרב רבי
10. זצ"ל - זכר צדיק לברכה
11. באה"ק - בארץ הקודש
12. ז"ך - עשרים ושבעה (27)
13. שהי' - שהיה
14. ז"ל - זכרונו לברכה
15. אה"ק - ארץ הקודש
16. מוהר"א - מורנו הרב רבי שם שמתחיל באות א (כגון אברהם / אליהו / אהרן / אליעזר) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
17. הנ"ל - הנזכר לעיל
18. טו"א - טובים וארוכים
19. תוה"ק - תורתנו הקדושה
20. בכתי"ק - בכתב ידו הקדושה
21. זי"ע - זכותו יגן עלינו
22. ועכ"י - ועל כל ישראל
23. תובב"א - תבנה ותכונן במהרה בימינו אמן
24. ע"י - על ידי
25. ע"ש - עיין שם
26. פעה"ק - פה עיר הקודש
27. י"ל - יש לומר
28. וכה"ג - וכהאי גוונא
29. ע"א - עמוד א
30. בטו"א - בטורי אבן (שם ספר)
31. דע"כ - דעל כרחך
32. ע"פ - על פי
33. כדפירש"י - כדפירש רש"י
34. ריב"ל - רבי יהושע בן לוי
35. כת"ר - כבוד תורתו
36. ברכ"י - ברכי יוסף (שם ספר)
37. מחו"ל - מחוץ לארץ
38. הגר"א - הגאון רבי אליהו מווילנה
39. סי' - סימן
40. תרפ"ז - השנה תרפ"ז (1926/1927)
41. דס"ל - דסבירא ליה
42. מדהגמ"י - מדהגהות מיימוניות
43. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
44. בכ"מ - בכמה מקומות
45. ובל"מ - ובלחם משנה
46. כו' - וכולי (וכן הלאה)
47. הגהמ"י - הגהות מיימוניות
48. דלת"ק - דלתנא קמא
49. א"כ - אם כן
50. ולת"ק - ולתנא קמא
51. ע"ז - על זה
52. פ"י - פרק י'
53. ממע"ש - ממעשר שני

54. ונט"ר – ונטע רבעי
55. וכמ"ש – וכמו שכתב
56. דעכ"פ – דעל כל פנים
57. וה"ה – והוא הדין
58. נפ"מ – נפקא מינה
59. א"ו – אלא ודאי
60. ואע"פ – ואף על פי
61. וע"פ – ועל פי
62. כמש"כ – כמו שכתב
63. ג"כ – גם כן
64. ומשו"ה – ומשום הכי
65. ולפ"ז – ולפי זה
66. יהי' – יהיה
67. כ"א – כי אם
68. הר"ש – הרב רבי שם שמתחיל באות ש (כגון שמואל / שלמה / שמעון / שמחה / שאול) – הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
69. לע"ד – לעניות דעתי
70. די"ל – דיש לומר
71. ע"כ – על כן
72. בתה"ד – בתרומת הדשן
73. צ"ל – צריך להיות
74. רמב"ן – רבי משה בן נחמן
75. מה"ת – מן התורה
76. עה"ח – על החתום
77. עפ"ד – על פי דברי
78. ידי"ח – ידי חובה
79. עכ"פ – על כל פנים
80. ובכה"ג – ובכהאי גוונא
81. וי"ל – ויש לומר
82. דהה"נ – דהכי נמי
83. כה"ג – כהאי גוונא
84. ואע"ג – ואף על גב
85. שי' – שיחיה
86. הרמב"ן – רבי משה בן נחמן
87. דבב"מ – דבבבא מציעא
88. והראי' – והראיה
89. לפ"ד – לפי דעתי
90. דכו"ע – דכולי עלמא (שהכל מסכימים)
91. הראי' – הראיה
92. רשב"ג – רבן שמעון בן גמליאל
93. וק"ו – וקל וחומר
94. ובאו"ח – ובאורח חיים
95. ע"ד – על דבר
96. וכ"מ – וכן משמע; לפני "ש...": וכל מקום / וכל מה
97. מ"מ – מכל מקום
98. הקב"ה – הקדוש ברוך הוא
99. וא"כ – ואם כן
100. עע"י – ככל הנראה: עובדי עבודה זרה

101. ח"ו - חס ושלום
102. וע"כ - ועל כן
103. להגר"א - להגאון רבי אליהו מווילנה
104. כ"ת - כבוד תורתו
105. הרצה"ח - הרב צבי הירש ח... - שם אדם
106. כ"כ - כל כך
107. יל"ה - יש להעיר
108. ריו"ח - רבי יוחנן
109. בב"ק - בבבא קמא
110. וכו' - וכולי (וכן הלאה)
111. נ"ש - נזק שלם
112. בגמ' - בגמרא
113. וה"ט - והאי טעמא (וזה הטעם)
114. וכ"כ - וכל כך
115. הרשב"א - רבי שלמה בן אדרת
116. ב"ק - בבא קמא
117. וז"ל - וזכרונו לברכה
118. ה"מ - הני מילי (דברים אלו אמורים)
119. וי"פ - ויש לפרש
120. ר' - רבי
121. הר"ח - הרב רבי שם שמתחיל באות ח (כגון חיים / חנוך) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
122. ס"ל - סבירא ליה
123. הש"ס - השישה סדרים (התלמוד)
124. תוס' - תוספות
125. ע"ב - עמוד ב
126. ד"ה - דיבור המתחיל
127. ובב"ת - ובבבא בתרא
128. וצ"ל - וצריך לומר
129. ובתוס' - ובתוספות
130. להד"מ - לא היו דברים מעולם
131. וכר"כ - וכרב כהנא
132. שע"ז - שעל זה
133. ומש"כ - ומה שכתב
134. דהמ"מ - דהמגיד משנה
135. וכמש"כ - וכמו שכתב
136. שו"ט - שלום וטוב
137. דא"א - דאי אפשר
138. ומ"מ - ומכל מקום
139. בפס"ד - בפסק דין
140. בנ"ד - בנדון דידן
141. דד"מ - דינא דמלכותא (חוק המדינה)
142. כדד"מ - כדרכי משה
143. הדד"מ - הדרכי משה
144. תה"ד - תרומת הדשן
145. דהחו"י - דהחוות יאיר
146. שאפי' - שאפילו
147. אע"פ - אף על פי

148. אח"כ - אחר כך
149. בשעה"ד - בשעת הדחק
150. כשא"א - כשאי אפשר
151. ר"ש - רבי שמעון
152. נ"י - נרו יאיר
153. ל"ש - לא שייך
154. וא"א - ואי אפשר
155. וה"נ - והכי נמי
156. שו"ר - שוב ראיתי
157. שבסו"ד - שבסוף דבריו
158. בתוס' - בתוספות
159. ראי' - ראיה
160. לרו"מ - לרום מעלתו
161. מומ"ה - מומחה
162. ע"מ - על מחצה
163. אפ"ת - אפילו תימא
164. בכה"ג - בכהאי גוונא
165. ס"ס - ספק ספיקא
166. ואת"ל - ואם תמצא לומר
167. דבלא"ה - דבלאו הכי
168. דאל"כ - דאם לא כן
169. הו"ל - הוציא לאור
170. גזל"ג - גזל גוי
171. משכח"ל - משכחת לה (מוצאים מצב כזה)
172. הי' - היה
173. דלר"נ - דלרבי נתן
174. אע"ג - אף על גב
175. ק"ו - קל וחומר
176. נ"כ - נשיאת כפים
177. הגר"ח - הגאון רבי חיים (מבריסק או מוולוז'ין)
178. ד"פ - דף פ' (בציון מקור)

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תקנה

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ד סיון תרע"ג - יפו **נמען:** הרידב"ז

הרב קוק אינו רוצה 'לעקור שביעית': ההיתר הוא הוראת שעה בלבד, מפני פיקוח נפש וקיום הישוב, וכשבית דין יראה שאפשר, יש לקיים את השמיטה כמאמרה. גישה מקרבת, שמקלה במקום הכרח ומעוררת לאהבת המצווה, תמשוך שומרי מצוות לעלות, ואז יגבר כוח הקדושה. ההכרזה שההיתר אין לו יסוד מרפה את ידי היראים לבוא, ונשארים רק הריקים, כך שהחומרה דווקא מרחיקה את קדושת השביעית. הרב קוק עומד על כך שהמושבות נענשו משום שעשו מלאכות דאורייתא. ת"ח צריכים לחפש את הטוב שבלב חבריהם ולהיות 'מקל נועם'.

עיקרי הדברים

- הוראת שעה, לא עקירה.
- קירוב מביא עולים יראים.
- החומרה מרחיקה את השביעית.
- 'מקל נועם'.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ד סיון תרע"ג[4].

לכבוד ידידי ורב רחימאי [רבי האהוב (ארמית)] הרב הגאון האמיתי פאר הדור מוהר"ר[5] יעקב דוד רידב"ז[6] שליט"א[7].

מכתב הדר"ג[8] הגיעני במועדו, וכאשר אין לי עליו עידן ריתחא [ומכיוון שאיננני כועס עליו (ארמית: "שעת כעס")] ב"ה, ע"כ[9] הנני יכול להשיבו בלא דחיית זמן. ואבא על סדר מכתבו.

תמיהני מאד איך יפצעו דברי את לבו הטהור, ואיפא מצא שאני רוצה ח"ו[10] לעקור שביעית מא"י[11]. וכי לא חזרתי כמה פעמים על דברי שהוראה זו היא רק הוראת שעה, ורק לפי הצורך וההכרח הגדול, כי חלילה להפקיע מצוה גדולה וכללית כקדושת השמיטה, בלא הכרח גדול הנוגע עד הנפש, בחיי נפש ממש, שלא יגועו ח"ו ברעב נפשות רבות מאין עבודה ומחיה, ושלא יהרס יסוד הישוב הקדוש בראשית צמיחתו. אבל בכל עת אשר ימצא ב"ד[12] יפה, שכבר הוטב המצב, ושיש יכולת בלא סכנה לקיים את השביעית כמאמרה בלא שום הפקעה, חלילה וחלילה לשלח יד בקודש ולהפקיע קדושת הארץ ולהכניס ראש בין הרים גדולים. [להתערב במחלוקת של גדולים ממני] ועל יסוד זה מוסבים כל דברי, בין בע"פ[13] בין בכתב ובין בדפוס, ואיך יאמר עלי שאני רוצה ח"ו לעקור את השמיטה. ובאמת כל יסוד כונתי גלויה היא לתוכן רוחות [לה', הבוחן את הרוחות (על פי משלי טז, ב)] ב"ה, שהיא רק לחזק את כל קדושת ישראל וקדושת אה"ק[14] ובכללה קדושת השמיטה ג"כ[15]. כי אם נתנהג להכנס במצב החיים של המתישבים בקודש, ולהקל כמה דאפשר ע"פ[16] הוראה ההפקעה במקום שאין שום דרך אחר, ועם זה נעורר אותם באהבה להבינם, שדרך זה דרך דחוק ומסוכן הוא, וראוי לכל אשר זיק יראת שמים בלבבו להתרחק ממנו בכל יכלתו, אז רבים ילוו עלינו, לקיים את המצוה כמאמרה באהבה, ולא נפגש נגודים ומשטמות על דרכנו,

ולא יוכלו לומר לנו שאנו מחריבים את ישוב אה"ק, וממילא יתעורר החשק ג"כ בלב רבים משלמי אמוני ישראל לבא להתנחל באי"י[17].

כי יחשבו בעצמם ממנ"פ[18], [מה נפשך: בין כך ובין כך] אם יהיה לנו היכולת לקיים את השמיטה כמאמרה הרי בודאי זכינו בחלק טוב, שהננו יושבים באה"ק[19] ומקיימים את המצות התלויות בה וביותר מצוה שמיטה הכללית, ואם ח"ו יהיה ההכרח גורם, שבשנים הראשונות לישובנו, נהיה מוכרחים לסמוך על היתר ההפקעה, הלא גם בזה לא יצאנו מדרך התורה, והננו ככל המון בית ישראל שסומכין בכמה ענינים על התירים של דוחק ע"פ הוראת חכמים, עד אשר ירחיב ד' לנו, ולא נצטרך לבא לידי מדה זו.

וע"י[20] רבוי ההתנחלות של שלמי אמונים במושבות, יגדל כח הקדושה, ופורקי העול יהיו מוכרחים להתבטל, וסוף כל סוף יבא הדבר בעה"י[21] בקרוב שישתנה המצב לטובה ולא יצטרכו כלל להוראת שעה זו. אבל ע"י[22] ההכרזה והפרסום שההיתר אין לו כל יסוד, וכל מי שסומך עליו הוא חלילה עבריין, ויוצא מן הכלל ד' ישמרנו, מתרפות הידים של שלמים ויראים לבא לאי"י[23], כאשר כתבו לי מחו"ל[24] זה כמה. כי בעוה"ר[25] הנס הגלוי של "וצויתי ברכתי" [הבטחת התורה על שנת השמיטה: "וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית" (ויקרא כה, כא)] אין אנחנו ראויים עדיין שיתגלה בפועל, מפני כמה סיבות, או מפני נפילת הדור, או מפני הספיקות בענין גוף השמיטה, וע"פ[26] דרך הטבע אי-אפשר לישוב לעמוד בהתחלתו אם לא ימצא איזה דרך של היתר לפחות לכמה ענינים של שביעית, וממילא גורם הדבר שיראים ממעטים לבא, ובאים ברובם רק ריקים שאינם דואגים כלל על איסור והיתר. וממילא מרחיק כ"ג[27] בחומרתו את קדושת השביעית מהופיע על אה"ק, ואני בנטייתי לקולא בתורת הוראה שעה במקום הכרח גדול, ובהראותי בדרכי נועם עד כמה אנו צריכים להשתדל לצאת ממבוכה זו, ולדרוש את קדושת השביעית כמצותה, בכל כחנו, הנני מקרב ומחזק את קדושת השמיטה באה"ק בעה"י.

ומה שתמה הדר"ג על מה שכתבתי שנענשו הקולוניסטים, על אשר עברו על סדרי ההוראה, שעשו מלאכות של תורה בידיהם, הנני בטוח בעה"י שכן הוא אמתת הענין. ואל יבהלוני דברי כת"ר[28], שאומר וכי קראים אנחנו [הקראים אינם מקבלים את התורה שבעל פה ואת תקנות חכמים] ח"ו, לומר שאנו חוששים רק לדברי תורה ולא לדברי סופרים. הלא כ"ג בעצמו מסיים את הידוע לכל, שעם כל החומר והחבה היתירה של ד"ס[29] על ד"ת[30] מ"מ[31] כך היא המדה, שספק דבריהם הוא להקל, [הכלל "ספק דרבנן לקולא": בספק באיסור מדברי חכמים, הולכים לקולא] ובכלל זה הוא מה שמותר לסמוך בדבריהם בשעה"ד[32] על קטן כנגד גדול ועל יחיד במקום רבים, [בשעת הדחק מותר לסמוך בדין דרבנן על דעת יחיד, גם מול רבים וגדולים] כמבואר בד' הפוסקים, וזה הטעם כבר מספיק הוא בעדי והיה מספיק בעדם. בעדי הוא מספיק כאשר אמרתי כבר, כי אפילו ככל גוף השמיטה בזה"ז[33] לא יוכל שום אדם לכחש שסוגיין דעלמא היא שהיא מדרבנן, [שרוב הפוסקים סוברים ששמיטה בזמן הזה היא מדברי חכמים ולא מן התורה] וכיון שעכ"פ[34] דעה יחידית נמצאת שהיא בטלה לגמרי בזה"ז, שוב אין אנו יכולים למחות בידי מי שנוהג היתר, כמו שכתב תה"ד[35] [תרומת הדשן] לענין שמיטת כספים, והענין והטעם אחד. אלא שמפני חומר הענין ביסוד קדושת הארץ אנו צריכים לחוש להסוברים שהיא מה"ת[36] גם בזה"ז, ומשו"ה[37] כאשר עכ"פ[38] אחרי ההפקעה, נעשה האיסור יותר קל מעט, נוכל בשופי לומר [נוכל לומר בפשטות ובלי חשש] שהסומך בשעת הדחק, על היחיד במקום רבים לא הפסיד.

וכשלא ארצה להכנס בעובי הקורה, [בלי להעמיק בכל פרטי הדיון ההלכתי] לחקור במקורות הענינים, ואומר שאותם הגדולים שבדורנו שחלקו אם יש לסמוך על היתר זה או לא, אף אם נאמר שהרבים מהם והיותר גדולים שבהם נטו לחומרא, והיחידים וקטנים מהם, שסוף כל סוף ת"ח[39] ובעלי הוראה הם, שנטו לקולא בתורת הוראת שעה של שעת הדחק, מותר אני לסמוך על היחידים במקום רבים, ועל הקטנים במקום הגדולים. וה"ה[40] במה שנוגע להקולוניסטים, הנה אף אני הקטן הנני קטן ויחיד, נגד גדולים ורבים שקמו לנגדי בענין זה.

בדאורייתא לא היה להם לסמוך עלי, אבל בדרבנן אם היו עושים כהוראתי וסמכו עלי הרי היו עושים כתורה, ולא חשיד קב"ה[41] דעביד דינא בלא דינאי. [ואין לחשוד בה' שהוא מעניש שלא כדין (ארמית, על פי ברכות ה)] והקב"ה[42] היה מקיים גם דין זה, שהוא מכלל תורה שבע"פ[43] ודברי סופרים שהם ערבים מד"ת[44], [שהם חביבים מדברי תורה (על פי עבודה זרה לה)] והיה ג"כ מסכים במידי דרבנן על הוראת קטן במקום גדול ויחיד במקום רבים. אבל כיון שלא עשו כהוראה, והתירו את הרצועה לגמרי, [והפקירו לגמרי את הגבולות] ע"כ נענשו. וב"ה[45] במושבות הסמוכות, שרובם לא פרצו את הגדר, והתנהגו ע"פ ההוראה, הצליחו ועשו פרי, ולא התרחקו ח"ו במחשבתם מקדושת אה"ק, והם מצפים שיאר ד' פניו אליהם. ויזכו לשמור את המצוה כמאמרה בלא הפקעה בע"ה[46].

ואני תמה מאד על הדר"ג, שכתב שבימי-נעורי למד ממני מוסר ומדות ויראת-שמים. איני יודע מה מצא בי מעולם ללמוד ממני, אבל אם ענותו הרבתני בימי-נעורי ללמוד ממני איזה דבר טוב, כשהייתי בחו"ל[47], איך יעלה על דעתו, שכעת, כאשר זכני השי"ת[48] להסתופף [לחסות ולשבת] בקדושת אה"ק, יגרע כחי חלילה. ולמה לא ידון אותי לכף-זכות, שדרכי ומעשי הנם לא לכבודי, חלילה, ולא לשום פניה זרה שבעולם, כי-אם לאהבת השי"ת, ולאהבת תוה"ק[49], ולחבתם של ישראל ושל ארה"ק[50]. והרבה הרבה מאד יגעתי באנחתי עד שהעיר הקב"ה[51] את רוחי ויכונן את לבבי ללכת בתומי בדרך-הקודש הזאת, לקדש שם-שמים, ולחבב את התורה ולומדיה על הבריות, ולקרב רבים לתורה, ולהרבות עז ואומץ להתישבות עם-ד' על אדמת-קדשו. ובע"ה[52] בטחתי, שלא יפסיד הדר"ג מאומה, אם יקיים בי גם כעת "אשרי הדור שהגדולים נשמעים לקטנים" [ראש השנה כה], וימצא בחסדי השי"ת גם עתה לא פחות מאז ללמוד איזה דברים מסגנוני והנהגתי, ולפניו ב"ה גלוי בור-לבבי [טהרת לבי (על פי תהלים יח, כא)] ויחול-נפשי [ותקוות נפשי] לשמו הגדול ועבודתו ית'[53].

ומש"כ[54] מר לתמוה עלי במה שאני מקרב את הכל, גם את פושעי-ישראל, כדי להחזירם בתשובה, וכתבתי לו ברמז כונתי, שכל מי שהוא מוכשר לעסוק בפנימיות רזי-תורה הוא מתמלא יותר מאור-החסד של תורת חסד, ועליו החובה לעסוק בתיקון נפולים ובקירוב רחוקים, (שבלשון חכמי-הסוד נקרא זה ג"כ בכלל ליקוט ניצוצות-הקדושה מתוך הקליפות [הוצאת הטוב והקדוש שנפל ונבלע בתוך הרע, והעלאתו]), ומצא בזה סתירה לברכת-המינים שאנו מתפללים לעקרם ולשברם, - ישים נא כ"ג לבו לדברי, ואבאר לו לא בלשון של סתרי-תורה, שחושב מר להיות כבר יודע שאינו יודע בהם, אלא בדברים פשוטים, באמת אלו ואלו דא"ה[55].

ידע הדר"ג, ששני דברים עקריים ישנם שהם יחד בונים קדושת-ישראל וההתקשרות האלהית עמהם. האי הוא סגולה, כלומר טבע הקדושה שבנשמת ישראל מירושת אבות, כאמור: "לא בצדקתך וגו'" [דברים ט, ה] "רק באבותיך חשק ד' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם", [דברים י, טו] "והייתם לי סגולה מכל העמים"; [שמות יט, ה] והסגולה הוא כח קדוש פנימי מונח בטבע-הנפש ברצון ד', כמו טבע כל דבר מהמציאות, שאי-אפשר לו להשתנות כלל, "כי הוא אמר ויהי", [תהלים לג, ט] "ויעמידם לעד לעולם". [תהלים קמח, ו] והב' הוא ענין-בחירה, זה תלוי במעשה הטוב ובתלמוד-תורה. החלק של הסגולה הוא הרבה, באין ערוך כלל, יותר גדול וקדוש מהחלק התלוי בבחירה אלא שברית כרותה היא, [אלא שזו הבטחה קבועה] שהסגולה הפנימית לא תתגלה בזמן הזה כי"א[56] לפי אותה המדה שהבחירה מסייעה את גילויה, ע"כ הכל תלוי לפי רוב המעשה וקדושת האמונה ותלמוד-תורה. והשי"ת[57], הנוהג בחסדו בכל דור, מסדר הוא את סדרי הנשמות הצריכות להופיע בעולם: לפעמים כח-הבחירה מתגבר וכח-הסגולה עומד במצב ההעלם ואינו ניכר, ולפעמים כח-הסגולה מתגבר וכח הבחירה עומד במצב הנעלם. וכל עיקרה של ברית - אבות, שאיננו פוסק אפילו כשתמה כבר זכות-אבות, [חז"ל אמרו שזכות אבות כבר "תמה", כלומר הסתיימה (שבת נה), אבל ברית אבות לא פסקה] הוא בא מצד כח-הסגולה, ובעקבא-דמשיחא [בעקבות המשיח, בדור שלפני הגאולה] מתגבר ביותר כח-הסגולה, שהוא תוכן "זוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה", [מן הברכה הראשונה של תפילת העמידה] כלומר לא מצד הבחירה שהיא באה מצד המעשים הטובים שבבנים ומצד התשובה, אלא למען שמו, המתגלה ע"י זכירת חסדי אבות.

אמנם לפעמים מתגבר חושך כזה שמפסיק את הופעת הסגולה ג"כ. אבל זה אי-אפשר כי"א במי שבא למדה זו להיות ח"ו שונא את ישראל, ודורש רעה להם בפועל ובצפיית-הלב, כמו המינים שמפרש הרמב"ם[58] בה' תפלה [בהלכות תפילה (ב, א) מבאר הרמב"ם שברכת המינים נתקנה על אלה שהצרו לישראל] שהיו מצירים לישראל, וגם זה היה קשה לחכמים מאד לתקן, ע"כ הכריז רבן גמליאל: "כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינים", [ברכות כח] והוצרך לתקנה דוקא שמואל הקטן, שהיה נקי מכל מדה של שנאה כמו שהיה מרגלא בפומיה: "בנפול אויבך אל תשמח", [משלי כד, יז; שמואל הקטן היה רגיל לומר פסוק זה (אבות ד, יט)] כדי שיכוין ביסוד הברכה דוקא על אותם שכבר אבדו את הסגולה כולה. ובדורנו נתרבו נשמות רבות שאע"פ[59] שהן שפלות מאד בענין-הבחירה, וע"כ[60] הם נגועים במעשים רעים רבים ובדעות רעות מאד ד' ישמרנו, מ"מ אור-הסגולה מאיר בהם, וע"כ הם מחבבים מאד את כללות ישראל וחושקים באי"י, ובכמה דברים טובים ויקרים מהמדות שהם באים מסגולת ישראל בטבע-נפשם הם מצוינים בהם. ונשמות כאלו, אם יזדקק לקרב אותם מי שאין בו דעה עמוקה של טביעת-עין [הכרה דקה ובטוחה, כמו מי שמזהה דבר במבט אחד] לדעת לחלק בין הצד הסגולי הפנימי הקדוש, שבהם, ובין הצד הבחירי המקולקל שבהם, שהוא מקיף את נפשם כחוחים וקוצים הסובבים שושנה, [על פי שיר השירים ב, ב: "כשושנה בין החוחים"] הוא יוכל להתקלקל הרבה ח"ו, וללמוד ממעשיהם, ולהדבק בצד הרע שבהם והוא מחוייב להתרחק מהם, והשי"ת נותן בלבבו רצון זה ומחשבה זו של שנאה ושל התרחקות, כדי שלא יבולע לו. [כדי שלא יינזק]

אבל מי שהוא תמיד שקוע ברעיונו בהסתכלות פנימית, באור תורה וקדושה ויראה עילאה, מצד רוממות רבון כל העולמים חיי החיים ב"ה, ולא ח"ו ביראה תתאה [ביראה התחתונה, יראת העונש] לבדה מצד

עונשי עוה"ז[61] או עונשי עוה"ב[62], - שהיא יראה חיצונית, שאסור לת"ח[63] העוסקים ברזי-תורה בהבנה פנימית להרבות בה, רק לקחת ממנה מעט, כדי ליסר את הגוף ונטיותיו הגסות, במדות רעות ותכונות מגונות ח"ו, אבל העיקר צריך להיות הלב מלא אהבה קדושה, ויראה עליונה, מסוד קדושים, כיראת מלאכי-מעלה גבורי-כח עושי דברו [על פי תהלים קג, כ] - ת"ח כאלה הנם מכירים בטבעם את טבע הסגולה הפנימית, ויודעים להפריד ממנה בדבקות-מחשבתם את הקליפה הבחירית, והם חייבים ומוזהרים ע"ז[64] לקרב פושעים כאלה שסגולה פנימית יש להם, כדי לעורר יותר ויותר את כח הטוב הצפון בהם, עד שיתגבר לגמרי על הרע הבחירי ויכניע אותו. ופעולת חכמים לוקחי נפשות [על פי משלי יא, ל: "ולוקח נפשות חכם"] כאלה אינה חוזרת ריקם בשום פעם; לפעמים פעולותיהם נראות בגלוי, ע"י מה שהמקורבים מהם מטיבים את מעשיהם, ומישרים את דעותיהם יותר בפועל ולפעמים נכנס רק גרעין פנימי בהם, וכבר בטוחים הם שלא יפטרו מן העולם בלא תשובה, ואפילו אם חלילה יהיה המושפע כ"כ[65] גרוע עד שהוא בעצמו לא יזכה לשוב בתשובה, יפעול כח הגרעין הזה על טבע-נפשו ונפיק מיניה זרעא מעליא, [ויצא ממנו זרע טוב (ארמית)] שישוב בתשובה, ויתקן ג"כ את נפש אביו, כדין "ברא מזכא אבא". [הבן מזכה את האב (סנהדרין קד)]

והשי"ת יודע, שלא את כל הפושעים אני מקרב, כ"א אותם שאני מרגיש, שכח סגולי גדול מונח בפנימיותם ודרכים רבים ישנם לידיעה זו, וספרים גדולים צריכים לכתוב בזה כדי לבאר גם רק שמץ מהדבר הגדול הזה. ועל אותם שכבר אבדו גם את הסגולה הפנימית שלהם לגמרי, אמר דוד הע"ה:

"הלא משנאיך ד' אשנא", [תהלים קלט, כא] ובדרך כללות מסרו לנו חז"ל[66] סימנין על-זה. והמינים והכופרים ע"פ רוב אבדו גם את הסגולה הפנימית, ומדה זו נוהגת ברוב הדורות, אבל דור של עקבא-דמשיחא הם יוצאים מכלל זה, שהם כדברי תקוני זוהר "טוב מלגאו וביש מלבר". [טוב מבפנים ורע מבחוץ (ארמית)] והם "חמורו של משיח" שנאמר עליו "עני ורוכב על חמור", [זכריה ט, ט, על המשיח] והכונה: כמו חמור, שמבחוץ יש בו שני סימני-טומאה, א"כ[67] הטומאה בולטת בו יותר מבחזיר וגמל וכיו"ב[68], שיש בהם סימן-טהרה אחד עכ"פ, ומ"מ[69] יש בו בפנימיותו ענין-קדושה ג"כ, שהרי הוא קדוש בבכורה, [פטר חמור – בכור החמור – יש בו קדושה, ופודים אותו בשה (שמות יג, יג)] וענין מה שהתורה אמרה ע"ז שם "קדש לי" הוא גדול מאד מאד. וכן הן הנשמות של אותם שהסגולה הישראלית לבדה מתגלה בהם בעקבא-דמשיחא, ולהם יש תרופה, אע"פ[70] שיש בהם סרחון גדול, וחושך רב וכבד מאד. אמר ע"ז רב יוסף: "ייתי ואזכי דאיתיב בטולא דכופיתא דחמריה", [יבוא המשיח, ואזכה לשבת בצל גללי חמורו (סנהדרין צח)] ורב יוסף היה דרכו להביט על הפנימיות, ותלה גדולתו בגדולת ההוא יומא דקא גרים ["אלמלא ההוא יומא דקא גרים, כמה יוסף איכא בשוקא" – אלמלא יום מתן תורה, שגרם לי את מעלתי, כמה אנשים בשם יוסף יש בשוק (פסחים סח)]", ואמר על אמו: "איקום מקמי שכינתא דאתיא", [אקום מפני השכינה הבאה (קידושין לא)] ואמר על עצמו: "לא תיתני ענוה דאיכא אנא", [אל תשנה שבטלה הענווה, שהרי אני קיים (סוטה מט)] אע"פ שמצד החיצוניות נראה הדבר לגאוה חלילה, אבל בעל סגולה נפשית שכמותו ע"ה[71] אמר זה בכל מילוי הקדושה והענוה האמיתית, מעין ענותנותו של אדון הנביאים ע"ה, ותלמידיו הם הולכים בדרכיו.

ומפני-כך היתה מדתו של משרע"ה לקרב רחוקים, עד שקרב אפילו את הע"ר[72], ואע"פ[73] שזה גרם אריכות-הגלות, מ"מ סוף-כל-סוף יתעלו גם הם, כי בודאי יתקיים ביה "יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא", [תהלים כ, ה] והשי"ת "מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים". [ישעיהו מד, כו] ואמרו בזוהר, שחסדיו של משה היו גדולים משל אברהם, ובאברהם אבינו, אע"פ שמדת-חסדו היתה גדולה מאד, ולא היה כנח שלא בקש רחמים על רשעים בני-דורו, מ"מ לא בקש רק בתנאי:

"אולי ימצאון שם עשרה", [בראשית יח, לב] אבל משרע"ה בקש בלא שום תנאים: "אם תשא חטאתם, ואם אין - מחני נא, מספרך אשר כתבת", [שמות לב, לב] שהיא מסירת-נפש אפילו מעולם-הבא, כי הספר של הקב"ה. הוא עוה"ב עצמו.

ומה שמשיג עלי, שכתבתי שאיני נפחת חלילה ממה שיש מהפושעים שמשבחים אותי, כי נאמר ג"כ באברהם אבינו ע"ה: "ונברכו בו כל גויי הארץ", [בראשית יח, יח] ואמר (מר) שאוה"ע[74] לא חשבו ח"ו לא"א[75] שהוא כמותם, - יאמין לי כ"ג: גם רובם של החיצונים שמחבבים אותי יודעים ומכירים, שח"ו[76] איני מהם ומהמיהם [ומהמונם (על פי יחזקאל ז, יא)] ושכרחוק מזרח ממערב רחקו מחשבותי ודרכי ממחשבותיהם ודרכיהם, וכן הם אומרים בפה מלא, אלא שבעל-כרחם מוכרחים הם להודות על האמת, שב"ה[77] שכלי הולך למישרים, ושאין בלבבי ובשפתי רמיה, ושאני מלא ב"ה בכל קרבי באהבת ישראל. ב"ה אשר עשה לי את הנפש הזאת, לא מחכמתי, ולא בצדקתי, כ"א ברוב רחמיו וחסדיו שאין להם קץ ותכלית, "ואל זה יביט אל עני ונכה-רוח וחרד על דברו". [ישעיהו סו, ב] וב"ה אני עושה קולות ורעשים על הטומאה במקום הנצרך, אלא שאני מדבר את דברי בסדר ובנחת, כאשר נצטוינו מעצת המלך החכם. ["דברי חכמים בנחת נשמעים" (קהלת ט, יז)] ואין ספק אם הדר"ג ועוד גדולי-הדור שי'[78] היו מחזקים את ידי, נלוים עמדי ונוהגים מנהגי כמה דאפשר לפי מדתם, היה שם-שמים מתקדש ורב שלו'[79] וברכה היה נשפע על ישראל ועל א"י[80], ורבים רבים מאד היום שבים בתשובה שלמה, והיתה באמת במהרה מתגלה בגילוי הגון צמיחת קרן ישועה לבית ישראל, ואי-אפשר כלל לצייר ולתאר את רוב הטובה והקדושה ותקון-העולם שיהיה נצמח מזה.

ואני מלא תקוה בע"ה שכן יהי'[81] וסוף כל סוף ישובו לי יראיו וידעי שמו ויכירו את טהרת-לבבי ואמתת דעותי, וכולנו נעשה אגודה אחת לעשות רצונו ית', ולהרבות אור ד' וכבודו על עמו, ועל ארץ-חמדתו, ועל כל אפסי-ארץ.

ומה שמתמה כ"ג על התנצלותי, שלא יצאתי נגד המגילה המכוערה, [כרוז חריף שפורסם נגד חכמים] כדי שלא להוסיף תבן על המדורה, [כדי לא להבעיר עוד את המחלוקת] - מה היה להם לעשות ולא עשו. אל יאמר אדוני כן. אין שיעור כמה רעות יכולה מחלוקת ח"ו לגרום כשהיא מתפשטת, ואם הייתי יוצא בדברים היו עושים מזה רעש גדול, והיו הדברים מגיעים לידי שנאות גדולות, ושליחות יד איש באחיו, ולידי מלשינות [להלשנה לשלטונות] ח"ו, והיה הדבר יכול לבא ג"כ לידי אויבינו פלילים. [לידיעת אויבינו (הלשון על פי דברים לב, לא)] וכעת נשתקע הענין לכה"פ[82] במחנה ישראל, וכבוד אותם ת"ח שנתכוונו לש"ש בענין זה במקומם מונח, ולא חסר כלום ע"י כל הבלי התעלולים, ובא"י[83] בפנים לא נתהוה מזה מחלוקת הורסת, מה שהייתי ירא מזה מאד. וב"ה אשר יעצני לשא את צערי הגדול על עלבון ת"ח החביבים עלי כגופאי בחובי, [כגופי,

[בתוך לבי] רק מפני גודל מעלת השלו'[84] בכל מקום וביותר באי"י, ויותר מן הכל לפי מצבנו בחידוש, שאנו צריכים שיהיו כל הכחות שבאומה קשורים לעזור איש את אחיו, לחזק ולהתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלהינו, אותן הנשמות שצור מצוה חסדו [שה' ציווה את חסדו (על פי תהלים מב, ט)] הגדול שתבנינה ב"ה, ועוד ידו נטויה ב"ה לטובה, לבנות ולא להרס, לנטע ולא לעקר, [על פי ירמיהו א, י] ואנו חייבים להבין את רמיזת הנהגתו העליונה וללכת בדרכיו, בדרכי נועם ונתיבות שלו'.

ומה שתמה על מה שכתבתי שלא התרתי יותר מרבנים מפורסמים גדולים וטובים זולתי, ואמר שהם התירו הוראת שעה, ולא שיתמשך יותר יותר. בודאי הם התירו הוראת שעה מפני ההכרח שהיה בזמנם, ובשמיטה העברה היה ההכרח הרבה יותר גדול, מבשמיטות הקודמות, מגודל העניות ורבוי הפועלים, ביחוד התימנים, [העולים מתימן, שרובם עבדו כפועלים במושבות] שהיו צפויים ממש לגוע ברעב. וכבר ספרתי כמדומה לכ"ג, כי בשמיטה הראשונה שעלתה ביד המחמירים לאסור על עקרון [המושבה עקרון (מזכרת בתיה)] את ההפקעה, ראיתי שכתבו אח"כ[85] במכתב של בקשת תמיכה, שהיו ממש מקרים של מתת נפשות ברעב ח"ו שם. ויאמר נא כ"ג האם יש בנו כח לשער את גודל הערך של נפש אחת מישראל, ואם אין כדאי להכנס גם בפרצה היותר דחוקה במקום שיש חשש סכנת נפשות כ"כ קרוב. ואין ספק אצלי, שבמצב הנורא שהיה הישוב עומד בו בשמיטה שעברה לולא הנהגת ההיתר ע"פ ההפקעה, שהחיה את האכרים ואת הפועלים, והעמיד את ההקפות של הבנקים על מכונם שהיו עומדים להיות נעולים ע"י השביתה, כי לא היו מאמינים לכל בעלי הישוב ברובם אפילו פרוטה אחת, והיו גועים מרעב מאות נפשות קדושות וטהורות מאחב"י[86]. ואין לשער גודל המהומה, העלבון חילול ד' וחילול כבוד התורה והאמונה בכלל, שהיה ח"ו אז, והיה עלול להיות חלילה שבר שאין לו מרפא.

רק עצת ד' היתה זאת, שנתן כח לאין-אונים, לעמוד לשום נפשי בכפי [למסור את נפשי (על פי שופטים יב, ג)] נגד מחנה אלהים, [נגד מחנה גדולים וקדושים] כדי להציל את אה"ק משממון רוחני וגשמי, ואת שם השי"ת ותוה"ק[87] מחילול נורא, ובכל לב אודה לד' על אורו ואמתו אשר שלח אלי בחסדו הגדול.

ומש"כ על דברי, שאנכי עשיתי שט"מ[88] שלא יהיה המכשול גדול יותר, מה שמובן הדבר שרבים לא היו שומעים בודאי, והיה החורבן גדול מזה ומזה, וכ"ג מקשה שתי קושיות על דברי. א', שכמה יהודים כשרים בקשו ממני במכתבים שלא אעשה ההיתר ולא אתן חרב בידי האדמיניסטראציאן, [ולא אתן כלי בידי הנהלת המושבות של הברון] ועל ידי היו מוכרחים לעקור השמיטה, והרבה מהם שונאים לי עבור זה שנאה גדולה. אשיב למר, חדא "לא דובים ולא יערי". [לא היה ולא נברא (על פי סוטה מז)] אפילו מכתב אחד* לא קבלתי משום אדם, בבקשה למשוך ידי מן ההיתר ולא בע"פ בא אלי שום אדם מבני המושבות לדרוש ממני זה, ואדרבא להיפך קבלתי מכתבים שאחמול ואחוס עליהם שלא יחרבו ויגועו, ושלא יצטרכו לצאת ולנוד לחו"ל[89], ושאתחזק בעשיית סדר ההיתר כפי שהיה נהוג ע"פ הגדולים מתירי ההפקעה בשמיטות הקודמות. ועם האדמיניסטראציאן, התניתי מפורש שלא יכריחו ח"ו את שום אדם הרוצה להתנהג בדרכי המחמירים, לעבור ח"ו על דעתו, וב"ה כן קיימו במושבות הסמוכות שהיו בהן ג"כ שומרי שביעית כמאמרך

*רק מכתב אחד הזכירני בני שי', שהיה כפסקוויל [כמו כרוז השמצה] בלא חתימה, וע"ז[90] אין דרך לשים לב.

הנ"ל

ולא מיחו בידם כלל. רק מהגליל שמעתי קול רעש גדול, שהם מוחים ומכריחים לעבוד, כמכתב כת"ר והדעפעשים שלו, [והמברקים שלו] ושלחתי אחרי האדמיניסטראטור, והוכחתיו על פניו איך יניח להפקידים שתחת דגלו לעבור על התנאי שעשינו בכ"כ תוקף, בעת אשר נתתי את ידי להוראת ההיתר. אז השיב לי שיגיד לי האמת, הוא היה רוצה לעמוד בהבטחתו, כמו שביארתי לו כיון שישנם אוסרים ומתירים, יוכל כ"א לעשות כנטיית לבו, אם אחד שומע לי וסומך עלי, יש לו איזה סמך, אבל אם אחר סומך על הגאון רידב"ז האוסר, ועוד כמה גדולים עמו, ודאי יש לו על מה שיסמוך, ואיזה יושר יש להכריח ולכף, אבל כ"ז[91] היה ע"פ מה שחשב, שכשם שאני אינני משתדל לפעול באיום ובכפיות שיסמכו על ההיתר כן לא יעשה הצד השני ג"כ מאומה, אבל לא כמו שאמרו לו שהרב רידב"ז מפיץ חרמות וקללות על הסומכים על ההיתר, בזה האופן לא הבטיח שיעמוד הוא מנגד. ואנכי בכ"ז[92] לא הנחתי ידי ממנו, וביארתי לו שאין הדמיון שלו עולה יפה. אנכי שאני מיקל, אין לי כל יפוי-כח [אין לי כל סמכות] להשפיע על אחרים שיעשו כהוראתי, מפני שגם אני מודה שלולא ההכרח יותר טוב הוא לשמור את השמיטה כהלכתה, ואני משתוקק לזה בכל לבבי ובכל נפשי, מה שא"כ[93] המחמירים לפי דעתם הם מחוייבים למחות בנוהגים להקל בכל כחם, וכל מה שאדם עושה לשם שמים, אין ראוי להנהגה אנושית לעמוד נגדו.

וב"ה הועילו אז דברי, והבטיח לי שישלח פקודה לחדול מכפיה. אם קיים דברי או לא אינני יודע, אבל כ"ג יוכל לראות מזה, שהאמת היא ההיפוך ממה שחשב שאנכי נתתי חרב ביד האדמיניסטראציאן, אדרבא ע"י מה שנשאו את פני הוקל הדבר הרבה, ואלמלא נזקקתי להיתר היו אומרים שאינם צריכים לשום היתר, כאשר מרגלא בפומייהו תמיד שרבי י"א ז"ל[94] היה גדול יותר מכל הרבנים שבדור, ומי יעמוד נגד היתירו, והיו עושים איזו מכירה ע"י מאן-דהו, ואז היו מכריחים בלא שום בושה את הכל לעבוד באיסור גמור ובביזוי, מה שהוקל הדבר הרבה ע"י פעולתי. ואין לאותם כפויי-הטובה, [כפויי הטובה, שאינם מכירים בטובה שעשו להם] ד' יסלח להם, שום זכות לשנא אותי תחת אהבתי.

ומה שכותב מר: ב, הלא הוא מכשול יותר גדול עפ"ד[95] הרמב"ן[96] בחילוק שבין סדום לפלגש בגבעה, [על פי דברי הרמב"ן: אנשי סדום עשו את הרע כחוק, ולכן חטאם חמור יותר] שלעשות בהיתר הוא יותר גרוע. למה ידבר אדוני כדברים האלה, וכי נעלם ממנו שלפעמים דברה תורה כנגד יצה"ר[97], [יש היתרים שהתורה נתנה בהתחשב בכוח היצר (קידושין כא)] ומוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות, ולא יאכלו בשר תמותות נבילות. [מוטב שיאכלו בהמות גוססות שנשחטו, ולא נבלות (קידושין כא)] ואיך ידמה נבלה איומה ותועבה נוראה כעובדא דפב"ג[98] [כמעשה פילגש בגבעה (שופטים יט)] ודסדום, לפלוגתא של הוראה, במידי דרבנן, שנמצאים סוברים שאפילו מדרבנן אינו נוהג, ושיש בו ספיקות כ"כ רבים, בין מצד השנים, בין מצד דעת בעל הלכות א"י המיוחס להטור, [ספר "הלכות ארץ ישראל" שמיוחס לבעל הטורים] שסובר שכשנותנים ארנונא [כשמשלמים מס קרקע למלכות] דינו כקרקע של גוי, שאין שביעית נוהגת בו כלל, ובין שהיה זה הגדול רבינו הטור, בין שהיה אחר, דבריו מעידים עליו שהיה מגדולי הקדמונים. ואחר כל אלה אין סומכים חלילה ע"ז לגמרי כ"א להפקיע לצורך הוראת שעה, ופיקוח נפשות, והמלטת הישוב מחורבן בגשמיות ורוחניות, וגם ע"ז לא על דברים של תורה כ"א

על מלאכות דרבנן ע"י ישראל. ואם אומרים שבמקום שהיה נפרץ גדר היהדות בכל הדברים העיקריים ע"י מניעת ההיתר, ראוי לאמר שההיתר הוא תיקון שעכ"פ יעשה בדרך של איזה צד היתר, אומר ע"ז כת"ר דמיון מפב"ג[99]. לישרי לי מר, [יסלח לי אדוני (ארמית)] אם אומר שאין הדברים ראויין למי שאמרם.

ומה שטוען מדוע פזרתי את קונטריסי "שבת הארץ" באותו הזמן שישראל רצו לתמוך בכסף את השובתים. אשיב לו, שבכלל לא נתערבתי כלל בענין הקונטרס בהפצתו, ואינני יכול להיות אחראי אם איזה איש שלח אותו לחו"ל. וכמדומה שמה שנתפזר היה רק ע"י אותם שעמדו כנגד, והם שלחו אותו לגדולי חו"ל[100] לקבול עלי. וחוץ מזה, האם בשנת השביעית עצמה הזמן הוא לאסוף כסף בשביל השובתים, וכי הם יכולים לתלות את חייהם באשראי דספק אתי. תמיד אמרתי שאנו חייבים לנהוג בזה "מחד בשבא לשבא", [מיום ראשון לשבת הבאה (ארמית, ביצה טז) – כלומר להתכונן מראש לאורך זמן] ובכל שנות השמיטה צריכים לקבץ כסף מכל יראי ד' וחושבי שמו בעד השובתים, ואז כשרואים בפרס השמיטה [לקראת השמיטה, זמן קצר לפניה] שיש סכום כסף הגון מבטיחים ומקיימים עזר הגון לפי הכח, ועפ"ז[101] יכולים באמת לבצר את מעמד השמיטה בעז"ה[102]. ולא עוד שהקונטרס לא יוכל להזיק לכל מי שנדבה רוחו לעזור לשובתים, הלא אנכי שניתי ושלשתי שכל המתחזק בעז ד' ועושה מצוה כמאמרה ה"ז[103] משובח, והייתי תמיד מוכן לעזור בכל כחי לשובתים, כאשר יעידו ע"ז אלה ששבתו בסביבותינו, כמה קרבתים וכמה טרחתי עבורם, וכמה חזקתי את ידם ורוחם בעת אשר באו להתישב עמי, אם ישבתו, כיון שראיתי שאין מצבם כ"כ מסוכן ובדוחק יוכלו להתפרנס.

ואלה היחידים הם אצלי התכלית של כל הישוב, וכך היא מדתו של הקב"ה שהוא מסתפק במועט בזמן המעבר, עדי אשר יבקע כשחר אור לישרים [על פי ישעיהו נח, ח ותהלים קיב, ד] וכולם ילכו באור ד' ותורתו לשמור ולעשות כתורה וכמצוה בלא שום בקשת קולא, כ"א באהבה וביראה טהורה, בשמחה ולב טוב. ואפילו אם היה חלילה איזה משגה ממני בעצם עריכות הקונטרס, מה שאקוה בע"ה שלא כך הוא, אבל גם לפי דעת כ"ג, הלא צריך לשום על לב שכונתי היתה ב"ה לשם שמים, כדי שלא להשוות רשיעי אותם המוכרחים לסמוך על ההיתר, למען לא יהרסו לפול בלבבם מדחי אל דחי, [מנפילה לנפילה] כ"א יתחזקו בעז ד' ויקוו לתשועתו, שיבאו ימים טובים מאלה, ולא נצטרך להפקעות, ונשמח כולנו לקיים את השמיטה בקדושה וטהרה לכל פרטיה.

ומה שכתב כת"ר נגד מה שכתבתי שלא כיוונתי שאחזור ואתיר, הנה ממכתבי מוכח שאחזור ואתיר, איני מבין איפא מצא דעה זו במכתבי. הלא אני כותב ומפרש כמו שפירשו כל אלה שנזקקו להיתר זה שהוא רק הוראת שעה, ואיך שייך ללמוד בהוראת שעה, מפעם אחת על פעם אחרת, הלא הכל תלוי כפי ההכרח ומצב הדברים. ודי יתן הטוב, ויזכנו לראות את מצב אה"ק באופן שנוכל להסכים שיש אפשרות בלא היתרים והפקעות, ונקוה לביאת גוא"צ[104] בב"א[105].

ומה שמאריך כ"כ כת"ה, לומר העיקר שבעיקר עיקרים, שנזדעזע העולם כולו, וכפי הנראה גם רעש גדול בעולמות העליונים שהמציא הוראה עקומה, שהזמירה הנהוגה עתה אין זו הזמירה האמורה בתורה, עכ"ד[106]. אומר לאדוני, פרט זה אי-אפשר שיסבב הזדעזעות בעולם, ולא רעש בעולמות העליונים, מפני שלא סמכתי עליו למעשה, וכתבתי שיש להשתדל שתהיה הזמירה הנהוגה, גם היא ככל

המלאכות של תורה, נעשית ע"י נכרים. ולומר שהדבר יוצא מכלל ספק, ולהחליט ודאי שזמירה דידן היא אב מלאכה של תורה, והיא הזמירה הכתובה, בודאי אין מקום, כיון שראינו שכ"כ[107] דקדקה תורה בשביעית להגדיר את האבות, כדי שנדע שתולדות לא אסר רחמנא, [רק אבות המלאכה אסורים בשמיטה מן התורה, ולא המלאכות הנגזרות מהן (מועד קטן ג)] עד שבצירה של פירות וקצירה של תבואות, [בצירת ענבים וקצירת תבואה, שהתורה פירטה כל אחת בנפרד] שהן בודאי מלאכות דומות זו לזו, הוצרכה לפרט, רואים אנו שאין לנו רשות כלל לדמות ענין לענין, לומר שגם זה הוא מה"ת, אלא כיון שיש שינוי בתואר המלאכה או בתכליתה, וק"ו[108] כשהשינוי הוא בשני האופנים בין בתואר ובין בתכלית, בודאי יש מקום לומר ששוב הויא תולדה ואינה אסורה מה"ת. וכיון שהרמב"ן[109] במלחמות בסוכה מעיד לנו, שעל שם כך נקראת הזמירה בשם זמירה על שם זמורה, וזמורה הוא ענף שכסחו ראשו, דוקא, ולא שכרתו כולו, שזה אינו נקרא בשם זמורה, א"כ הרי לנו עדות שהשם זימור אינו חל [על] כריתה של ענף כולו, ואיך יהיה זה בכלל מלאכת התורה של "כרמך לא תזמור". [ויקרא כה, ד]

וק"ו כי בשעת מ"ת[110] לא היה כלל מנהג כריתה זו, הרי אנו רואים שבכל הכרמים שאינם מורכבים על ההרכבה החדשה, [הרכבת גפנים אירופיות על כנה אמריקנית, שנהגה אז בגלל מחלת הפילוקסרה] שנתחדשה בשנים האחרונות, אין נוהגים כ"א את הזמירה כמאמרה, דהיינו כריתות הראש.

ובאמת יש לומר שזאת היא כונת "המזנב בגפנים", [הקוצץ את קצות הזמורות] אע"פ שלא פירשו כן המפרשים. והתכלית של הזמירה העתיקה, ושל הכריתה החדשה, היא ג"כ תכלית אחרת. הכריתה העתיקה אינה דואגת כלל על קיום הגפן כ"א על הוספת הפרי, וזה ראוי להיות אסור בשביעית, אבל הכריתה שלנו, עיקר כונתה היא קיום הגפן, והפירות אין ברור כלל שמתרבים על ידה, ואם גם מועיל הוא להפרי, הוא בתור טפל, ע"כ היא משונה בתכלית המלאכה מהזמירה של תורה. ולא עוד אלא שעיקר הזמירה באה כדי שלא יפסיד הגפן התחתון האמריקני, שבטבעו חי הוא הרבה, אלא שהגפן העליון, שהוא לא ממזגו ממש, הוא שואב ממנו הרבה ומחריבו, וע"כ הוצרכו לתקנת הכריתה, וי"ל[111] ג"כ שהוא בכלל לאוקמי אילנא. [להעמיד את העץ, לשמור עליו שלא ימות; מלאכה כזו מותרת בשביעית (מועד קטן ג)] ותמיהני שהדר"ג[112] שנה את טעמו, כי בהיותו אצלנו, אז בעת ויכוחנו הראשון, הצעתי לפניו סברא זו וקילס אותה, [ושיבח אותה] ואמר שצריך לעיין בה. עכ"פ איננה כ"כ עקומה עד שיזדעזע העולם על ידה. וב"ה אשר נתן לי שכל ישר, ואינני עלול כלל לומר סברות עקומות, בעזרתו יתי'. וכמדומני, שכ"ג כשיתישב בדעתו גם הוא יודה ע"ז.

ולא אבין כלל דברי כת"ר, שכתב שזמירה הנהוגה היא חמורה יותר מהזמירה של הערבים. איך אפשר להיות יותר חמור ממה שהוא אסור מה"ת. הלא הזמירה של הערבים, שהיא כריתת וכיסוח קצה הענף, מפרש הרמב"ן בפירוש שהיא הזמירה של תורה, והזמירה שלנו צריכים אנו מסברא לדמות אותה אליה, ואיך יאמר בהחלט וודאות שהיא יותר חמורה מהזמירה הערבית שהיתה נהוגה בימי מ"ת, ועליה בודאי אמר הכתוב כרמך ל"ת[113]. ומה שחוזר כ"ג להפליא שההוראה הזאת נוגעת לכל ישראל שבתבל, הרי הכל הוא נכלל בכללות הדברים, של ההפקעה, וההיתרים שעמה, וכל מי שהורה בענין זה הורה לכל ישראל. ומה אעשה שמאת ד' היתה זאת שלא יהיה אפשר לי בשו"א[114] להסתלק מענין זה, אם לא לגרום חלילה תקלות גדולות, שלכל הפחות בעיני היו יותר ויותר חמורות, ויותר נוגעות לכל

ישראל, מהוראת פרט של קולא בעניני שביעית ע"י הפקעה, אחרי כל ההכרחים והצירופים, שאין צורך לשנותם, וגם שכבר אמרתי שבפועל לא הוריתי כלל למעשה שיעשו הזמירה ע"י ישראל, ומה שעשו אחרים ע"ד[115] עצמם אין אחריותם עלי. ומש"כ שהזמירה הזאת היא ג"כ לאצמוחי פרי, כבר כתבתי אנכי ג"כ ככה, ומ"מ כתבתי כיון שהעיקר אצלה הוא שמירת הגפן לשנים הבאות, והפירות הוא ענין נטפל, ע"כ מועיל ביותר מה שההוראה הראשונה של תרגום תיבת זמירה אין עליה, לעדות הרמב"ן, להוציאה מדאורייתא.

ומה שכתב שניסה ולא מת האילן בהמניעה של הזמירה הנהוגה, אמת הדבר שאיננו מת תיכף, וכן אומרים הבקיאים, אלא שהוא פוחת והולך ושנותיו מתקצרות, והוא חי פחות מטבעו של הגזע התחתון, וכן יש נסיון בידינו ג"כ. ושרא ליה מאריי למר, [וימחל לו ה' (ארמית; לשון הגמרא כשאדם אמר דבר שלא כראוי)] שאומר על סברא מיוסדת ע"פ עדות אביהם של ישראל הרמב"ן ז"ל [כך כינו את הרמב"ן בגלל גדולתו] שהיא ח"ו עקירת תורת משה, ד' ישמרנו.

ומה שמחרפני כת"ר, שנעשיתי לעת זקנותי "ציוניסט", להקריב את נשמתי בשביל ישוב-ישראל באי"י, - אהובי, אם כל ה"ציוניסטים" יהיו אוהבים את אי"י ורוצים בישוב אה"ק בזאת הכונה והמטרה הקדושה שאני מתכוין אליה, בשביל שהיא ארץ-ד', שבחר בה השי"ת וחבבה מכל העולם כולו, ויש בה סגולות קדושה לנבואה, ולהשראת רוה"ק[116], ולזכות ע"י ההליכה בה לעוה"ב[117], ואפילו על רשעים מגינה זכותה, - שהרי אפילו שפחה כנענית שבאי"י[118] מובטחת היא שהיא בת עוה"ב, [כתובות קיא] ובודאי אין הגמרא מדברת בשפחה צדקנית שהיא בלא"ה[119] בת עוה"ב, ואפילו חסידי אוה"ע[120] יש להם חלק לעוה"ב, וק"ו שפחה דמיחייבא במצות, אלא ודאי בסתם שפחה שהיא שפלה ומעשים רעים ומדות רעות מצויים בה, כדי השי"ך[121] לענין עבדים, [כדברי ה"שפתי כהן" על השולחן ערוך] ומ"מ מהני לה זכות אי"י לזכותה שתהי'[122] מובטחת שהיא בת עוה"ב - ואפילו, מעשו הרשע נתירא יעקב אבינו ע"ה שמא תעמד לו זכות ישיבת אי"י, [על פי המדרש: יעקב פחד מעשו, שמא תעמוד לו זכות ישיבתו בארץ ישראל] וק"ו לזרע קודש זרע בחונים" [כינוי לישראל: זרע שנבחן ונמצא נאמן] בני אברהם יצחק ויעקב, דאע"ג[123] דלית בהו הימנותא איקרו בני מעלי [שאף על פי שאין בהם אמונה, נקראים בנים טובים] וכדעת ר'[124] מאיר, דהלכתא כותי' בהא, (וכמו שסתם הסלח "בין כך ובין כך קרויים לך בנים" [מן הסליחות, על פי קידושין לו] וכן בתשו' הרשב"א[125] ח"ב[126] סי'[127] קצד וסי' רמב), ואם ספק נפשות להקל אמרו בחיי-הגוף ק"ו[128] בחיי-נצח, [כמו שבספק סכנת חיים הגוף מקלים, קל וחומר שיש להקל כשמדובר בחיי הנצח של אדם] שמדת-החסד בהם גדולה היא הרבה מאד וכל המתאמץ להטות כלפי-חסד ולהמליץ על ישראל אפילו כשאין עושים רצונו ש"מ ה"ז משובח, וק"ו שיש למצא בכל אחד ואחד גם בקלים שבישראל כמה מרגליות יקרות של מעשים טובים ושל מדות טובות מה שאין לשער, שבודאי אי"י מועילה להם להעלותם ולקדשם, ואם אין הדבר נראה בגלוי בהם יראה בזרעם ובזרע-זרעם, ככתוב:

"יראה על עבדיך פעלך והדרך על בניהם", [תהלים צ, טז] ואם יהיו כל ה"ציוניסטים" חושבים כן תהיה בודאי תפארת גדולה לכל גדול בישראל ולכל גאון וצדיק להיות "ציוניסט" כזה, וגם כ"ג אינו צריך להתבייש מ"ציוניסטיות" כזאת.

והנה הוא חוזר ומקשה, שהרי בעון שמיטה גלו ישראל. [על פי אבות ה, ט ושבת לג] כבר אמרתי כמה פעמים לכ"ג, שאני רואה שדרך שיש בה הטיה כלפי חסד דוקא היא תביא את קדושת השמיטה לא"י, וממילא תגרום שיהיו אחב"י[129] האהובים נטועים באה"ק. ובכלל בשביל הוראת קולא של אותם שא"א[130] להם לחיות באופן אחר, בפרטים של דרבנן, בשביעית דרבנן, ועם זה ע"י הפקעה, חלילה להקב"ה[131] שיגרש בשביל כך את ישראל מא"י, והתוס'[132] הוכיחו בסוטה", [תוספות בסוטה מא] שיחוס מלך הוא מה"ת, מדנגזרה כליה בשביל שהחניפו לאגריפוס, [כשאמרו לאגריפס המלך "אחינו אתה", אף שלא היה מיוחס לישראל (סוטה מא)] וא"א[133] לומר שעונש גדול כזה יהיה מדרבנן, והגאון שאגת ארי [הרב אריה לייב גינצבורג, בעל "שאגת אריה"] הוכיח מזה שברכת התורה היא דאורייתא, שאם היתה מדרבנן לא אבדה הארץ בשביל שלא ברכו בתורה. ["על מה אבדה הארץ... שלא ברכו בתורה תחילה" (נדרים פא)] הרי שאין חשש בשביל איזה הקלה בדרבנן לגלות ישראל ח"ו, וק"ו שאין מקילין חלילה בשאט נפש כ"א בהוראת שעה וביראה גדולה, בודאי יתר מרעהו צדיק [משלי יב, כו] והקב"ה רב חסד הוא, ויש די כח בכל ההתנצלות להעמיד סניגורים טובים על ישראל, כשהיו מוכרחים להשתמש בהוראת היתר זה. וק"ו כשעשו אותו ע"פ הוראת חכמי הדור, אף אם היו מועטים. הלא מדותיו של הקב"ה הוא שאפילו תתקצ"ט אומרים לחובה, [על פי שבת לב ואיוב לג, כג: אפילו אם רק מליץ אחד מאלף מלמד זכות, האדם ניצל] ותתקצ"ט מאותו מלאך ג"כ לחובה, רק אחד מאלפי אלפים לזכות הוא ניצל.

ובודאי לא יוכל כ"ג לומר, שבכל ההתנצלות הרבה אין בה לכה"פ כלפי הסומכים על ההיתר חלק אחד מאלפי אלפים בזכות, ולכל היותר הנם דומים לשוגגים, וחלילה לשמו יתי שיחשב שוגג כמזיד.

ומש"כ, שע"פ[134] סוד ד' הלא קדושת השביעית פועלת גם בזה"ז, עד שאין אומרים תיקון רחל בחצות [חלק מ"תיקון חצות", שבו מתאבלים על החורבן] של שנה השביעית. יאמין לי אדוני, שכל אלה הגדולות והנשגבות, שנאמרו בקדושת השביעית בזמן הזה, לא נאמרו דוקא ע"י הקיום של פרטי המעשים, שהרי בזמן שלא היו ישראל באי"י, ולא נתקיימה מצות שביעית כלל ג"כ חלה קדושה זו. העיקר תלוי הוא בהתפשטות הקדושה, ע"פ מדרגות הזמנים, שהם הולכים ובאים להוציא מן-הכח-אל-הפועל אורו של משיח, שיתקדש שם ד' יתי"ש[135] מסוף העולם ועד סופו, וכולם יעשו אגודה אחת לעשות רצונו בלבב שלם. ועל שם מה שישראל מכינים עצמם באמונה וצפיית ישועה לאורו של משיח וחזרת קדושת א"י על מכונה, שאז ישובו השמיטין והיובלים כדינם, מאורה זו יונקין כל התיקונים שנעשים בעולמות העליונים בכל מדרגותיהם.

ע"כ כל מי שעושה פעולה להרחיב את גבול ישראל, כדי שיהי'[136] מצדו גורם לקרב את קיבוץ ישראל לא"י, וזה גורם מהירות בגאולה, כי קיבוץ גלויות קיי"ל[137] שהוא קודם לביאת המשיח, ואורן של ישראל הוא הולך ואור קמעא קמעא, כמו שאמרו ז"ל על הדמיון של קריצתא דשחרא, [כעלות השחר, שהאור בא מעט מעט (ירושלמי ברכות א, א)] הוא מתקן באמת את קדושת היחוד העליון של יסוד שביעית, ואין קץ להתענוגים הקדושים העליונים שמתרבים עי"ז[138] והם מושפעים על שורש נשמתו, ונשמת כל ישראל. ולהיפוך מי שגורם ח"ו, לדחוק את רגלי ישראל, ולמעט את קיבוצם של ישראל לא"י, הוא מאחר מצדו את הגאולה, ובין אם אהנו מעשיו או לא אבל מנפשו ומכל שרשי נשמתו הוא מונע אורים גדולים, ואין שיעור לקציצת נטיעות [לפגיעה ביסודות הקדושה (ביטוי מחגיגה יד)] ופירודים שהוא מסבב ד' יצילנו. ויר"א[139] יצא

ידי שניהם, [וירא שמים יצא ידי שתי הדעות (על פי ברכות לט)] זהו מי שמשתדל להחיות בפועל את כל פרטי קדושת השביעית גם בזה"ז כמה דאפשר, ומשתדל ג"כ לקרב במעשיו ובהשפעותיו שצמיחת קרן ישועה והתגלות אורו של משיח צדקנו יהי' בזמן יותר קרוב, שהאורות פועלים בשפע קדושתם אפילו אם חלילה בפועל לא אהנו מעשיו, כי אין שיעור וערך לכחה הרוחני של מחשבה טובה בענינים קדושים ונשגבים הללו. והשי"ת יזכנו לעבדו עבודה ביחודא שלים, ע"י ההוא טמיר ונעלם [באחדות שלמה, על ידי ה' הנסתר והנעלם (מנוסח "לשם יחוד")] ב"ה, דוקא בשם כל ישראל, הגוי כולו וכולנו כאחד נתברך באור פניו ".

ומה שכותב הוד גאון אדוני רחימי וחביבי, שאאמין לו שאהבתו אלי קשה לו לכבותה, מאמין ומאמין אני בזה. כי כמים הפנים לפנים, [משלי כז, יט: כמו שהמים מחזירים את הפנים, כך לב אדם לאדם] ואני מרגיש לבת קודש אש אהבתו הקדושה בקרב לבבי ועומק נפשי, ומים רבים לא ישטפוה, [על פי שיר השירים ח, ז] וכל הענינים שעברו בינינו בענין חילוקי הדעות של ההתנהגות ע"ד השביעית, שכונת שנינו היא ב"ה רצויה לשם-שמים, ומני ומניה יתקלס עילאה [וממני וממנו יתהלל ה' שלמעלה (ארמית)] ב"ה, לא יכבו את מוקד אש הקודש הזה שנשרש במעמקי הנשמה לברית-עולם. ובודאי יש קשר גדול בינינו ברוחניות מאחר שכ"כ נתדבקנו זה לזה באהבה פנימית, והמאורע הזה הוא רק צירוף וזיכוך להוסיף קדושת אהבת אמת שבינינו, שהיא אהבה קדושה וטהורה, שאינה תלויה בדבר, כ"א לשם השי"ת ואור תורתו וקדושת יראתו ואהבתו.

ומה שכתב, שקשה לו לדבר נגדי קשות, אל יעלה על לבבו הטהור, כי מצטער אני לשמע דברי-קשות נאמרים לשם-שמים נגדי, כי הלא המדבר קשות לשם-שמים עובד הוא עבודת השי"ת בזה, ולא ירע עיני בזה שעל-ידי אדם מישראל עושה מצוה, ואם בטבע האדם יש קצת צער ע"ז, הלא נאמר לנו מפי חז"ל הקדושים "לפום צערא אגרא", [לפי הצער השכר (אבות ה, כג)] ונאמן בעל-הגמול שישלם שכרנו בזה שנזכה לעבדו באמת, ולשוב לפניו באהבה בכל לב וכל נפש, אנו וכל ישראל חברים בלב אחד.

ומה שכותב שכאבו נעכר על שאיש כמוני ילך בדרך כזה, דרך מסוכן, - מה שהרהיבני בטובו לומר שאני אדם גדול, לא יטעה אותי מלהכיר שפלותי, וערכי הפעוט, שכלא נחשב, אבל הדרך שאני הולך עליה בעבודת ד' יתי"ש ידע אדוני שהרבה עמלתי עליה, בדמי בבשרי במוח-עצמותי, [בכל מאודי] ובכל כחותי, עד שהאיר השי"ת ברחמיו את עיני לעמוד עליה, ולפני איננה דרך מסוכנה כלל כ"א דרך-הקודש יקרא לה. ובזוהר אמרו על "אורח צדיקים כאור נוגה", [משלי ד, יח] אפילו אורחא חדתא דעבדין צדיקיא [אפילו דרך חדשה שעושים הצדיקים (ארמית)] כאור נוגה הוא הולך ואור עד נכון היום, ואני בעניי איני ראוי. לשם צדיק, והלואי שיזכני השי"ת ונוכל בלב שלם לומר: כגון אנא בינוני. [כמוני – בינוני (ברכות סא)]

אבל האורח שאני מתאמץ ללכת בה הוא ב"ה אורח צדיקים באין שום ספק, וכל מי שיתנהג כמנהגי ויתחבר עמי בתורה ובעבודת השי"ת, בחפץ לב, ובאמונת-חכמים אמתית, יזכה לראות את האור ואת האמת שיש בדרך-ישרים סלולה זו, המוארה מאור חסד עליון, "חסד לאברהם-יומא דאזיל בכולהו יומין", [מידת החסד של אברהם היא "יום" שהולך עם כל הימים (ארמית, על פי הזוהר)] והחכמה העליונה דוקא באור החסד היא מאירה.

ומה שכותב שרואה שמוכן לפני חרופים ובזיונות, איני יודע על מה. העבר הכל היה מן השמים, וקבלתי ב"ה באהבה, ועל להבא הלא אנחנו מקוים להטבת המצב של הישוב בכל מילי בין בגשמיות בין ברוחניות ויוכל להיות שלא יהי' צורך כלל להיתרים, ויזכנו השי"ת לגדור את גדרות יהודה בלב אחד ובדעה אחת, ויה"ר[140] שימהר ויחיש משיח צדקנו ויורה צדק לנו. [הושע י, יב]

ומה שכתב שכל האדמורי"ם[141] וכל הרבנים יאסרו את היין, באמת אין האחריות של גרם היזק שאחרים רוצים לגרום מוטל עלי. הקב"ה שמר עד כה את הישוב מכף כל אויביו, בין מישראל בין מאוה"ע[142], ואנחנו רואים שמעשה שמים יש כאן, בהשגחה נפלאה, בניסי ניסים מסותרים במכסה הנהגה טבעית, ובודאי כל מה שיתגלגל יהיה לטובה ולהצלחת הישוב הקדוש, ולהרמת קרן ישראל באה"ק, בעה"י.

והלואי שיתן השי"ת בלב כל הכשרים והצדיקים שבדור דעה לעשות לטובת ישוב אה"ק עשיה ממשית. ואם יהיו הבטחות ממשיות כאלה, שהחשבונות יורו ששמירת השמיטה בלא הפקעה לא תסכן את הישוב, לא חשידי בני עם קדוש חלילה לעבור גם על מה שאין רוח חכמים נוחה הימנו בלא טעם, ובעצמם ידרשו להחזיר את השמיטה לאיתנה בלא הפקעות. א"כ צריך הדר"ג שליט"א להשתדל בתחילה, שיהיה הכל מוכן, באופן שנוכל להראות את החשבון הבטוח לבעלי הכרמים, ויוכל להיות שיועיל הרבה בעה"י, ואני חושב שהדר"ג אינו צריך לדידי ולמטלעתי [לי ולצליעתי (ארמית); כלומר: הוא אינו זקוק לי, החלש] בדבר הגדול הזה. ואני חושש לצאת לחו"ל, מצד עצם חבת קדושת אה"ק ומצד הכהונה, [כהן אסור לצאת לחוץ לארץ בגלל טומאת ארץ העמים] אע"פ שיש בזה דרכי קולות אינם מתישבים כ"כ על לבבי, והפירוש הפשוט שבדחז"ל[143] נראה שהאיסור במקומו עומד גם בזמן הזה. וגם אני חושש להרבות פירסום על האיסור של ההפקעה בשעה"ד, כמו שכתבתי לכ"ג, שיודע אני שזה גורם התמעטות להתרחבות ישוב אה"ק, ביחוד גורם הדבר להרחיק יראים ושלמים מישוב א"י, וכל יסוד השתדלותינו צריך להיות דוקא להרבות כניסת יראי ד' באה"ק. וב"ה נתכוננה כעת מושבה חדשה ע"י בני ביאליסטוק, [עולים מביאליסטוק, שייסדו מושבה חדשה] והתנו מפורש בתקנות המושבה, שהכל צריך להתנהג ע"פ התורה והמצוה, וזה גורם חיזוק גדול להרמת קרן התורה והיראה האמתית, שהוא בודאי כל יסוד הישוב.

וע"ד[144] הנסיון לזמור לפני ר"ה[145] אם יעלה הדבר יפה אשמח מאד, ונוכל לפרסם בעזה"י[146] שיזמרו כולם דוקא לפני ר"ה דשביעית שיזכנו לה השי"ת ברב רחמיו וחסדיו המרובים, לאוי"ט[147].

כמדומני שעברתי על כל פרטי דברי הדר"ג, שליט"א, וחושב אני שבדברי אלו יבין קצת להגיגי, וכמוהו אני אומר: אנא רב רחימאי, נלכה נא שלובי-יד [נלך יחד, יד ביד] בדרך-ד' בדרך האמת והשלו'[148], ונשתדל נא להרבות שלו' בישראל, ולקרב לבם של ישראל לאביהם שבשמים, להשתדל שגם רחוקים יבאו ויתקרבו אל הקדושה, ושתתרבה האחוה והריעות וקישור-הלבבות בכל ישראל בכלל ובא"י בפרט.

ובעניני הוראות כל מה שההכרה מכריח ויש פנים להקל, הלא זאת היא המצוה ועצת ד' להקל, ובמה שאפשר אפילו בצד הדוחק ללכת בלא התחכמות, ודאי חובת כולנו להתאמץ ללכת בדרך הכבושה, [בדרך הסלולה והבטוחה] וכדי הר"ן[149] ז"ל בתשובה, [כדברי רבנו ניסים (הר"ן) באחת מתשובותיו] שגם בדברי הרשות אדם בוחר

את הדרך הבטוחה ממכשולים, ק"ו בעניני תורה ומצות, ומ"מ כשההכרח הוא גדול מצינו כמה פעמים בדחז"ל[150] שלא נרתעו מדרכי היתר חדשים, וכהא דרבי, [כמו רבי יהודה הנשיא, שהתיר את בית שאן מן המעשרות ומן השביעית (חולין ו)] וע"ז הוא יסוד ת"ח שאמר דבר הלכה אין מזחיחין אותה. [תלמיד חכם שאמר דבר הלכה, אין דוחים את דבריו] וכשכל אחד מעובדי ד' ולומדי תורתו יתאמץ להבין את עומק הטוב והקודש שיש בלב חברו, ויתרחק מלחשוד ח"ו בכשרים, אז ממילא תתרחב ההתבררות של כל הספיקות, ואור ד' יופיע בנועמו, ביחוד על ת"ח שבא"י, שהם צריכים לאמת את השם שנתנה להם הנבואה "מקל נועם". [זכריה יא, ז; "נועם – אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שמנעימין זה לזה בהלכה" (סנהדרין כד)]

אוכל לסיים את מכתבי בלשונו של הדר"ג שליט"א: מובטחני שכבוד הדר"ג נ"י[151] לא ישיב פני ריקם ויעמיק בזה, ויעלה על מחשבתו אולי (ישנם גם פרטים כאלה אשר בהם) באמת הצדק עם חביבי קוק, שיחי'[152].

החותם בכל חותמי ברכות, המנשקו בלבבו ורעיונו נשיקות אהבה נאמנות, ודורש שלומו ושלו'[153] תורתו [ודורש בשלומו ובשלום תורתו] באהבה רבה, בהדרת כבוד ויקר.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק

תמיהני שלא שלח לי מר שליט"א את ספרו על שביעית. הנ"ל[154]

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"ג - השנה תרע"ג (1912/1913)
5. מוהר"ר - מורנו הרב רבי
6. ריד"ז - רבי יעקב דוד בן זאב
7. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
8. הדר"ג - הדרת גאונו
9. ע"כ - על כן
10. ח"ו - חס ושלום
11. מא"י - מארץ ישראל
12. ב"ד - בית דין
13. בע"פ - בעל פה
14. אה"ק - ארץ הקודש
15. ג"כ - גם כן
16. ע"פ - על פי
17. בא"י - בארץ ישראל
18. ממנ"פ - ממה נפשך
19. באה"ק - בארץ הקודש
20. וע"י - ועל ידי
21. בעה"י - בעזרת השם יתברך
22. ע"י - על ידי
23. לא"י - לארץ ישראל
24. מחו"ל - מחוץ לארץ
25. בעוה"ר - בעוונותינו הרבים

26. וע"פ - ועל פי
27. כ"ג - כבוד גאונו
28. כת"ר - כבוד תורתו
29. ד"ס - דברי סופרים
30. ד"ת - דברי תורה
31. מ"מ - מכל מקום
32. בשעה"ד - בשעת הדחק
33. בזה"ז - בזמן הזה
34. שעכ"פ - שעל כל פנים
35. תה"ד - תרומת הדשן
36. מה"ת - מן התורה
37. ומשו"ה - ומשום הכי
38. עכ"פ - על כל פנים
39. ת"ח - תלמידי חכמים
40. וה"ה - והוא הדין
41. קב"ה - קודשא בריך הוא
42. והקב"ה - והקדוש ברוך הוא
43. שבע"פ - שבעל פה
44. מד"ת - מדברי תורה
45. וב"ה - וברוך השם
46. בע"ה - בעזרת השם
47. בחו"ל - בחוץ לארץ
48. השי"ת - השם יתברך
49. תוה"ק - תורתנו הקדושה
50. ארה"ק - ארץ הקודש
51. הקב"ה - הקדוש ברוך הוא
52. ובע"ה - ובעזרת השם
53. יתי - יתברך
54. ומש"כ - ומה שכתב
55. דא"ה - דברי אלקים הם ("אלו ואלו"); אחרת: דאי הכי
56. כי"א - כי אם
57. והשי"ת - והשם יתברך
58. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
59. שאע"פ - שאף על פי
60. וע"כ - ועל כן
61. עוה"ז - עולם הזה
62. עוה"ב - עולם הבא
63. לת"ח - לתלמידי חכמים
64. ע"ז - על זה
65. כ"כ - כל כך
66. חז"ל - חכמינו זכרונם לברכה
67. א"כ - אם כן
68. וכיו"ב - וכיוצא בזה
69. ומ"מ - ומכל מקום
70. אע"פ - אף על פי
71. ע"ה - עליו השלום
72. הע"ר - הערב רב

73. ואע"פ - ואף על פי
74. שאוה"ע - שאומות העולם
75. לא"א - לאברהם אבינו
76. שח"ו - שחס ושלום
77. שב"ה - שברוך השם
78. שי' - שיחיה
79. שלו' - שלום
80. א"י - ארץ ישראל
81. יהי' - יהיה
82. לכה"פ - לכל הפחות
83. ובא"י - ובארץ ישראל
84. השלו' - השלום
85. אח"כ - אחר כך
86. מאחב"י - מאחינו בני ישראל
87. ותוה"ק - ותורתנו הקדושה
88. שט"מ - שטר מכירה
89. לחו"ל - לחוץ לארץ
90. וע"ז - ועל זה
91. כ"ז - כל זה
92. בכ"ז - בכל זאת
93. שא"כ - שאם כן
94. ז"ל - זכרונו לברכה
95. עפ"ד - על פי דברי
96. הרמב"ן - רבי משה בן נחמן
97. יצה"ר - יצר הרע
98. דפב"ג - דפילגש בגבעה
99. מפב"ג - מפילגש בגבעה
100. חו"ל - חוץ לארץ
101. ועפ"ז - ועל פי זה
102. בעז"ה - בעזרת השם
103. ה"ז - הרי זה
104. גוא"צ - גואל צדק
105. בב"א - במהרה בימינו אמן
106. עכ"ד - עד כאן דבריו
107. שכ"כ - שכל כך
108. וק"ו - וקל וחומר
109. שהרמב"ן - שרבי משה בן נחמן
110. מ"ת - מתן תורה
111. וי"ל - ויש לומר
112. שהדר"ג - שהדרת גאונו
113. ל"ת - לא תעשה
114. בשו"א - בשום אופן
115. ע"ד - על דבר
116. רוה"ק - רוח הקודש
117. לעוה"ב - לעולם הבא
118. שבא"י - שבארץ ישראל
119. בלא"ה - בלאו הכי (בלאו הכי, ממילא)

120. אוה"ע - אומות העולם
121. הש"ך - הש"ך - שפתי כהן
122. שתהי' - שתהיה
123. דאע"ג - דאף על גב
124. ר' - רבי
125. הרשב"א - רבי שלמה בן אדרת
126. ח"ב - חלק ב'
127. סי' - סימן
128. ק"ו - קל וחומר
129. אחב"י - אחינו בני ישראל
130. שא"א - שאי אפשר
131. להקב"ה - להקדוש ברוך הוא
132. והתוס' - והתוספות
133. וא"א - ואי אפשר
134. שע"פ - שעל פי
135. ית"ש - יתברך שמו
136. שיהי' - שיהיה
137. קיי"ל - קיימא לן
138. ע"ז - על ידי זה
139. וי"א - וירא אלקים
140. ויה"ר - ויהי רצון
141. האדמו"ם - האדמו"רים (רבני החסידות)
142. מאוה"ע - מאומות העולם
143. שבדחז"ל - שבדברי חכמינו זכרונם לברכה
144. וע"ד - ועל דבר
145. ר"ה - ראש השנה
146. בעזה"י - בעזרת השם יתברך
147. לאוי"ט - לאורך ימים טובים
148. והשלו' - והשלום
149. הר"ן - רבנו נסים
150. בדחז"ל - בדברי חכמינו זכרונם לברכה
151. נ"י - נרו יאיר
152. שיחי' - שיחיו
153. ושלו' - ושלום
154. הנ"ל - הנזכר לעיל

אגרות הראי"ה – כרך ב' – אגרת תרב

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ח אלול תרע"ג - יפו **נמען:** הרב יהודה לייב זלצר

הרב קוק נפגע מהחשד הכללי כלפי מי שקורא ללימוד פנימיות התורה. גדולי הקבלה צועקים שמי שמסלק את רזי התורה 'מחריב את העולם' (תיקוני זוהר), והגר"א כתב שהפרדס הוא פנימיות התורה. שני שינויים חלו בדורנו: הקלה בתנאי ההכנה, כמו שהקל הרמ"ק, משום שחלק גדול מתחלואי הדור נובע מצמאון רוחני; והכשרה מדעית רחבה בחכמות הרוחניות, שנדרשת 'בימי שלטון העט'. כשאין מענה לצמאון, החיים מייבשים והורסים. יש לדון לכף זכות, ו'דברי תורה דודים זה לזה'.

עיקרי הדברים

- חובת לימוד פנימיות התורה.
- הקלה בהכנה בגלל צמאון הדור.
- הכשרה מדעית.
- לדון לכף זכות.

נוסח האגרת עם ביאור

ב"ה[1], עה"ק[2] יפו ת"ו[3], כ"ח אלול תרע"ג[4]

שלו'[5] וברכה, ושנה טובה, לכבוד ידידי הרב הגאון אוצר תוי"ר[6] חכם וסופר מו"ה[7] יהודה ליב זעלצטר [הרב יהודה לייב זלצר, מרבני ירושלים] שליט"א[8], כוח"ט[9] וכט"ס[10].

מכתב כת"ר[11] עם מאמרו היקר הגיעני. סופם של דבריו ע"ד[12] החשדנות הכללית, לכל מי שבא לתבע בזמננו עלבון פנימיותה של תורה, [על דבר החשד שחשדו בכל מי שקרא בזמנו ללמוד את פנימיות התורה, הקבלה] הדאיב מאד את לבבי. וכי נעלם מכבודו, שכל גדולי הקבלה פה אחד צועקים ככרוכיה, [כעגורים (ארמית), כלומר בקול רם] שכ"ז שמסלקים מאורייתא את רזיה, ואינם עוסקים בסודותיה, מחריבים את העולם. אזלו מים מני ים ונהר יחרב ויבש, אינון דמסלקן רזא וחוכמתא מאורייתא ומשוין לאורייתא יבשה, ["אזלו מים מני ים" (איוב יד, יא): אלה המסלקים את הסוד והחכמה מן התורה ועושים אותה יבשה (תיקוני זוהר, ארמית)] הוא מאמר מפורסם בתקו"ז[13]. והגר"א[14] בסי'[15] רמ"ו סקי"ח[16] [ביאור הגר"א לשולחן ערוך יורה דעה רמו, ד] בביאוריו השיג על רמ"א על דעתו בפירוש פרדס, [הרמ"א פירש כרמב"ם, ש"פרדס" הוא הפילוסופיה, והגר"א חלק ופירש שהוא חכמת הקבלה] שהיא כדעת הרמב"ם[17] הפילוסופיא האלהית והטבעית, אלא שבאמת היא פנימיות התורה המקובלת, וכי'[18] ע"ז[19] איך אמר אבל לא בשאר חכמות, שסיים שאין ללמוד אותן כ"א[20] באקראי, הרי עיקר קיבול שכר אין לך יותר מזה, שהוא "דבר גדול". ["דבר גדול – מעשה מרכבה, דבר קטן – הוויות דאביי ורבא" (סוכה כח)] הרי שפשוט הוא, שמי שכבר מוכן עכ"פ[21], ע"י[22] מילוי כרסו בבשר ויין, הרי הוא קרוא לשום לימוד קבע ולא ארעי בפנימיותה של תורה. ומובן שהקביעות חייבת להיות, בבינה ובעומק בחריפות ובבקיאות, כדרך גדולת הלימוד שבהלכה ללומדים המובהקים, כ"ח וחד לפום חורפיה. [כל אחד ואחד לפי חריפותו (ארמית)]

אמנם נשתנו עלינו הענינים בשני עקרים חשובים.

העיקר האחד הוא, לעשות הנחות וקולות בעניני ההכנה שהחמירו כ"כ[23] הראשונים בה, מפני שהמדה של מילוי כרס בבשר ויין היא מדה הצריכה לשיעורים הרבה. הדורות הראשונים היו נוהגים להחמיר בה הרבה, והמקובלים היותר אדירים החלו כבר מאז להקל בזה, ולהעמיד את תוכן הדבר על מדתה של לומדות בינונית, כמפורסם מדבריו של הרמ"ק[24] בספרו "אור נערב". ובדורנו, שהעריגה הרוחנית מצד אחד מתגדלת היא בכלל, עד שאנו קובעים יסוד לומר, שהחלק היותר גדול מתחלואי הדור הוא בא מתוך צמאון בלתי-מרווה זה, לא משתבשים כ"כ אותם הנתבעים ממעמקי רוחם לצדד כדברי המקילים בזה, שהיו גדולי עולם. עכ"פ לאותם המרגישים בקרבם גם הם צמאון רוחני גדול, ומתחילים עכ"פ להרגיש שע"י[25] מילוי רוחני, של דברים גדולים קדושים אלהיים עליונים ירגישו בקרבם הרוחה אצילית, והם הם העומדים תמיד על מעמד של זירוז לעשות עיקר גדול מהתורה הנגלית והמצות המעשיות, אלא שהם חפצים שלא יסתפקו בזה לבד, מבלעדי האור הגנוז המחיה את הכל ומעודד את כל.

העיקר השני הוא לאידך גיסא, ההכשרה המדעית, כלומר הידיעה הרחבה בכל ענפי החכמות הרוחניות שהן מצרניות להחכמה האלהית, [גובלות לחכמה האלוהית] וידיעה עכ"פ באיזה צד של חשיבות ביתר החכמות. הכשר זה לא הובלט כ"כ בדורות הראשונים, כ"ז[26] שהקבלה היתה באמת חכמה עלומה, לא נכתבה ולא נתפרשה והוכרחה להמסר מפה לאוזן "מפי מקובל חכם לאוזן מקובל מבין" [מתוך הקדמת הרמב"ן לפירושו לתורה] (הרמב"ן[27]). אז היו המוסרים כבר מכלילים את כל התמצית הנדרשת לרוממותה של הנשמה, לסיפוגה את יסודות החיים הרוחניים העליונים הללו, את כל הפרקים הנדרשים, מהחכמות הרוחניות כולן, וחלקי החכמות העולמיות הכלליות, המעורבים בזה.

אמנם בימינו, ימי שלטון העט, הלוקח הרבה את מקום הפה, אי-אפשר כלל שיוכשרו הלבבות להגיונה העליון של תורת אמת, בדעת ד', כ"א עם ההכשר המלא של כללותן של החכמות הרוחניות, שכל המקצע הרוחני שבתורה, המחקר, הפילוסופיה, המוסר, המדות, הפיוט והשירה, וחלקים רחבים מחכמת הנפש כבר הוא רצוף בזה. ונמצא שהננו נתבעים לעליה תרבותית גדולה, שהיא רצופה כולה בקדושה ובטהרה.

מהו הלימוד היסודי של חכמת האמת, אם לא הפירוש המקובל של אמונת ישראל, בכל מרום קדושתה וטהרתה, שבכל מה שהעזיבה הולכת ומתרבה, ותורה דלעילא מופרת, הולכים קוצים וברקנים וצומחים מאליהם, סביב סביב לנקודת האורה של אמונת אלהי אמת. הצמחים הרעים אינם צריכים עבודה, מתוך עצלות מעצמם הם גדלים. והדור הזה הלקוי כ"כ במחלת הכפירה, שהיא רפיון האמונה, האם אין לנו יסוד לומר, שלתשועתו אנו צריכים להרבות בתורת האמונה. וכ"ז שהארטודקסיה אומרת בעקשנות דוקא, לא, רק גמרא ופוסקים לבדם, לא אגדה, ולא מוסר, לא קבלה ולא מחקר, לא דעת העולם ולא חסידות, ועם כ"ז אנכי אחזיק את מלחמתי, נגד כל הקמים עלי מעברים, - הרי מדלדלת את עצמה, וכל האמצעים שהיא לוקחת בידה להגן על עצמה, מבלי לקחת את סם-החיים האמיתי, אור התורה בפנימיותה, הם לה לא לעזר ולא להועיל, והיא מתמלאה עי"ז[28] בקצף אין-איל, ומתמלאה מחשבות של משטמה, ומדנים, גם בינה לבין עצמה, וכחה הולך וכשל. לא חלילה על נקודת התם, קשר

הקודש של התורה והאמונה בכללות, לא על דבקותה הגדולה במצות המעשיות ובאהבת התורה הנגלית עכ"פ, אמרתי "שהיא משפיקה את עצמה בהבלי שוא ובדמיונות כוזבים שהחיים והמציאות מחריבים אותם", אלא על התולדה העניה שהיא מוציאה מידי נקודתה זו, שהיא עומדת בתוכה במצב של צמצום וקדרות, שע"פ[29] זה היא שוללת את כל הרחבת אורה, מצפוני צפונות עד גלויי גלויות, מהארת אש קודש לתפילה ברוח מלא חסון קדוש, עד הארת חכמה בחשבון ברור ממקורה של תורה ונשמת אל חי אשר בקרבנו ומזה באה התוצאה של הצמצום המקוצף, שכל תיקון עולם, וכל כח חיים מתגלה, הכל הוא נראה לה כבא לבלע אותה, להוריד עז מבטחה.

עמידתה על יסוד רעוע זה, מבלי פנות אל אשר הרו והגו כל החכמים והקדושים היותר עליונים, שבכל הדורות בישראל, וגם באדם, עד שהיא מוכרחת להאחז תמיד במלחמה שלילית לבדה, חוץ מהדבר הגלוי ומוחש, הנגלה שבתורה ובמצות לבד, שאינו יכול בשום אופן לבא ולהביא למטרתו, בכל הדורות וביותר בדורנו, כ"א ביחד עם התרחבותם של שרשיו המרובים הרוחניים, - שלילה זו היא באמת מולידה השפקה של הבלי שוא ודמיונות כוזבים, שהחיים והמציאות, הגשמי והרוחני, מחריבים אותה. ואם נבא לחשוד את כל מי שהוא טוען בעד הרוחניות של העולם, ושל התורה, שהיא באמת יסודנו הישראלי, נגד האליליות החמרנית בכל הופעותיה, - כשהוא משנן תמיד שהבסיס לכל גובה זה, לעולם מוכרח להיות, הגלוי והמוחשי "הנגלות לנו ולבנינו", - בנטיות זרות או במחלות רוח, לא נוכל למצא לנו איש ישר בעל רוח פנימי, דורש ד' באמת, שיוכל לדבר איזה רעיון לתקנת הדור. כי על מי לא יוכלו החושדים לומר כאלה.

ואנחנו רואים, שבדורות שהיו טובים מאלה, קרא הרח"ו[30] בהקדמת ספר עץ חיים את הקריאה הגדולה נגד יבשות התורה, ע"י המתגדרים רק בנגלות לבד, והתנצל על הקריאה בשם "שפחה" ו"קליפין" אל המשנה, מפני שעסק המשנה כפי פשטו אין ספק שהוא לבושין וקליפין חצונים בתכלית אצל סודות התורה הנגנזים ונרמזים בפנימיותה. כי כל פשטיה הם בעוה"ז[31] בדברים חומרים תחתונים, אמנם הם קליפין טובים למאכל, כקליפת קנה הבושם, ולכן בהיותם מבינים פשטי המשנה בהלכתה, בלתי טעות, נקראת "עץ הדעת טוב". ונסתיימה שם ההקדמה בהערתו של הגאון מוהר"י[32] צמח, ע"ד הבדלי המצבים של הדורות, "כי גילוי חכמה זאת עתה בדורות גרועים, הוא כדי שיהיה לו מגן לאחוז בלב שלם באבינו שבשמים. כי באותן הדורות (הקודמים) היו אנשי מעשה וחסידים, והמעשים הטובים היו מצילים אותם", וחתם "שהנסתרות נעשו עתה כמו נגלות, כי בדור הזה מושל הזנות ומלשינות ולה"ר[33] ושביה שבלב". א"כ[34] הרי לנו הערה של חשובי דורות, קדושי עליון, שהיא חוזרת ונתבעת מאתנו בדורנו בצורה עוד יותר בולטת. ובליטתה של צורת התביעה, הבאה מהאיחור של התשלומין של החוב, של "מאריה דחובא דדחיק", שהיא מליצה טפוסית בספר האידרא על התביעה לאורה רוחנית, הטבועה בנשמת ישראל ובעולם הכללי, וכשאין הספוק מתמלא עושים החיים את פעולתם ליבש ולהרס, ואח"כ[35] צריכה הרפואה לבא בצירופם של כמה מיני תבלין, שלא היו נדרשים כלל אם היתה הרוויית הצמאון באה בעתה בלא התנגדות.

עוד הפעם אני חוזר, ידידי, טוב למעט בחשד על שלומי אמוני ישראל, ת"ח[36] שוקדי תורה, המתכונים רק להועיל. וכבר צווחו ע"ז קמאי דקמאי, שחובת הוי דן את כל האדם לכף זכות סובבת היא ג"כ[37] את הירודים שבעם, וק"ו[38] ליחידי הסגולות, עכ"פ באיזה דרגא שנתארם. ובמקום הטלת מומין וראיית פגמים, יותר טוב ללמוד ולשנן את אותם הענינים עצמם שאודותם אנחנו מדברים. ולא יפול לב אדם לומר, שמקצע אחד שבתורה ידחוק את רגליו של השני' כי ד"ת[39] הם רעים זה לזה ודודים זה לזה, וכ"א ממלא את אורו של חבירו.

והנני חותם בצפיית ישועה וברכת כוח"ט, ידי"ע[40],

הק' אברהם יצחק ה"ק

באה"ר[41] אדר"ש[42] רב רחימן הגאון רידב"ז[43] שליט"א, ואברכו ברפו"ש[44] בקרוב בתושח"י[45], ובכוח"ט[46] בספר החיים עם צדיקים גמורים לאוי"ט[47]. כנה"ר[48] ונפש ידידו המתפלל בעדו לטובה, כל היום יברכנהו.

הק' אברהם יצחק ה"ק

---

1. ב"ה - ברוך השם
2. עה"ק - עיר הקודש
3. ת"ו - תבנה ותכונן
4. תרע"ג - השנה תרע"ג (1912/1913)
5. שלו' - שלום
6. תוי"ר - תורה ויראה
7. מו"ה - מורנו הרב
8. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
9. כוח"ט - כתיבה וחתימה טובה
10. וכט"ס - וכל טוב סלה
11. כת"ר - כבוד תורתו
12. ע"ד - על דבר
13. בתקו"ז - בתיקוני זוהר
14. והגר"א - והגאון רבי אליהו מווילנה
15. בסי' - בסימן
16. סקי"ח - סעיף קטן י"ח
17. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
18. וכ' - וכבוד
19. ע"ז - על זה
20. כ"א - כי אם
21. עכ"פ - על כל פנים
22. ע"י - על ידי
23. כ"כ - כל כך
24. הרמ"ק - רבי משה קורדובירו
25. שע"י - שעל ידי
26. כ"ז - כל זה
27. הרמב"ן - רבי משה בן נחמן
28. ע"ז - על ידי זה

29. שע"פ - שעל פי
30. הרח"ו - הרב רבי שמות שמתחילים באותיות ח, ו (למשל: חיים + וולף) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
31. בעוה"ז - בעולם הזה
32. מוהר"י - מורנו הרב רבי שם שמתחיל באות י (כגון יעקב / יצחק / יוסף / יהודה / ישראל) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
33. ולה"ר - ולשון הרע
34. א"כ - אם כן
35. ואח"כ - ואחר כך
36. ת"ח - תלמידי חכמים
37. ג"כ - גם כן
38. וק"ו - וקל וחומר
39. ד"ת - דברי תורה
40. ידי"ע - ידידו עוז
41. באה"ר - באהבה רבה
42. אדר"ש - אחר דרישת שלום
43. רידב"ז - רבי יעקב דוד בן זאב
44. ברפו"ש - ברפואה שלמה
45. בתושח"י - בתוך שאר חולי ישראל
46. ובכוח"ט - ובכתיבה וחתימה טובה
47. לאוי"ט - לאורך ימים טובים
48. כנה"ר - כנפשו הרמה

אגרות הראי"ה – כרך ג' – אגרת תתקכו

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י' כסלו תרע"ט **נמען:** בנו, הרב צבי יהודה

הרב קוק שמח במכתב הרצי"ה ובחידושיו. עם בוא השלום, הגיע הזמן שהרצי"ה יתכונן לבוא אליהם, ואחר כך לעלות לארץ. מאמריקה מבקשים שיבוא וישלמו את ההוצאות, אבל הדבר לא הוכרע. 'עתה הגיע כבר תור המעשה המוחש'. בהלכה: בעניין 'תשמישי מצוה נזרקים' - לפי הרמב"ן (בר"ן, מגילה, פרק בני העיר) יש 'קדושה של כבוד' שחלה רק בשעת המצוה, ויש קדושה עצמית שאינה פוקעת. אולי זה שורש המחלוקת אם 'קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא', ושני פירושים ב'ונקדש בכבודי'. אין לתלות זאת ב'לב בית דין מתנה', שנאמר רק על פרטים יוצאי דופן. קובץ התעמולה מתורגם לעברית. הרב קוק מתמה שהרצי"ה לא השיב על התרגום לגרמנית.

עיקרי הדברים

- שמחה בחידושי הרצי"ה.
- הכנה לשיבה.
- קדושה עצמית וקדושת כבוד.
- קובץ בעברית.

נוסח האגרת עם ביאור

בעה"י[1], י' כסלו עטר"ת[2]. [י' בכסלו תרע"ט (1918), כחודש אחרי שביתת הנשק. הרב קוק ישב אז בלונדון]

בני יקירי [בנו, הרצי"ה, שנשאר בימי המלחמה בשווייץ] שליט"א[3], אחרי אשר הרבה חכינו לדבריך, הנה באו במשך ימי מספר כרטיסך ומכתבך האחרון מלא דבר ד' זו הלכה, [על פי שבת קלח: "דבר ה' – זו הלכה"] אשר הי'[4] לי לשמחת לב. ברוך ד' אשר נתן בלבך דעה והשכל לפלפל בחכמה, באורח דעת ומישרים. כה יחזק ויאמץ חילך לאורייתא, ותוסיף אומץ באור ד' ובקדושת תורתו ויראתו, בדעת ותבונה, והגיון ישר להגדיל תורה ולהאדירה לאוי"ט[5].

הנה תל"י[6] אשר זכנו להגיענו לימי השלו'[7] בעולם, [שביתת הנשק שסיימה את מלחמת העולם הראשונה (חשוון תרע"ט)] יה"ר[8] שיכונן את מצעדנו מהרה להביאנו שמחים לארץ חמדתנו, ולמצא ברב עוז ושלו'[9] את כל מחמדינו וכל עם ד' הגוי כולו יושב ציון מעוטר בהוד והדרת כבוד ויפעת קודש ד'. והנה כבר הגיע הזמן לחשוב על דבר הענין למעשה. וכן חושבים אנו שראוי שתכין את עצמך לבא פה אלינו בעה"י. והשי"ת[10] יזכנו לעלות אל הקודש בקרוב, בהצלחה, ורחמיו וחסדיו אל יעזבונו נצח. מאמריקה כתב ד"ר[11] זיידל נ"י[12] בשם ד"ר רעוועל ואגודת הרבנים שם, [ד"ר משה זיידל, תלמידו של הרב קוק, ישב אז בארצות הברית; הרב ד"ר דב (ברנרד) רבל – ראש ישיבת "רבנו יצחק אלחנן" בניו יורק] שהם מבקשים כולם שאבא שמה בשביל ענייני אה"ק[13], ואם אשיבם הן ע"י[14] דעפעשע [במברק] ישלחו את ההוצאות הדרושות.

אמנם לע"ע[15] עוד הדבר בלתי מוכרע אצלי, ינחנו ד' בעצה טובה מלפניו. ממר באדענהיימר [ככל הנראה מקס בודנהיימר, מראשי ההסתדרות הציונית בגרמניה; לא ברור לנו] הגיעה רשימת חברות שלו, שכתוב בה ששולח לי"ש[16] אחת, [לירה שטרלינג אחת] אבל הלי"ש[17] לא נמצאת במכתב, ואין זה ענין מעכב. ב"ה[18] שעצם רעיוננו הולך

ומתפשט וקונה לבבות יקרים. עתה הגיע כבר תור המעשה המוחש בע"ה[19]. כל מגמתנו היא לאחד ולהרבות נועם ושלו', אני מתאמץ ומחפש למצא דרך סלולה במעשה במקום שהנוטים לדעת אחרת מעבירים מאד את הדרך, מבלי להתחשב עם הכרתה הכללית של האומה, המתבטאת ע"י שלמי אמוני עם ד', שבאמת הם הם עיקרה ויסודה של אומתנו אפילו שהם נחלשים במעשיהם המעשיים במה שנוגע למצב הזמן. אקוה שיאיר ד' באור ישעו את נתיבותינו ויחזק את רוחנו באורח שלו'[20] ועז.

בהערת אהובנו הה"ג[21] רמ"ש[22] שי'[23], בטעמא דמילתא שתשמישי מצוה נזרקים, וכי קדושה שבהן להיכן הלכה, [מגילה כו: תשמישי מצוה (כסוכה ולולב) נזרקים אחרי שימושם, ואילו תשמישי קדושה נגנזים] כבר הסביר זה הרמב"ן[24], הובא בר"ן מגילה פ' בני העיר, [מגילה כו] שהקדושה שחלה על המצוה היא קדושה של כבוד, שחלה רק בשעת מצוה, והיינו מפני כבודה של המצוה. א"כ[25] יש לנו בעניני קודש קדושה בעצם וקדושה של כבוד, ובתשמישי קדושה הקדושה היא בעצם, ע"כ[26] ודאי א"א[27] שתיפקע, ויש שאפי'[28] פדיון אין מועיל בהם, אבל קדושה של כבוד שייך רק כ"ז[29] שהכבוד שורה שם, והכבוד של המצוה אינו שורה כ"א[30] בזמן שהמצוה נוהגת. ונראה שזה הוא שורש המחלוקת בקדושה ראשונה או שני' אם קדשה לע"ל[31], [המחלוקת אם קדושת הארץ והמקדש שבימי יהושע ועזרא בטלה עם החורבן או עומדת לעולם (מגילה י)] דלדעת רבים היא סובבת גם על מקום המקדש, שאם נאמר שהיא קדושה של כבוד כיון שנסתלק הכבוד מסתלקת הקדושה, ואם היא קדושה עצמית, זאת היא קדושת השכינה, אז אמרינן שלעולם אינה בטלה, כמו וכי קדושה שבהן להיכן הלכה. והם שני פירושים על המקרא דונקדש בכבודי [שמות כט, מג] האמור במשכן, וה"ה[32] במקדש דאיקרי משכן, שאפשר לפרש שעל ידי הכבוד חלה קדושה עצמית, והויא קדוה"ג[33] ואינה בטלה לעולם, וכ"ק[34] שבהן לה"ה, אבל אם נפרש שהקדושה היא מפני הכבוד אז אינה נוהגת כ"א בזמן שהכבוד שורה.

ובס' שער השמים לר"א אירירה [ר' אברהם כהן די הירירה, מקובל באמסטרדם במאה הי"ז, מחבר "שער השמים" ו"בית אלהים"] האריך בהבנת האצלה קיימת והאצלה מתנודדת, שהמעמיקים שבאפלטוניים השיגו כבר את הכרח מציאותם של שני הצדדים הללו בעמדה הרוחנית המצויה בההויה האצילית, ובאופן יותר מצוחצח הגדירוה חכמי קודש של עם ד'.

ומה שקשרת את הדברים בענין לב ב"ד[35] מתנה, [על פי נדרים ע ושבועות יא: בית דין מתנים מראש על הקדשות הציבור] לא מצאנו סברת לב ב"ד מתנה כ"א על דברים פרטיים יוצאים מן הכלל, אבל על ענין הכולל את כל הכלל כולו, כה"ג[36] דתשמישי מצוה, שכל עניני מצוה אין קדושתם כ"א בשעתם, אין שייך ע"ז[37] לב ב"ד מתנה, ויותר נח להכניס הדבר ביסוד קבוע בטבע הענין כסברת הרמב"ן, דכך היא המדה דקדושה של כבוד. קשה לי כעת להאריך בכל דבריך הנעימים וישרים ב"ה, יזכנו השי"ת[38] להשתעשע בחוקיו ובאמרות צדקו בשמחות וגיל וחדותו ונועמו לאוי"ט בכט"ס[39].

כעת נקוה שנוכל להתקשר בדברים עם הרבה כוחות טובים וקדושים, לעבוד שכם אחד ביסוד הסתדרותנו הקדושה, בכונה רצויה להזריח קדושת שם ד' והוד פאר יפעת תורתו על כל תנועת תחייתנו. בקרוב יצא לאור קובץ המכריז של ד"י[40], [קובץ ההסברה של "דגל ירושלים"] שהעתקתי את כתבי התעמולה לעברית. אקוה שבחוג מביני מדע יפעלו הדברים האמורים בלה"ק[41] יותר מכפי שפעלו

בהיותם נאמרים בלשון חול. [ביידיש] בעניני התי"ת[42] ויתר מוסדות הקודש באי"י[43], [ככל הנראה תלמוד התורה "שערי תורה" ביפו] הנני משתדל עד כמה שידי הכהה מגעת, ובי"ה[44] שעזרה לא מעטה לפי הערך באה להם ע"י השתדלותנו, ונקוה שהתעכבותי בגולה במשך הזמן עד כה תהי'[45] להם להועיל ולרוממות קרן גם לימים הבעל"ט[46], כשיחננו השי"ת ברוב חסדו לשוב אל הקודש ולעשות בדרך מסודר בתיקון ענינינו הפנימיים במקום המעשים ומרכזם, באחד המכתבים העירותיך כבר ע"ד[47] העתקת כתבי התעמולה לאשכנזית, ובגופן שלהן, [לתרגם את כתבי ההסברה לגרמנית, ובאותיות לטיניות] וחידוש בעיני שלא השיבות ע"ז דבר.

דר"ש[48] כל יקירנו שי' ביחוד הרא"ק[49] ומשפחתו, [ר' אברהם קמחי, סוחר בסנקט גאלן שבשווייץ, ידידו של הרב קוק] מה שלומם בפרטיות כעת לפי מצב הזמן, השי"ת ישמור ויגונן ויציל את שאר עמו מכל פגע ומחלה. אבקשך מאד להתמיד במכתבים, יהיו אפילו קצרים, פעמים או שלוש בשבוע, והשי"ת יתקננו בעצה טובה מלפניו בכל עוז וישועה.

והנני בזה חותם בכל חותמי ברכות באה"ר[50] כנה"י[51] ונפש אביך מצפה צביונך ותפארתך בכט"ס,

הק' אברהם יצחק ה"ק

למע"ה[52] [למען השם] להשיב דברים ברורים מה אתה חושב ע"ד שיבתך אלינו בע"ה בקרוב, יצוה צור חסדו ברחמיו, ונגילה ונשמחה בישועתו לאוי"ט.

הנ"ל

---

1. בעה"י - בעזרת השם יתברך
2. עטר"ת - השנה תרע"ט (1918/1919) - כתובה במילה "עטרת"
3. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
4. הי' - היה
5. לאוי"ט - לאורך ימים טובים
6. תל"י - תודה לא-ל יתברך
7. השלו' - השלום
8. יה"ר - יהי רצון
9. ושלו' - ושלום
10. והשי"ת - והשם יתברך
11. ד"ר - דוקטור
12. נ"י - נרו יאיר
13. אה"ק - ארץ הקודש
14. ע"י - על ידי
15. לע"ע - לעת עתה
16. לי"ש - לירות שטרלינג
17. הלי"ש - הלירות שטרלינג
18. ב"ה - ברוך השם
19. בע"ה - בעזרת השם
20. שלו' - שלום
21. ההי"ג - הרב הגאון
22. רמ"ש - רבי משה ש... - שם אדם
23. שי' - שיחיה

24. הרמב"ן - רבי משה בן נחמן
25. א"כ - אם כן
26. ע"כ - על כן
27. א"א - אי אפשר
28. שאפי' - שאפילו
29. כ"ז - כל זה
30. כ"א - כי אם
31. לע"ל - לעתיד לבוא
32. וה"ה - והוא הדין
33. קדוה"ג - קדושת הגאון
34. וכ"ק - וכבוד קדושת
35. ב"ד - בית דין
36. כה"ג - כהאי גוונא
37. ע"ז - על זה
38. השי"ת - השם יתברך
39. בכט"ס - בכל טוב סלה
40. ד"י - די ירחם
41. בלה"ק - בלשון הקודש
42. הת"ת - התלמוד תורה
43. בא"י - בארץ ישראל
44. וב"ה - וברוך השם
45. תהי' - תהיה
46. הבעל"ט - הבא עלינו לטובה
47. ע"ד - על דבר
48. דר"ש - דורש שלום
49. הרא"ק - הרב רבי שמות שמתחילים באותיות א, ק (למשל: אברהם + קלונימוס) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
50. באה"ר - באהבה רבה
51. כנה"י - כנפשו היקרה
52. למע"ה - למעלה

אגרות הראי"ה – כרך ד' – אגרת ארעז

תמצית האגרת

תאריך ומקום: כ"ג טבת תרפ"ה **נמען:** הרב שמריה מנשה אדלר

על הערתו שציון פנימית מירושלים: נכון לפי הקבלה, אבל דווקא משום כך הקדושה הפנימית אינה ניכרת בעולם, כמו שקדושת שבת, שהיא מדת מלכות, מתגלה יותר; לכן ציון מקום המלכות, וירושלים מקום המקדש. במצבה: העיקר אם נבנתה מלכתחילה כדי שהעבודה תקובץ סביבה (רמב"ן). בתוספת: שליחות לגוי באיסור חסימה - לפי הרמב"ן עניין צער בעלי חיים הוא שהאדם לא יתרגל באכזריות, ולכן אין בו מדת שליחות.

עיקרי הדברים

- ציון וירושלים.
- המצבה.
- הלכה: חסימה ושליחות.

נוסח האגרת עם ביאור

כ"ג טבת ה'

שלו'[1] וברכה לכ'[2] ידי"ע[3] הרב הגאון החו"ב[4] סוע"ה[5] מו"ה[6] שמרי' מנשה אדלר [הרב שמריה מנשה אדלר, מחבר שו"ת "מראה כהן"] שליט"א[7] אחדשה"ט[8] באה"ר[9]

הגיעני יקרתו, ובאה לידי אחר זמן הגון וטרם נחתי מעמל דרכי עדיין ולא אוכל להאריך. ועד"ת[10] שהעיר שציון היא מדה יותר פנימית מירושלים, זהו דבר פשוט וכל מתחיל בקבלה יודע, שציון מדת צדיק יס"ע[11] וירושלים היא במלכות, [בקבלה, ציון כנגד ספירת יסוד ("צדיק יסוד עולם"), וירושלים כנגד ספירת מלכות] אבל יש גם בחי' ירושלים עליונה בבינה, [ירושלים של מעלה, כנגד ספירת בינה] אלא שא"ז[12] מענייננו, שלעומת זה יש ג"כ[13] בחי' ציון שם, שהוא עוד יותר פנימית. אבל עיקר הדבר הוא: כמו שימות החול הם לעומת המדות כולן ו"ק, [ששת ימי החול כנגד שש הספירות ("ו' קצוות"), והשבת כנגד המלכות] והשבת בחי' מלכות שהיא אחרונה, ומ"מ[14] מטעם זה עצמו קדושת ש"ק[15] יותר מתגלה בעולם, מפני שגובהן של המדות העליונות אינו מניח להן לגלות קדושתן בעולם רק מדת מלכות ראוי' לכך, ובשביל כך קדושת שבת היא כ"כ[16] חמורה. כמ"כ[17] מתוך שמדת ציון היא פנימית, אינה בעוה"ז[18] ניכרת בקדושתה, ע"כ[19] היא כאן מקום הממלכה, ולא מקום המקדש כמפורסם לעומדים בעה"ק[20], ובודאי הקדושה היותר פנימית מקדשת גם המלכות הארצית, אבל מדת ירושלים מפני שהיא חיצונה לגבי ציון בשורש שלה, היא למטה מתגלה בכח הקדושה, וע"כ[21] אנו אומרים: לציון עירך ולירושלים בית מקדשך, [מתוך תפילת מוסף לשלוש רגלים] ואע"פ[22] שיש דבר ד' שהוא בחי' נבואה מנו"ה[23] [מנצח והוד, הספירות שמהן הנבואה] למטה מתורה שבכ' שהיא מדת ת"ת[24], [מידת תפארת] מ"מ[25] יש ג"כ בחי' דבר ד' שהוא שורש הבריאה ומקור התורה מן השמים, ובדבר ד' שמים נעשו, [תהלים לג, ו] שכולל ג"כ השמים העליונים, והדברים עתיקים.

וענין מצבה, עיקרה היא לדי הרמב"ם[26] לקבץ סביבותי, [ענין המצבה, שהתורה אסרה: לדעת הרמב"ם, עיקר האיסור הוא בבניין שנועד שיתקבצו סביבו לעבודה] ואין מדברים על מקרים אם הוא עושה שנוי וגודר המקום, אבל עיקר הדבר תלוי אם לכתחלה כשבנה הלכות ע"ז[27] פ"ו ה"ו[28] [רמב"ם, הלכות עבודה זרה ו, ו] המצבה בנה שיהי'[29] הקבוץ של העבודה סביב לה, וכידוע בטעמי המצות להרמב"ם[30] במו"נ[31] שהתורה דברה על הרוב והעיקר ולא על דברים זרים יוצאים מן הרגילות.

והנני בזה חותם בברכה ישלח השי"ת[32] רפו"ש[33] לבתו החולה, בבריות גופא ונהורא מעליא [בבריאות הגוף ובאור עליון (ארמית)] בתושח"י[34] לאוי"ט[35], וכת"ר[36] ירומם אף ינשא וישכח עמלו ועניו, ויזכה לעסוק בתורה מתוך הרחבה כנה"י[37] ונפש ידי"ע דוש"ת[38] באה"ר

אברהם יצחק ה"ק

לחבת הקודש אעיר במש"כ[39] מר בח"ב[40] סי'[41] ט"ז סק"י[42]. בחילוק דשליחות, דל"ש[43] [שלא שייך בחילול שבת גם בלא טעמא דאין שלד"ע[44], [אין שליח לדבר עבירה] משום דעיקר כונת התורה היא שלא יעשה, ולא שלא יעשה, ג"א[45] דברתי בזה בקושי' תשו' פנ"י[46], [תשובת "פני יהושע"] בהא דב"מ[47] צי' מהו שיאמר אדם לנכרי חסום פרתך ודוש בה, [בבא מציעא צ, על איסור "לא תחסום שור בדישו"] דנקטי' התם משום הספק אי איכא במידי דלאו בעלמא, והערת פנ"י הנ"ל[48] היא לפי"ד[49] ר"ת[50] באיזהו נש רשליחות לחומרא אי' בעכום, א"כ[51] תיפ"ל[52] מטעם שליחות, ובמידי דחומרא גם שליחות לד"ע[53] לא מהני כהא דריבית שם, ולפי"ד[54] הנ"ל י"ל[55] דאם היינו אומרים שתורה מקפדת על עצם צער הבע"ח[56], במצות ששייך לזכותם, כמו חסימה וכיו"ב[57], אז היתה הקפידא שלא יעשה, והי'[58] שייך בזה שליחות זולת החסרון דדב"ע[59], וממילא הי'[60] מקום לומר שיש שליחות לנכרי לחומרא, אבל כבר כתב הרמב"ן[61] בנימוקי תורה, [הרמב"ן בפירושו לתורה (דברים כב, ו), על שילוח הקן] דאין הטעם באיסורים השייכים לזכות בע"ח משום הבע"ח מצד עצמם, מאחר שהתירה תורה גם נטילת נפשם לצורך האדם, אלא שהתורה רצתה שהאדם לא ילמד מדת האכזריות וכיו"ב, א"כ אין קפידת התורה שלא יעשה דבר זה, דבכה"ג[62] הי' שייך שליחות זולת העיכוב של שלד"ע, אלא הקפידא היא שהאיש לא יעשה זה ולא יתרגל באכזריות, א"כ אין מדת השליחות נוהגת בכה"ג[63] ג"כ אם הי' הדבר רשות, או אפילו מצוה, כמו מצות שבגוף וכיו"ב, ע"כ לא נשאר לנו טעם אחר לאיסור רק אם נאמר דאיכא איסור שבות, לאו דוקא בשבת דסקילה, אלא ג"כ במידי דאיסור לאו כמו חסימה. ידי"ע הנ"ל ראוי הוא ספרו המפואר להרחיב משכיותיו ולהאריך אדותו הרבה, אבל טרדותי המרובות מעכבות עלי הנ"ל

1. שלו' - שלום
2. לכ' - לכבוד
3. ידי"ע - ידידו עוז
4. החו"ב - החריף ובקי
5. סוע"ה - סיני ועוקר הרים
6. מו"ה - מורנו הרב
7. שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
8. אחדשה"ט - אחרי דרישת שלומו הטוב
9. באה"ר - באהבה רבה

10. ועד"ת - ועל דבר תורה
11. יס"ע - יסוד עולם
12. שא"ז - שאין זה
13. ג"כ - גם כן
14. ומ"מ - ומכל מקום
15. ש"ק - שבת קודש
16. כ"כ - כל כך
17. כמ"כ - כמו כן
18. בעוה"ז - בעולם הזה
19. ע"כ - על כן
20. בעה"ק - בעיר הקודש
21. וע"כ - ועל כן
22. ואע"פ - ואף על פי
23. מנו"ה - מנצח והוד
24. ת"ת - תלמוד תורה
25. מ"מ - מכל מקום
26. הרמב"ם - רבי משה בן מימון
27. ע"ז - עבודה זרה
28. ה"ו - הלכה ו' (בציון מקור); אחרי שם מקום או אדם: השם ישמרהו
29. שיהי' - שיהיה
30. להרמב"ם - לרבי משה בן מימון
31. במו"נ - במורה נבוכים
32. השי"ת - השם יתברך
33. רפו"ש - רפואה שלמה
34. בתושח"י - בתוך שאר חולי ישראל
35. לאוי"ט - לאורך ימים טובים
36. וכת"ר - וכבוד תורתו
37. כנה"י - כנפשו היקרה
38. דוש"ת - דורש שלומו ותורתו
39. במש"כ - במה שכתב
40. בח"ב - בחלק ב'
41. סי' - סימן
42. סק"י - סעיף קטן י
43. דל"ש - דלא שייך
44. שלד"ע - שלדעתי
45. ג"א - גם אני / גם אנו
46. פנ"י - פני יהושע (שם ספר)
47. דב"מ - דבבא מציעא
48. הנ"ל - הנזכר לעיל
49. לפ"ד - לפי דעתי
50. ר"ת - ראשי תיבות (בציון מקור: רבנו תם)
51. א"כ - אם כן
52. תיפ"ל - תיפוק ליה (נלמד ממילא)
53. לד"ע - לדבר עבירה
54. ולפ"ד - ולפי דעתי
55. י"ל - יש לומר
56. הבע"ח - הבעלי חיים

57. וכיו"ב - וכיוצא בזה
58. והי' - והיה
59. דדב"ע - דדבר עבירה
60. הי' - היה
61. הרמב"ן - רבי משה בן נחמן
62. דבכה"ג - דבכהאי גוונא
63. בכה"ג - בכהאי גוונא